

222156

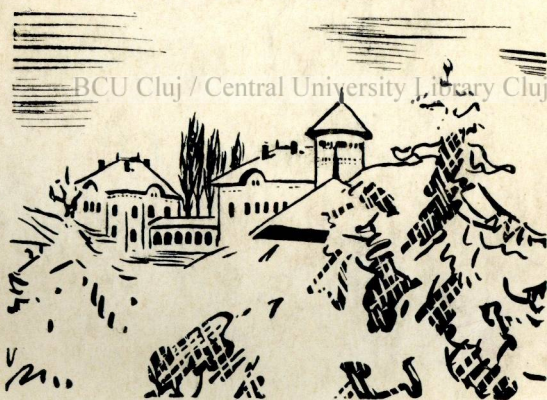
N. POLIZU-MIȘUNEȘTI

NICULAE FILIPESCU

INSEMNAȚII

1914 — 1916

cuibul șoimilor...

„UNIVERSUL“

1937

N. POLIZU - MICȘUNEȘTI

NICULAE FILIPESCU

BCU Cluj
INSEMĂRI

1914—1916

BUCUREȘTI

Tipografia ziarului „UNIVERSUL” Str. Brezoianu No. 23—25

1936

... dar iubirea de moșie e un zid.....

EMINESCU, Scrisoarea III.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj / Central University Library Cluj

N. Filip

CUVÂNT ÎNAINTE

Marile personalități — oricât de impetuoase ar fi temperamentele lor — păstrează totuși în manifestările lor publice, o anumită finută, care dă — acestor manifestări — un aspect în totdeauna convențional.

Din această cauză, asemenea manifestări nu pot constitui — în cele mai multe cazuri — decât materiale înadecuate pentru fixarea trăsăturilor caracteristice reale, ale personalităților de seamă.

Subiectivismul spontan — care singur poate trăda în toată goliciunea lui „sufletul” — nu apare sincer, elementar, decât în manifestările intime, zilnice, desgrădite acestea de orice convenționalism.

Deaceia și maniera istorică a lui Emil Ludwig, a statornicit în această privință o normă, în afară de orice critică.

Am crezut că, din acest punct de vedere, publicarea însemnărilor ce urmează, pot constitui un material documentar prețios pentru fixarea personalității lui Nicolae Filipescu¹⁾.

1) Unele din aceste însemnări, vor părea poate lipsite de interes — dacă totuși nu le-am suprimat, am făcut-o numai pentru a da posibilitatea unui control cronologic al evenimentelor la cari acele însemnări se referă.

Dar de ce nu am întreprins eu însumi, cu ajutorul acestui material documentar, întocmirea unei biografii complete a lui Niculae Filipescu?

În scris ca și în plastică, modelarea obiectivă a unei figuri, nu poate fi decât rezultanta unui joc de umbre și lumini...

Eu însă nu am putut vedea în Niculae Filipescu, decât lumină.....

De aceea și, nu m'am simțit destul de liberat sufletește, pentru a-i face o biografie obiectivă.

Mai am de dat o lămurire.

De ce am dat publicității aceste însemnări, numai după trecerea a mai bine de două decenii?

Un scrupul de conștiință m'a îndemnat la aceasta.

Cea mai mare parte din aceste însemnări, cuprind confidențe făcute mie de Niculae Filipescu — sau confidențe făcute lui de alții — și pe cari dânsul mi le-a împărtășit.

Am crezut că e corect, înainte ca aceste confidențe să fie aruncate în domeniul public, ca timpul să-și facă opera lui de destindere, fie prin dispariția celor vizați în aceste însemnări, fie prin domolirea patimilor... Evenimentele odată devenite inactuale, pierd întotdeauna ceva din caracterul lor iritant.

Dar și o altă considerație a determinat întârzierea publicării acestor însemnări.

Niculae Filipescu, datorită temperamentului lui „vijelios“, a fost desigur nedrept cu unii din contemporanii săi.

Aprecierile și judecățile lui, nu porneau însă niciodată, nici din ură, nici din invidie — sau oricare alt sentiment inferior.

Motorul tuturor pornirilor lui, era numai neînfrânatul lui patriotism.

Și atunci, am crezut iarăși, că e bine ca cu scurgerea timpului, o judecată obiectivă chiar asupra pornirilor lui Nicolae Filipescu, să fie posibilă — judecată care trecând dincolo de om — să nu aibă în vedere decât pe marele patriot ce a fost Nicolae Filipescu.

SCHIȚĂ BIOGRAFICĂ

În puternica personalitate a lui Nicolae Filipescu, se pot desluși trei caracteristici proeminente : *acea a cugetătorului — a omului politic — și a patriotului.*

Inclinările intelectuale ale lui Filipescu își găsesc o explicație atavică, în existența printre strămoșii săi a mai multor cărturari, dintre cari cel mai de seamă a fost C. Filipescu Căpitanul.

Cum s'a adaptat Filipescu spiritualității dominante, a epocii în care a trăit ?

Generația lui Filipescu — și mai ales acei din această generație cari, ca și dânsul, s'au adăpat la admirabilele izvoare ale culturii franceze — era frământată de două covârșitoare influențe doctrinare : cea a lui Renan și cea a lui Taine.

Renan și Taine, se poate spune cu drept cuvânt că erau cei doi adevărați «directori intelectuali» ai generației lui Filipescu (s'ar putea chiar spune «dictatori» dacă această noțiune nu ar implica în zilele noastre o accepțiune pejorativă) — și aceasta, se știe, ca o reacțiune împotriva eclecticismului cusinian, ce, cu caracterul lui transacțional și oportunist, dominase în trecut Universitățile.

Dar oricât Filipescu ar fi fost dominat și dânsul de influențele culturale ale gânditorilor timpului lui — firea sa independentă și spiritul lui critic, nu se puteau acomoda în prim rând, cu un ortodoxism doctrinar prea rigid.

În afară de asta, Filipescu, oricât, obiectiv, ar fi fost prins în

mrejele unora sau altora din doctrinele filosofice și sociale în curs—subiectiv, el respingea tot ce, în aceste doctrine ar fi contrastat cu esența substratului lui sufletesc, sau cu climatul social al țării lui.

De pildă, cum putea Filipescu profund religios cum era, să împărtășească apostasia lui Renan, care demonstra că Universul nu e o operă a Dumnezeirii — ci acea a unei «spontaneități inconștiente»?

Demonstrației lui Renan, Filipescu îi opunea sgomotosul manifest al lui Brunetièrre, care se știe că în concluzia sa glăsuia :

«Inima omenească hrănită cu preceptele Evangheliei, a fost amăgită de neputința științei de a ne înzestra cu o morală — și nu va mai cere științei, ci religiei formula fericirii.»

Tot asemenea cum putea Filipescu să se acomodeze naturalismului panteist, dogmatismului rigid și acelei analize științifice severe aplicată fenomenelor sociale, zăvorâte într'un determinism mecanic — a lui Taine ?

Filipescu reacționează cu revolta, în contra unor asemenea construcții.

«In adevăr — scrie Filipescu — de îndată ce ai mutat numai punctul de privire și ai lepădat ochianul perfecționat dar păienjenit al savantului, ochiul sănătos se răsfață peste o lume nu posomorâtă și întunecată ci scaldată într'o lumină încântătoare.

In această lume se mișcă nu numai «carnasierul superior» al filosofului, ci omul inteligent și liber. In libertatea lui, el are puțința de a lua cunoștință de lumea exterioară întregită și de a-și cârmui pașii pe acest pământ. Inzestrat cu destulă agerime de minte, el are puțința de a pătrunde legătura dintre inima sa și inima acestui univers, în care predomnește ideia de ordine și armonie isvorând dintr'o direcțiune superioară, din un gând cârmuitor, care e însuși principiul lumii.

Așa privind lucrurile, impostura științifică se dă pe față, în toată goliciunea sa. — Amăgire e, în adevăr, de a înfățișa lumea schilodită, și redusă la partea sa experimentală ; deasupra lumii

pipăite, e lumea credințelor. Minciună de asemenea, că omul e numai un agregat de molecule. Acest om ar fi un scopit: omul întreg are și-o inimă. În fine, e o cutezanță afirmarea că naturalistul va dovedi cu scalpelul toate tainele vieții: niciun microscop nu va arăta vreodată încotro zboară sufletul, când candela vieții s'a stins!».

Dar mai era o doctrină filosofică și socială care încerca să subjuge spiritele generației lui Filipescu: era doctrina lui Gabriel Tarde care, se știe, înțelegea să așeze la baza dezvoltării societăților legile imitațiunii și ale invențiunii — de la superior la inferior.

Această doctrină e înlăturată de Filipescu pe două considerații: una de ordin general și principial — fiind dat că, dacă formele la rigoare, se pot transmuta — sufletele însă nu; alta de ordin specific țării noastre, țară în care, prin imitațiunea la un moment dat a unor forme politice streine de sufletul poporului, nu s'a ajuns la o experiență tocmai fericită.

Ambele aceste idei, Filipescu le dezvoltă cu multă profunzime.

«Nici nu s'a luat în seamă — spunea Filipescu — această atât de firească întâmpinare: că pe cât e de ușor de a împrumuta forme streine, pe atât e de greu de a întrupa inima unui popor într'un alt popor.

Și fără de această transfusiune sufletească, altoiul e lipsit de seva care singură poate să inverzească ramurile cele noi».

Și apoi mai departe:

«Când ne-am emancipat de sub domnia străină, când am eșit din starea de amorțeală în care ne adâncise civilizația orientală, toate aspirațiunile acestei țări au mers, cum era firesc să fie, spre apusul Europei, și toți erau însufleșiți de darul de a ne occidentaliza. Acest curent era general. El s'a dezvoltat la noi ca și în țările vecine; la noi în țară el era îmbrățișat de toate treptele societății; liberalii și conservatorii îl sprijineau deopotrivă.

Acest curent s'a manifestat în viața noastră publică, ca și în

viața noastră privată. Precum ne-am grăbit să ne lepădăm de anterioriu, așa eram zoriți să dăm deoparte legile cele vechi; și este probabil ca cel dintâiu frac și cel dintâiu joben, au fost în aceeași ladă care ne-a adus primul text al constituțiunei belgiene.

Cu acest miraj am fost atâta amar de vreme înșelați”.

În fine mai era un curent dominant în generația lui Filipescu — era acela al unui pesimism și scepticism distrugător — curent care la noi era cu atât mai îngrijorător, cu cât își găsisse expresie, într-o oare care măsură, în gândirea aceluși gigant al poeziei noastre, în Eminescu.

De sigur că pesimismul nu ar fi putut nici odată contamina natura robustă și bine echilibrată a lui Filipescu — pe care nici odată „la gentilezza del morir“ a poetului, nu l’ar fi putut seduce...

Dar Filipescu era îngrijorat de acest curent la noi, tocmai din pricina influenței eminesciane — deși avea pentru Eminescu un adevărat cult, căci scria dânsul „Eminescu a întins peste credințele noastre stralele de purpură și de aur ale poeziei sale“.

Contra pesimismului eminescian Filipescu reacționa viguros.

Principial, el nu credea că pesimismul putea prinde temeinic la noi.

«Narcoticul pesimismului — scria dânsul — poate intoxica populațiunile budiste ce viețuiesc în piroteală pe malurile Gangelui; el nu va amorți însușirile inimoase ale Românului».

Apoi analizând problemul mai adânc și referindu-se la firea românului, la structura lui sufletească, Filipescu ajunge la aceeași concluzie :

«Mai rar neam — scrie el — pe lumea asta care să fi îndurat atâtea rele câte a suferit poporul nostru. Și totuși descurajarea nu i-a îndoit sufletul. Când îl năpădesc necazurile, el caută să uite cântând :

Doină zic, doină suspin
 Tot cu doina mă mai țin.
 Doină, cânt, doină șoptesc,
 Tot cu doină viețuesc.

«In cântecele lui de dor și de vitejie, în totdeauna el a fost optimist».

Tot asemenea Filipescu scrie :

«Poezia populară ne va lăuda tăria și încrederea Românului. Căci, cu toate nevoile ce-l copleșesc—nevoi nepotrivit mai mari ca micile necazuri ale proletarilor intelectuali, el nu se lasă a fi biruit de desnădăjduire,

C'asta-i țara ospetiei,
 Țara dulce a veseliei

zice poezia populară. Această credință nestrămutată a susținut neamul nostru».

In fine :

«Melancolia sa — scrie Filipescu — nu e pesimism. El a făurit chiar un cuvânt mai dulce pentru a exprima o nuanță a melancoliei, «dorul».

Dorul nu cuprinde desnădăjduirea. Intr'însul străbate totdeauna o rază de speranță.».

Și de câte ori, intimii lui Filipescu, nu l'au auzit spunând cu aceea emoție care totdeauna la dânsul traducea un freamăt sufletesc, că, pentru a distinge pe un român de un străin, e suficient să cauți cum reacționează un ins la fiorii „dorului“ și al „doinii“...

Pentru a atenua influența poesimismului eminescian, Filipescu îi opunea optimismul sănătos și teluric a lui Coșbuc.

«Din acest mediu sănătos — scrie Filipescu — al poeziei populare anonime, iată că se înalță și un poet cu cuget de autor. Poezia lui Coșbuc, încolțită în acest pământ mănos, fecundată de acest izvor limpede, înviețuită de roua întăritoare a diminețelor câmpiei nășăudene, e ca o emanațiune nemeșteșugită a solului nostru».

Din toate manifestările intelectuale ale lui Filipescu, se poate deci ușor desprinde, că dânsul era un *idealist* — și că idealismul lui avea două suporturi sufletești : un *ideal moral* — atât pentru individ cât și pentru societate — și un *ideal religios*.

«*Viața unui popor — mai scria Filipescu — și toate manifestațiunile civilizațiunei sale sunt numai oglindirea sufletului său. Nu atât instituțiunile politice cât caracterul determină soarta unui popor.*

Numai anume împrejurări istorice izbutesc a încuiba într'o națiune aspirațiuni comune, interese comune, credințe comune și numai când această potrivire de credință se manifestă, izbutește cu adevărat, acel popor, să capete o inimă colectivă și să întemeieze o rasă.

Dobândirea unei conștiințe colective puternic închegate și desfășurarea d'asupra-i a unui ideal strălucit însemnează apogeul măririi unui popor. *Ora decadenței sună când acea conștiință începe a se despica.*

Tot asemenea :

«*Pentru aceste cuvinte, singura politică care ne poate conveni e aceea care, căutând să îndeplinească îmbunătățirea stării materiale a tuturor claselor societății, nu crede, cum s'a zis de un bărbat politic, că țința civilizațiunilor se rezumă numai în sporirea avuției generale, ci încă și mai ales, în cultura intelectuală și în ridicarea morală a cetățenilor.*

În fine, privitor la religie, el afirmă hotărât, primatul ei :

«*Astfel, ori încotro ai apuca, fie pe tărâmul filozofiei, fie pe acela al științei sociale ori al artelor, te îndrumezi tot spre acelaș punct central, unde se încrucișează toate cărările : spre religie isvorul nesecat al credințelor neșovăitoare, al faptelor eroice, al inspirațiunei artistice.*

Cu aceste criterii normative, Filipescu a străbătut în viață.

Din punct de vedere al credințelor politice, Filipescu a fost un conservator.

El s'a născut conservator, a trăit conservator și a murit conservator.

Conservatismul lui Filipescu însă, avea o caracteristică specifică : la o egală distanță de obscurantism și reacționarism, de o parte — și de demagogia turbulentă de alta, el se menținea pe linia evoluțiunii prin ordine, a respectului unei erarhii a valorilor în orice direcție — de sus în jos și de jos în sus — și a respectului tradițiilor sănătoase.

El se situa deci la extrema stângă a conservatismului și în definitiv erea un *democrat* — ori cât această împerechere ar părea paradoxală acelor cari cred că noțiunile nu pot avea de cât conținuturi absolute.

Dovada cea mai evidentă este că, cu toată eticheta de conservatorism cu care Filipescu toată viața lui s'a prezentat în arena luptelor politice, dânsul totuși a fost în tot de-una un răsfățat al marelor, pentru cari, „C. C. Nicu“ cum îl desemnau ele familiar, a fost un adevărat *tribun*, mai popular de cât toți tribunii stângei sau extremei stângi, din timpul său, cum de pildă erau Fleva, Paladi și alții.

Filipescu era deci un conservator democrat, de un democratism tradiționalist.

«Da — spunea Filipescu — vrem și noi modernizarea instituțiilor noastre. Însă succesul transformării stă în înțeleaptă și înceata evoluție, care ne va permite să facem totodată educația țării. Da, vrem și noi forme politice noi. Ne trebuie însă și forțe morale, cari să le susțină. Da, vrem să dăm și noi drepturi, dar ele trebuie să aibă drept corelativ și datorii».

Și cu altă ocazie spunea și mai pregnant :

«Imi pun întrebarea : pentru ce suntem conservatori ? În două cuvinte răspund : suntem conservatori, pentru că socotim că libertățile nu au aceeași limită la noi ca în alte țări și că în această limită partidele nu au același drept la licență la noi, ca aiurea».

Sunt popoare, poate mai fericite, cari pot justifica menirea lor prin serviciile ce aduc, experimentând, cu paguba lor, de pildă, instituții mai mult sau mai puțin înaintate.

Legea noastră însă nu poate să fie decât un patriotism îndărătnic, un șovinism necesar, o educație virilă și militară, o concepție a vieții noastre publice, care, îngăduind neapărat energia luptelor de partid, să știe să le statornicească în hotarele unui patriotism neclintit. Înăinea noastră — spunea Filipescu în anul 1903 — se pune acea dilemă, pe care unul dintre antemergătorii ideii unității germane o punea contemporanilor săi: sau vom fi sfârșitul unei rase disprețuite, a cărei stingere o va pomeni istoria cu nepăsare, sau vom fi obârșia unor timpuri noi, a căror strălucire va depăși închipuirile chiar ale celor mai mulți dintre noi.

Cât de profetice erau aceste cuvinte, spuse de Filipescu cu cincisprezece ani înaintea realizării unității neamului — nimeni nu o mai poate contesta astăzi.

Și dacă ar fi să căutăm printre figurile politice cele mai reprezentative ale altor state, o figură asemănătoare cu aceea a lui Nicolae Filipescu, apoi desigur, analogia cea mai apropiată, am găsi-o în persoana Lordului Randolph Churchill, șeful [partidului tory-democrat din Anglîtera, pe timpuri.

Churchill ca și Filipescu, era născut aristocrat, din vestita casă a Marlboroughi-lor; temperament vehement ca Filipescu, devenise un adevărat tribun popular ca și Filipescu; emul al lui Disraeli, el propovăduia principiile unui conservatism evoluționist — ca și Filipescu — de și nu înțelegea să se micșoreze întru nimic — ca și Filipescu — predominanța instituțiilor tradiționaliste din țara sa, cum de pildă landlorzii, *leaderschup*-ul aristocratic, etc.

Deaceea se poate spune și de Filipescu, cum s'a spus pe drept cuvânt și de Churchill — că era un «aristocrat al democrației».

De altfel orizonturile democratice la Filipescu, în concepția sa politică și socială își aveau o dublă explicație: contactul în copilărie

cu democrația sănătoasă a republicii Elvețiene și apoi în adolescență, contactul cu republicanismul suferind de demagogia dinainte de 1870.

O verificare de altfel în fapt a sincerității democratismului lui Filipescu, se poate ușor face, cercetând în decursul timpului, care a fost punctul lui de vedere privitor la cele două probleme esențiale, cari întotdeauna și mai ales la noi, au constituit piatra de încercare a realului democratism: reforma agrară și reforma electorală.

Filipescu, dela începutul manifestărilor sale în viața publică, s'a interesat întotdeauna de soarta țărănimii — de aci și explicația popularității lui în mase.

Iată în această privință câteva cuvinte ale sale, care sunt cu totul semnificative :

«Da — spunea Filipescu înainte de anul 1900 deci acum aproape 40 de ani — vom face și operă practică, căutând și găsind rezimul nostru în elementele sănătoase ale Societății noastre și opunându-le înrăuririi elementelor parazite.

Și fiindcă grijile noastre sunt îndreptate, azi, spre întremarea situației noastre materiale, cată cu atât mai mult să ne gândim nu numai la mijloacele de îndreptarea finanțelor Statului, ci și la îmbunătățirea stărei clasei celei mai numeroase, de al cărei bun traiu este legală și buna stare a finanțelor țării. Această clasă este clasa țărănească. Aceasta este clasa cu adevărat conservatoare, care a apărut legea, limba și naționalitatea noastră. În acea comoară, încă virgină, a păturei țărănești vom găsi, la nevoie și elemente de regenerare, dacă răul este mai adânc de cât îl credem noi”.

Și cu altă ocazie întărea astfel aceeași gândire :

«Este o dogmă pentru partidul conservator, de-a fi adversarul luptelor de clasă. De aceea, dacă s'ar fi atacat orice altă clasă, de pildă clasa țărănească, i-am fi luat apărarea cu aceeași căldură, cu care apărăm clasa dirigență de altădată în contra acu-

zațiilor nedrepte. Dacă s'ar fi făcut procesul clasei țărănești, am fi adus aci protestarea noastră. Am fi reamintit câtă recunoștință datorim acestei pături, care a păstrat nealins acest tezaur de naționalitate, ferit de orice amestec. Țărânimii suntem datori recunoștință, că ne-a apărat naționalitatea noastră în trecut, precum o apără și azi, acolo unde este amenințată.

«Treceți munții și veți vedea cu câtă agerime ea sfidează toate colonizările făcute de secui. Mergeți în țara Bârsei și veți vedea cu ce succes țărânimia română se ridică în fața sașilor, sporind ca număr și ca avere, cucerind terenul economic; și-ți crește inima, când vezi cum Românii iau în stăpânire casele săsești, peste cari pun, ca semn al cuceririi, crucea ortodoxă».

Dar Filipescu nu se mărginea numai la declarații de principii — cu acea sinceritate în convingeri care-i era caracteristică, dânsul propunea și reformele cari trebuiau să traducă în fapt, vederile sale.

Dacă urmărim tot ce-a scris și-a grăit Filipescu, asupra chestiunii agrare, constatăm că el a fost un adevărat precursor al unor reforme cari, dacă s'ar fi aplicat de atunci, nu numai că ele ar fi ușurat într'o largă măsură starea materială și morală a țărânimii, dar ar fi făcut posibile ulterior reforme, cari s'ar fi putut realiza mai spornic și mai chibzuit, în interesul însuși al țărânimii.

Filipescu cerea pentru țărânimie :

- a) Vânzarea tuturor moșiilor Statului;
- b) Readucerea proprietarului dela club la pământ;
- c) Credit eștin pentru săteni;
- d) Zorirea progresului agricol, pentru sporirea venitului pământului;
- e) Înființarea în țara noastră a instituțiunei Băncilor populare și a cooperativelor. De reținut că această manifestare democratică a lui Filipescu se produce în anul

1891 — atunci când în țara noastră nu exista decât o singură Bancă populară în Ialomița (Ulziceni).

Iată desigur soluții cari pot satisface și astăzi, într'o oarecare măsură — pe cel mai exigent democrat. Și să nu se uite că aceste vederi, Filipescu le exprima atunci când vechiul regim era la apogeul său și când deci asemenea păreri, constituiau adevărate temerități!

Dovadă, că chiar mult mai târziu, atunci când o altă minte clarvăzătoare a țării — Tache Ionescu — se arăta părtașiu al exproprierii latifundiilor — dânsul era anatemitat cu invectiva de «socialist», (pe atunci nu se cunoștea încă comunismul)...

Nu trebuie deasemenea uitat că Filipescu întru cât îl privea — pentru a pune în acord fapta cu vorba — a arendat întotdeauna moșiile sale sătenilor.

Când în fine mai târziu evoluția timpurilor a adus la ordinea zilei, în toată amploarea ei, reforma agrară și cea electorală — Filipescu a rămas același democrat convins — dușman însă hotărât, a altorii oricărei demagogii pe asemenea reforme.

În această privință Filipescu ne spunea în Ianuarie 1914, când discuția reformei agrare era în toiul ei :

«Dacă se crede că prin expropriere se poate rezolva numai un pauperism agrar, dându-se săteanului un lot, cum se dă săracului o pâine — pentru ca apoi să fie înhămat la carul vreunui partid, ca un flămând recunoscător — ne înșelăm amarnic!»

Filipescu credea, în esență, că două sunt punctele de vedere călăuzitoare, privitor la reforma agrară : un punct de vedere național — pentru întărirea țărănimii, rezervorul rezistenței noastre naționale — și un punct de vedere rațional, economic — prin efectuarea unei reforme care să sporească, iar nu să micșoreze avuția națională.

În acest sens, Filipescu spunea tot în Ianuarie 1914 :

«Nimeni, cu scaun la cap, nu poate contesta astăzi că, în ma-

terie agrară, o reformă este necesară; așa cum este repartizată astăzi proprietatea la noi, este o anomalie. Pentru numărul restrâns de mari proprietari, 3 milioane de hectare este excesiv. Apoi nu v'a izbit că astăzi, sute de hectare se pot cumpăra, dar 4—5—10 nu se găsesc. Așa că mica proprietate, la care ar putea năzui țăranul puțin înstărit, este ca și scoasă din comerț! Aceasta nu mai poate dăinui, trebuie găsită soluția. Dar o soluție economică și socială, nu una politică și mai ales demagogică. Aceasta ar sfârși prin a nemulțumi pe însași sătenii și ar deschide o rană care veșnic ar sângera».

Privitor la reforma electorală și votul universal, Filipescu rămâne același democrat cinstit—care credea că o asemenea reformă este necesară, dar numai în interesul real al maselor, iar nu în acela al profitorilor, căci în altfel s'ar fi sporit numai libertinajul de partid.

«La noi conservatorii — spunea Filipescu în Martie 1914 — timorismul pornește dintr'un fel de fudulie rău înțeleasă, care neglijează acțiunea dela om la om.

De pildă am auzit astăzi pe mulți temându-se de acordarea dreptului de vot preoților și învățătorilor, sub cuvânt că sunt socialiști, Haretiști și așa mai departe.

Or fi fost la origină și poate mai sunt mulți și astăzi, dar de ce această prezumție absolută, că orice propagandă a noastră, bazată pe principii sănătoase nu le-ar schimba mentalitatea, odată ce li se vor acorda drepturile electorale?

De sigur că dacă vom trimite ca propagandiști numai budalele de periferie, că nimic nu se va clinti din credința lor — fiindcă eu am convingerea că învățătorii noștri sunt tot așa de buni ca cei din alte țări — și un prost nu-i va putea niciodată converti.

Vor trebui desigur, schimbate metodele de luptă electorală, atâta tot. Eu spun că sunt și pentru activitatea extra școlară și că admir și pe Haret. Chestia nu e aici.

După mine, dacă li se acordă drepturile de vot, trebuie menținuți în colegiul țărănesc, un colegiu al treilea țărănesc, nu în colegiul întâiu. În altfel îi politicianisăm. Trebuie ca țăranul să fie reprezentat prin oamenii lui, răsăriți, chiaburi și cu bun simț — iar nu prin „coconași“ și mușterii.» . . .

Este evident, că evoluția marcată democrată a socialității românești de după războiu, ar fi găsit în Niculae Filipescu, un înțelept și hotărât susținător.

Patriotismul lui Filipescu domina întreaga sa personalitate.

De aceia și toți acei cari prin graiu sau scris, au descris personalitatea lui Filipescu, nu au privit-o de cât numai prin prisma acestui sentiment, covârșitor la dânsul.

Mateiu Cantacuzino și Delavrancea au făurit în această privință pagini de adevărată antologie, la cari nimic nu se mai poate adăuga, fiindcă nimic mai veridic și frumos, nu se mai poate spune.

«Român de baștină — spunea Cantacuzino — în toată puterea cuvântului, care nu are nici o fudulie personală, dar are toate fuduliile neamului său ; care a păstrat adânci rădăcini în pământul strămoșesc și legături sufletești intime și blânde cu muncitorii acestui pământ ; român din părțile aceste de șes, căruia nu-i place să privească țara și oamenii din înălțimea cam abstractă și egoistă a unui vârf de munte ; căruia îi place să vadă țara mai aproape de om, și de munca lui și cu dragostea omului înainte de toate...»

Parcă'l văd când vine să-și ia inspirațiunile sale în colțul său de țară.

În zori de zi se uită cu privirea lui vecinic nemulțumită, căutând tot mai departe ; se uită spre nemărginitul orizont și așteaptă un răsărit de soare pentru neamul său. Și din văpaia trandafirică a dimineții, în care se topesc și amintirile trecutului și durerile prezentului și nădejdiile viitorului, se ridică un glas

care spune: Nu semănați ura, căci ura e distrugătoare: îndreptați relele timpurilor, dar lăsați ca primenirea vremurilor să se facă fără ca firea românului să fie atinsă, și în pace și cu frăție, pentru ca atunci când va veni furtuna, toți fiii acestei țări să stea braț lângă braț pentru a apăra ogorul muncit de părinții lor...

Și atunci acest român se închină la pământul strămoșesc spunând: Ție scumpă țară, puterea mea de muncă și puterea mea de iubire!...

Tot asemenea Delavrancea, care avea și mai multă afinitate sufletească cu Filipescu, scria despre dânsul:

«Dacă veți face o secțiune ideală în lung sau în curmezișul țării... nu puteți tăia nimic în cuprinsul neamului românesc, fără să se producă o comoție erculeană în cel mai bine zidit dintre toți Români vremurilor noastre Nicolae Filipescu.

Dacă printr'un cataclism ar dispărea de pe pământ tot neamul românesc și ar rămâne numai Nicolae Filipescu, el, prin personalitatea lui, ar da o idee de ce au fost românii».

Dar nu numai acei cari au urmărit la noi desfășurarea întregi vieți publice a lui Filipescu, au fost pătrunși de impetuositatea patriotismului lui — chiar străinii cari numai întâmplător și vremelnice au cunoscut pe Filipescu, și dânsii au fost izbiți de acest sentiment covârșitor al personalității lui — căci Filipescu pentru ori-cine „respira patriotismul“...

Astfel marele sciitor și academician francez Robert de Flers, care numai în anul 1914 — pentru un scurt timp — a cunoscut pe Filipescu, scria despre patriotismul lui:

«Filipescu nu'și iubește numai patria — el este nebun dupe dânsa» (il en est fou).

De fapt, nu au fost clipe în desfășurarea vieții noastre publice, în cari, în ori cât de mică măsură, anumite evenimente să fi puș în joc chestia națională și a românismului de pretutindeni, fără ca

patriotismul lui Filipescu, să nu fi reacționat spontan și vehement.

Când în 1894, câți-va încercați patrioți ardeleni înaintează Împăratului la Viena — ca și în veacul al XVIII-lea—o nouă „*splex libellus Valachorum*“, revendicând pentru poporul român din Ungaria unele drepturi cetățenești elementare — scrisoarea lor nedeschisă, este trimisă de „drăguțul (!) de Împărat“ direct la Pesta, iar redactorii scrisorii sunt dați în judecată—și cu ocazia faimosului proces al Memorandului, condamnați în total la 31 ani de temniță.

Deși la acea epocă România era legată de Austro-Ungaria prin faimosul tratat de alianță — deși toate partidele pe această considerație aveau o linie de conduită oportunistă, întărită în plus, cât privea chestia Memorandului și de argumentul că, în definitiv, în această chestiune era vorba numai de o „problemă internă“ a Ungariei — argument pe cât de șubred pe atât de laș — totuși, Filipescu trecând și peste ori-ce considerații de ordin internațional și peste orice compromisuri de partid — ia poziție hotărâtă pentru apărarea românilor de dincolo — și tuturora de aci din țară le aruncă în față, aceste cuvinte inimoase :

«Dar nu vedeți că aci nu e vorba de procesul unei persoane ci că e vorba de procesul unei nații? De ce să ne ascundem dupe degete? Pentru ca să ne blasfeme urmașii urmașilor noștri?...»

Tot asemenea când mai târziu — 1898 — chestia subvențiilor trimise de aci din țară școlilor române din Brașov, ajunge în discuție publică — Filipescu ia o poziție curajoasă, în frondă cu toate considerațiile de ordin oportunist, de ori unde veneau ele.

Se știe cum, printr'o tristă scădere a moravurilor partidelor noastre politice, și chestiunea subvențiilor școlilor române din Ardeal fusese politicianizată — și cum, printr'o culpabilă delațiune pornită de aci din țară, guvernul ungar fusese informat în cele mai mici amănunte și de sumele ce se trimeteau — și chiar prin cine se făcea plata acestor subvenții.

Un alt mare patriot, ce deja de pe atunci se profila pe ecranul vieții noastre politice, Tache Ionescu, aduce la cunoștința Parlamentului, infierând-o cu toată vehemența formidabilului lui talent, întreaga delațiune. În același timp, un curajos Preot din Ardeal, Preotul Voinea din Brașov, Președintele Eforiei Școalelor, — des-tăinuește printr'o scrisoare publică, toate firile delațiunii.

Filipescu a revendicat atunci cinstea ca această scrisoare pentru prima oară să apară în „Epoca” — iar dânsul spunea :

«Nu cunosc crimă mai neagră...

Acei oameni luptă într'o țară unde nu au drepturi, unde nu au legi, unde au un singur lucru — că sunt trei milioane de români și că sunt uniți ; atât au !

Și acest lucru se încearcă a li se smulge ! Se încearcă să-i desbina, încât doi oameni să nu se mai înțeleagă ; să-i arate acumă că nu sunt persecutați, fiindcă acolo unde este desbina-re nu poate fi persecuție.

Ei bine, pentru acest lucru, orice vină, orice pedeapsă, nu este prea grea».

Cu același curagiu și în pofida oricărui transacționalism, patriotismul lui Filipescu reacționează în 1914, cu ocazia omorurilor în Macedonia, a Balamacilor.

Și atunci, la noi, partidele pe considerații de oportunitate, (căsătoria cu Diadocul etc.) înțelegeau să nu ia o atitudine fermă.

Aceasta nu împiedică însă ca patriotismul lui Filipescu să se manifeste hotărât, pentru apărarea neamului.

«Eu știu un lucru — spunea Filipescu — că acolo s'au omorât de ai noștri ! Căsătoria cu Diadocul, știu eu ce va însemna pentru noi, până la urmă ? Să ne desinteresăm de Macedonia ? Când acolo, după frumoasa vorbă a lui Delavrancea fierbe cazanul în care se făuresc naționalitățile ?

Asta nu ! Nu mă împac în sufletul meu cu nici o trans-

cedență politică, atunci când e vorba să fiu de partea omorătorilor de români».

Dar declanșarea războiului mondial — 1914 — și lunga noastră neutralitate — până la 1916 — a fost epoca în care patriotismul lui Filipescu, a înscris cele mai frumoase pagini în cartea ce va eterniza epopeea unirii tuturor românilor.

Se știe că izbucnirea războiului mondial, a surprins pe Filipescu în streinătate, așa că dânsul nu a putut lua parte la primul Consiliu de Coroană dela Sinaia.

Odată însă reîntors în țară, dânsul dându-și seama de perspectivele ce se deschideau țării și neamului, prin problemele ce fatal urmau să se rezolve la capătul sângerosului conflict ce învrăjbise toate neamurile — Filipescu pornește o luptă dârză pentru a determina cât mai grabnic și intrarea noastră în acțiune alături de Antanta — luptă care în scurt timp, polarizează în jurul lui, aproape unanimitatea opiniei publice.

Lupta însă ce a dus în această epocă a neutralității, a fost pentru Filipescu, un adevărat calvar — care nu puțin a contribuit la sdruncinarea sănătății sale — și așa destul de atinsă.

În timpul acestui calvar al neutralității, patriotismul exasperat al lui Filipescu, a atins culmile inspirației, în cuvintele rostite la întrunirea dela Dacia din 15 Februarie 1915, când „soarele românesc ce strălucea în sufletul lui” — după fericita expresie a lui Mateiu Cantacuzino. — a avut lumini de apoteoză!...

«Cronicarul zice că trăsnete și fulgere erau în cer când în Scaun s'a urcat Șerban Vodă Cantacuzino.

Era o prevestire.

*Când pe tron s'a urcat Regele Ferdinand, Europa era sgu-
duită de cel mai înfricoșat războiu, din câte sunt pomenite
de istorie.*

E și aceasta o proorocie de ce va fi Domnia de azi.

În vremurile furtunoase în care trăim, nu cerem dela a.

ceastă Domnie nici bogăție și înflorirea din timpul lui Petru Rareș, nici iscusința diplomatică a lui Constantin Brâncoveanu.

N'așteptăm dela Regele nostru să dea la lumină pravile înțelepte ori să fie ctitor de biserici, ca Matei Basarab.

Ursita lui e să ne dea vitejia!

Se vede că așa a fost scris să fie și de aceia îi zicem :

Ești trimisul lui Dumnezeu ca să împlinești visul unui neam.

Vei fi cel mai mare Voevod al Țării, împodobindu-te cu titlurile lui Mihai Viteazu Domn al întreg Ardealul, al Țării Românești și al Moldovei, adăogând pe deasupra strălucirea purpurei Regale ; sau răpus în cel mai suprem avânt de vitejie al neamului, vei fi totuși sfințit ca erou național.

De nu va fi nici una, nici alta, grozav mă tem că nici praf nu se va alege de țară și de dinastie !

De aceia mărirea ce ți-o urăm, Sire, este : Să te încoronczi în Albă-Iulia, sau să mori pe câmpia dela Turda... »¹⁾.

Toate clipele calvarului lui Nicolae Filipescu din timpul neutralității — cât și acelea referitoare la primele noastre dezastre după intrarea în acțiune — se găsesc cuprinse în însemnările ce urmează.

.

Filipescu și-a dat obștescul sfârșit în noaptea de 30 Septembrie 1916 — deci nici două luni după intrarea noastră în acțiune.

S'a spus cu drept cuvânt, că sufletul lui Nicolae Filipescu s'a înălțat în slăvi, investmântat în tricolorul național !...

Ceeace se cade însă a mai fi spus este că, toți acei cari au fost stăpâniți de vraja și dinamismul neînfrânatului lui patriotism — întreaga românie — simt încă, și astăzi, cum de acolo din slăvile

1) Vezi în original anexa No. 1.

unde sălășluește acum sufletul lui — Nicolae Filipescu încă veghează asupra țării lui iubite!... Și că glasul lui de dincolo de morminte, strigă și azi poruncitor, celor ce pe pământ străjuiesc în jurul hotarelor întregite :

„*Inimile sus!*“ ...

.....

Pe lespedeza așezată deasupra mormântului lui Filipescu, se cade a fi săpat un singur cuvânt :

„PATRIOTUL...“

INTRODUCERE

Decembrie 1916

Am transcris, aproape zi de zi, cu începere din anul 1914 — și până la stingerea din viață a lui Niculae Filipescu (30 Septembrie 1916) — toate convorbirile ce le-am avut cu dânsul, precum și toate convorbirile ce dânsul le-a avut cu prietenii lui politici, eu fiind de față.

Nu bănuiam, atunci când, în 1914, am început alcătuirea acestor însemnări, că șirul lor va fi atât de repede curmat...

Niculae Filipescu părea în 1914, că are încă o constituție fizică, atât de viguroasă!

S'a spus că Nicolae Filipescu a fost în mod perfid asasinat prin intoxicare, de o conjurație a agenților puterilor Centrale, cari încercaseră deja, fără succes, în timpul neutralității noastre, atentate cu bombe împotriva aceluia din oamenii noștri politici, cari erau partizani ai unei intervențiuni alături de Antanta; s'a mai spus că dânsul s'a stins atât de timpuriu (n'avea de cât 54 ani), din cauza primelor înfrângeri ale armatelor noastre.

Din însemnările ce urmează se va vedea că prima ver-

siune este o născocire; în cât privește pe a doua — dânsa e numai în parte adevărată.

Filipescu s'a stins atât de timpuriu datorită faptului că timp de 30 ani cât a stat pe primul plan al luptelor vieții noastre publice, dânsul a dat în aceste lupte fără nici o precupețire, întreaga lui vlagă trupească și sufletească.

Totdeauna în primele rânduri și la locul de primejdie, dânsul a jertfit toate resorturile sale fizice și intelectuale, până la sleire.

Temperamentul lui, cu adevărat, cum s'a zis „vulcanic” -- nu cunoștea frâna temperării efortului — și dacă prin acțiunile lui vijelioase, de multe ori, de sigur, doboră oameni și situațiuni — tot atât de adevărat însă este că în fiecare luptă doboră și ceva din sinea lui, mistuindu-și ceva din propria-i făptură...

În aceasta stă explicațiunea cauzei directe, a morței lui premature.

Aceasta nu exclude însă că, atât intensitatea luptelor sale din timpul celor doi ani de neutralitate -- când patriotismul său exasperat a impus un maximum de efort puterilor sale fizice — cât și amarul ce i-au vărsat în suflet primele înfrângeri ale armatelor noastre — să nu fi contribuit și ele la precipitarea clipei dispariției lui.

Fost-a această precipitare a desnodământului, un bine pentru Nicolae Filipescu?...

Noi cari am asistat la sbuciumul acestui mare suflet de român, până la ultimele sale tresăriri — noi cari am cules depe buzele lui de multe ori istovite, toate cutele suferințelor lui morale — putem afirma cu certitudine, că o prelungire a existenței lui până la marile noastre înfrângeri — ocuparea Bucureștilor și a o parte din te-

ritoriul țarei — ar fi însemnat pentru Nicolae Filipescu un adevărat cataclism sufletesc !

Amărât așa cum dânsul s'a stins, a păstrat totuși, până în ultimele clipe, suprema speranță a înfăptuirii „Marei Idei“ — și sufletul lui s'a înălțat în slăvi, cu sublima viziune a acestei mărețe apoteoze !...

De ce-am scris aceste însemnări zilnice ?

Singurul mobil al acestor însemnări, atunci când le-am început, era ca, fixând printr'ânsele anumite situațiuni și anumite atitudini ale oamenilor politici, să poată însăși Nicolae Filipescu avea la îndămână un memento, de care dânsul să se fi putut călăuzi, în desfășurarea ulterioară a vieții noastre publice ¹⁾.

Soarta însă a făcut ca aceste însemnări să nu mai corespundă acestei meniri !...

In aceste clipe de cumplită restriște, când stăm ani-

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) Însemnările acestea, începute în anul 1914 se sfârșesc în 1916 preziua morții lui Nicolae Filipescu. Ele au fost rătăcite cu ocazia plecării în Moldova, înainte de căderea Bucureștilor.

Regăsite pe peronul gării Vaslui, după o căutare de două săptămâni, conținutul lor a fost în parte deteriorat, din cauza ploilor, și a umezelii ce pătrunsesse în valiză: Caetul referitor la anul 1916 era aproape intact, cel însă referitor la anii 1914—1915 era complet pătruns de umezeală, cu literele în mare parte șterse, ilizibile. Am reconstituit conținutul acestor caiete cu cât mai mare scrupulozitate, călăuzindu-mă de părțile rămase intacte și de crâmpiele de fraze neatinsse de umezeală. Am făcut această reconstituire, îndată ce m'am stabilit aci în Moldova, în lunile Noiembrie-Decembrie 1916 pentru că, cu toată că era vorba de evenimente petrecute numai cu doi ani în urmă, totuși memoria să mă poată ajuta cât mai fidel.

Au fost totuși unele însemnări, foarte interesante, cari nu au putut fi reconstituite cum de pildă: reîntoarcerea lui Filipescu din Germania în August 1914; convorbirile sale cu Zimmerman și Beldiman la Berlin; audiența la regele Ferdinand după dezastrea frontului de sud ; intrevederea sa cu Generalul Averescu după aceleași dezastre.

nași numai de un colț de țară — fără a fi siguri că și acesta ne va rămâne ! — simt o mare mângâiere sufletească recitind unele din aceste însemnări, cari, traducând nebiruitul patriotism a lui Nicolae Filipescu, sunt ca un balsam alinător pentru rănilor astăzi încă deschise — și un sprijin puternic pentru menținerea nestrămutatei credințe într'un viitor de izbândă!...

1 9 1 4

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Ianuarie.

În convorbirile din ultimul timp, ceea ce îngrijora și preocupa mai mult pe Filipescu, erau disensiunile și situația din partid, create de ultimele evenimente.

Ruptura dintre Carp și Maiorescu, l'a afectat profund, mai mult chiar de cât l'a îngrijorat din punct de vedere de partid.

La un moment dat, sculându-se precipitat depe fotoliul biroului, a spus cu un ton de revoltă și desgust :

„Dacă nici o asemenea prietenie, zămislită din afinități intelectuale și lupte comune de ani, nu dă garanția trăinicieii, apoi nu mai poți crede în nimic frumos în viață“.

Apoi după o pauză :

„Este o adevărată durere sufletească spectacolul acestei despărțiri. Căci ceia ce face frumusețea legăturilor politice este că la baza lor nu e nici o altă alcătuire decât cuvântul dat sau comunitatea de sentimente — și că sancțiunea acestei legături, nu este alta de cât scăderea morală ce lovește pe acela ce nu le respectă“.

Admirația ce o avea pentru acești doi oameni, avea două aspecte deosebite : la Maiorescu îl seducea cultura, finețea inteligenței, puterea de convingere a verbului; la Carp, caracterul, curajul — până la temeritate — a convingerilor.

M'a rugat să continui a căuta să mă informez, despre cele ce se petrec în comitetele consultative și executive ale partidului, la cari dânsul nu mai lua parte.

I-am spus că comitetul consultativ — după câte mi-a spus Mișu Cantacuzino — în o ședință ținută la Maiorescu acasă, a hotărît ca în urma întrunirii comitetului executiv, să se aprobe noul program și apoi să se întreprindă o campanie de întruniri publice în țară; că la ședința comitetului executiv să se convoace și parlamentarii.

— M'a întrerupt brusc :

„Dar asupra scrisorii ce ți-am citit, acum câteva zile ce s'a hotărît ?”

I-am răspuns : tocmai vroiam să vă spui că, după câte am aflat dela Ion Lahovary, comitetul a hotărât ca, conform dorinței d-tale, să nu vi se mai trimită convocări pentru comitet.

S'a uitat lung la mine, fără ca să pot desluși sensul acestei priviri.

Ce reflecțiuni i-au sugerat spusele mele ?

O pauză îndelungată a întrerupt aci convorbirea noastră, în care timp dânsul s'a preumblat liniștit prin biuro, aruncându-și de multe ori privirile pe fereastră unde însă, desigur, nimic nu'l atrăgea. Am avut impresia că aceleași gând care'l frământa atunci când mi-a pus întrebarea — același gând continua să-l preocupe.

Dar care era acest gând ?

Pe noi, toți prietenii lui, ne-a îngrijorat în totdeauna, atitudinea ce el a luat față de conducerea partidului.

— Reflectând acumă când scriu aceste rânduri, asupra atitudinii sale din timpul acestei conversații, am impresia — pe care n'am putut-o desluși în timpul con-

vorbirei — că această atitudine înseamnă că nu e vorba de nici un ireparabil.

I-am mai comunicat, că s'a început în comitetul consultativ discuția programului.

Mi-a răspuns foarte evasiv: „foarte bine fac”.

Și apoi cu acel surâs ironic, ce îi era caracteristic:

„Ce zici, n'ar sta mai bine comitetelor, dacă n'ar tot face la programe?”

N'am apucat decât să surâz, și mi-a spus precipitat:

„Ia hai să respirăm puțin aer curat...”

I'am mai dat amănunțele că în comitetul executiv au fost coopțați: Ion Mitilineu, Meisner, Argetoianu și Petre Negulescu.

— Tot din convorbirile avute în zilele ce au precedat începerea acestor însemnări notez încă:

Fillipescu ne-a istorisit cele petrecute în ședința comitetului executiv al partidului — primul dela ungerea lui Maiorescu ca șef — și pe cari i le relatase Barbu Delavrancea: că Maiorescu a prezentat într'o înlănțuire logică, alegerea sa; după ce a făcut istoricul organizației partidului, până la retragerea lui P. Carp, care a fost înlocuit printr'un comitet — contra căruia însă s'au produs nemulțumiri și protestări — Comitetul a ales în ziua de 14 Noembrie pe Maiorescu.

Această alegere a fost ratificată de parlamentari și de comitetele județene (afară de Dâmbovița și R. Sărat) astfel că și Maiorescu s'a convins — spunea Maiorescu — față de toate aceste manifestațiuni, că poate să primească cinstea ce i se făcea.

A mai arătat apoi Maiorescu că s'au alcătuit noi statute ale partidului.

A adus „osanale” Regelui, care — zicea Maiorescu — dând partidului conservator, răspunderea gravelor evenimente cari au dus la încheierea păcei din București (28 Iulie 1913), a făcut un act de reparațiune, pentru faptul că șefii acestui partid fuseseră dați judecății, de către liberali în timpul războiului din 1877.

A mai arătat Maiorescu — spunea Filipescu — în legătură cu aceasta, cât sunt de exasperați liberalii de gloria ce s'a resfrânt asupra partidului nostru, din cauza gestului Regal — și că pentru a face „*un coup d'éclat*”, au aruncat în arena publică, chestiunea exproprierei și a colegului unic — Maiorescu lăsând să se înțeleagă că aceasta ar fi și părerea Regească. A arătat în fine Maiorescu că la programul liberal, trebuie opus un program al partidului conservator.

Toate acestea Filipescu le relatează, fără nici-un fel de animositate, cu mult calm.

Mi s'a părut semnificativ.

Intr'una din convorbiri i-am comunicat și eu ce aflasem despre discuțiunile din comitetele executive, prin C. Plesnilă și Deșliu. Ele concordau, cu mici deosebiri, de acele aflate prin alții, de Filipescu.

Alexandru Marghiloman a făcut expunerea de motive, a programului, făcând de comitetul consultativ.

În discuțiunile avute părerile diverșilor membri s'au manifestat cam astfel :

Nolică Antonescu, a fost pentru înscrierea unei sancțiuni, în materie de expropriere, în cazul când nu s'ar realiza rezultatul dorit; Pangrati, să se înscrie în program, că se va urmări întronarea cinstei în administrație; Costică Arion a declarat că, fiindcă sacrificii trebuie făcute, cuvântul de expropriere, să nu sperie pe ni-

meni și deci crede că sancțiunea să figureze chiar în program, nu numai în expunerea de motive; Saba Ștefănescu, a fost de asemenea pentru sancțiune și a susținut, cu multă căldură, reprezentarea țăranilor în parlament, ameliorarea regimului sanitar, organizarea învățământului. Au mai fost voci cari au cerut desvoltarea învățământului primar, a cooperațiunii și băncilor populare, lărgirea votului direct și chiar obligativitatea.

Filipescu a întrerupt spunându-mi :

„Dar D-ta știi că cel mai înțelept și în același timp practic, a vorbit, după câte mi s'a relatat, Teodor Rosetti. Acest om de altfel și în alte ocazii, m'a izbit cu vederile lui juste. Dânsul a arătat, că defectul reformei liberale este că dânsa este aprioristică, nu pornește dela săteni, dela nevoile și posibilitățile fiecăruia din ei; consideră pe țăran ca o abstracțiune și-i aplică o formulă, ca un doctor, care ar face un diagnostic și ar aplica un tratament, dela distanță.

Nici o selecționare. De aceea formula simplistă a liberalilor, a spus Rosetti, va duce statul la ruină și va lăsa un germen de frământări perpetue, care într-o țară agricolă, pot fi catastrofale.

El a spus cu drept cuvânt, că repartitia proprietății la noi în țară, este rea și că deci nu trebuie să fim reacționari — rămânând totuși conservatori — și să proclamăm dorința noastră de a o ameliora. Dar să nu facem din chestiune o plaformă demagogică, ci o reformă economică și socială, reală.

Să ne dăm seama, spunea Rosetti, că sătenii, ca și noi sunt foarte deosebiți între ei, nevoile lor se deosebesc dela om la om, dela localitate la localitate. Trebuie prin urmare ca o reformă serioasă să îmbrăți-

șeze toate aceste elemente și mai ales — a conchis Rosetti — ea ar trebui să fie rezultatul unui consens al partidelor, fiind-că dânsa este o chestiune națională”.

Am observat în sinea mea, că toată această repetire a spuselor lui T. Rosetti, era făcută de Filipescu, cu multă căldură și cu unele precizări atât de fericite, în cât mă îndoiam că T. Rosetti să fi vorbit tocmai așa !

Am crezut deci momentul prielnic să strecor : Ce păcat că circumstanțele fac să nu puteți adăuga și D-Voastră, în comitet, la spusele lui T. Rosetti, ceea ce cugetați și simțiți în această gravă problemă.

Nu știu dacă a ghicit gândul meu, am observat însă că în primul moment, a schițat un surâs și apoi, ambalat, a spus :

„Dacă cred D-nii liberali, că prin expropriere au să rezolve numai un pauperism agrar, dându-se săteanului un lot, cum se dă săracului o pâine — pentru ca apoi să înhame la carul lor triumfal, mulțimea flămânzilor recunoscători — se înșeală amarnic ! De această iluzie au pierit toate demagogiile — și să nu uite d-nii liberali că mai toate revoluțiile au țintit, mai ales la capetele demagogilor isteți”.

Mai aflând, prin Mișu Cantacuzino și alte date, asupra celor discutate în comitetul executiv, i-am spus lui Filipescu: Alex. Marghiloman a declarat că e contra latifundiilor, dar e pentru marea proprietate; aceasta trebuie să facă sacrificii și numai dacă refuză, se va aplica o sancțiune — însă mai târziu; crede că proprietăți de vânzare sunt suficiente, lipsește numai un puternic instrument de credit; crede că trebuie dată educația agricolă săteanului, pentru a’l pune în situația de a concura pe arendaș.

În cât privește pe Maiorescu, am spus că el s'a menținut ferm pe punctul de vedere al programului; inviolabilitatea proprietății — deci nu se admite revizuirea constituției pentru principiul exproprierei.

Străinătatea — a spus Maiorescu — este îngrijorată deja de cele ce se pun la cale. Partidul Conservator trebuie să rămâe rezerva țării, ca un dig în contra uneltirilor primejdioase.

Am observat că Filipescu era prea puțin interesat, de aceste din urmă relații.

14 Ianuarie.

Acțiunea prietenilor politici, pentru a readuce pe Filipescu la activitatea efectivă a direcțiunii partidului, pare a'și fi ajuns ținta. Unele îndemnări sau aluzii, ce i-am făcut în ultimele timpuri, erau în așa fel primite, în cât nu avem nici o îndoială asupra rezultatului. Reacțiunile sufletești la Filipescu, sunt de o simplitate de copil — fiindcă sufletul lui n'are ascunzișuri.

Am însă credința, că mai mult de cât orice acțiune a prietenilor, ceea ce îl va determina să iasă din pasivitate, este propriul său îndemn sufletesc, care nu-i dă astâmpăr ea, în clipele acestea, când probleme de o covârșitoare importanță se pun, nu numai pentru partid, dar pentru țară, să nu aducă și dânsul contribuția sa de luptă.

Nu cred să mă înșel, dar am impresia netă că, dacă nu ar fi fost această considerație de ordin patriotic, Filipescu nu ar fi desarmat niciodată.

Este cert însă că întrevederile din ultimul timp cu Marghiloman, fie lui Filipescu acasă, în vederea reveni-

rei lui Filipescu, fie la Marghiloman, n'a avut nici o influență asupra hotărîrilor lui.

Din tot ce-am putut auzi și dela unul și dela celălalt, reese neîndoios, că structura sufletească atât de deosebită a amândurora face ca niciodată, acel proces intim al *convingerei reciproce*, să nu poată opera la ei. Vor putea fi uneori alături, din vreun comandament tactic, pe același plan politic — vor rămânea însă totdeauna niște streini unul de altul, sufletește.

Fusesem informat că în ședința primului comitet executiv se va cere, ca direcția partidului, să facă orice eforturi, pentru readucerea lui Filipescu în sânul ei.

Cum această intervenție s'a făcut în ședința de alaltăeri; cum pe de altă parte presimțiam starea sufletească a lui Filipescu, l'am întrebat dacă mai știe ceva asupra celor discutate la ultimul comitet executiv...

Mi-a răspuns că s'a reluat discuțiunea asupra reformelor — după câte i-a relatat Enibace: — că Ion Lahovary își menține punctul de vedere, că marele pericol e reforma electorală, care va fi instrumentul cu care se vor servi apoi liberalii pentru a distruge proprietatea, prin reforma agrară; că Lahovary a recunoscut că e anormal sistemul electoral de astăzi, ca 40 deputați să represinte satele și 150 orașele — mai ales când acestea sunt în mare parte izraelite — dar nu admite nici sistemul opus, extrem, propus de liberali, colegiul unic care va avea drept rezultat că parlamentul va fi compus din 155 deputați din colegiul țărănesc și 30 ai lui Frimu și Racovsky. Cu un asemenea parlament — spunea Lahovary — ușor se poate înțelege, care va fi viitorul chestiei agrare în România; frământări periodice, până la anihilarea completă a proprietății. De

aceea Lahovary a cerut, ca să intervie o transacție între partide, pentru ca reformele să nu fie făcute în mod violent.

Filipescu a spus apoi :

„Bine, transacțiune, transacțiune, dar își poate închipui cineva că măcar o transacție, se poate obține dela liberali, fără luptă ? Văz discuțiuni și paradiscuțiuni teoretice, dar nu văz organizarea luptei ? Oare crede cineva că Brătianu va face concesii de dragul discuțiilor noastre teoretice ?

Pentru Brătianu, o concesie însemnează o diminuare a prestigiului partidului — și mai ales o înfrângere a atotputerniciei lui, nu un folos pentru țară; și la asemenea diminuări el nu se va preta de bună voie nici în ruptul capului“.

— Eu i-am spus că în același comitet executiv — după câte mi-a spus Mitică Greceanu — s'au propus mijloace de organizarea luptei, de către Mișu Cantacuzino și Alex. Marghiloman; că Mitică Greceanu a arătat că, în organizația dela Iași, nu mai există nici o divergență. Cei dela „Cuvântul” primind fără rezerve, șefia lui Maiorescu, fixându-se chiar o mare întrunire publică cu delegați din toată Moldova, pentru ziua de 26 Ianuarie.

Apoi am găsit momentul prielnic pentru a-i reaminti că în același comitet executiv, Șoimescu, a făcut apel la Ion Lahovary și Alex. Marghiloman, ca să readucă la luptă pe Filipescu, de care partidul nu se poate lipsi; iar că Marghiloman ia răspuns că toți trebuie să dorească să se facă acest demers, din moment ce nu este vorba de nici o neînțelegere de principii.

Filipescu care cunoștea intervenția lui Șoimescu, a ascultat foarte distrat ultimele mele cuvinte.

M'a întrebat la plecare :

„Dacă afli de data viitorului comitet consultativ, să mă încunoștiințezi din timp și pe mine“.

Era semnificativ.

18 Ianuarie.

Din convorbirea avută astăzi, am convingerea că la viitoarea ședință a comitetului consultativ, Filipescu va lua parte. Simt o mare mulțumire sufletească. Ceea ce bănuiam s'a realizat.

Filipescu este în curent cu tribulațiile lui Pangrati, cari vor lua o formă concretă cât de curând — și cum Pangrati caută să grupeze cât mai mulți aderenți în jurul acțiunii lui.

Filipescu nu mi-a spus însă cine anume îl ține în curent, până în cele mai mici detalii, asupra acțiunii lui Pangrati.

Trebue să fie deja un Iuda în grupare !

Filipescu de altfel crede că acțiunea lui Pangrati, nu pornește dintr'o convingere sinceră în ce privește exproprierea, ci din oportunism.

Cu ironia aceea care-i este caracteristică, Filipescu mi-a spus :

„Pe cât știu, până în prezent, din toate discuțiile cari au avut loc în comitetele partidului, asupra exproprierei și la cari toate Pangrati a luat parte rezultă că dânsul a cerut numai... cinstea în administrație !“.

A avut și câteva eșiri ironice contra aceluia cari se lasă a fi greu înhămați la acțiunea lui Pangrati.

Era în general bine dispus, căci de obicei, atunci

când era vorba de o lipsă de caracter și hotărâre la un om, avea mai de grabă eșiri violente.

25 Ianuarie.

Știam din ajun, că Filipescu va lua parte la ședința comitetului consultativ, care a avut loc astăzi la Alex. Marghiloman.

De aceea în convorbirea ce-am avut astăseară, l'am întrebat pur și simplu ce s'a discutat în acel comitet.

Mi-a spus de asemenea, foarte natural, că în afară de fixarea unei candidaturi s'a luat act de scrisoarea lui Pangrati, prin care declară că acțiunea partidului conservator, fiind în contradicție cu programul, dânsul nu mai poate lupta alături cu partidul.

Convorbire întreruptă de venirea unui ziarist, care avea de comunicat ceva „confidențial”. Să nu fie acesta luda grupărei Pangrati ?

28 Ianuarie.

Discuție destul de animată asupra reformelor, mijloacelor de luptă, etc.

„Nimeni, cu scaun la cap, nu poate contesta astăzi — a spus Filipescu — că în materie agrară, o reformă este necesară. Lahovary are dreptate când spune că așa cum e repartizată astăzi proprietatea la noi, este o anomalie. Pentru numărul restrâns de mari proprietari, trei milioane de hectare este excesiv.

Apoi, nu te-a izbit și pe d-ta că astăzi, sute de hectare se pot cumpăra — dar 4 - 5 - 10 nu se găsesc. Așa că mica proprietate, la care ar putea năzui țăranul puțin înstărit, este ca și scoasă din comerț !?” ...

„Aceasta nu mai poate dăinui. Trebuiește găsită soluția; dar o soluție economică și socială, nu una politică și mai ales demagogică. Aceasta ar sfârși prin a nemulțumi pe însăși sătenii și ar deschide o rană, care veșnic ar sângera.

De aceea este foarte înțeleaptă dorința Regelui — de care sunt pozitiv informat — că vrea o înțelegere, o transacție între partide, asupra reformelor.

De altfel această dorință a Regelui e o consecință logică a punctului Lui de vedere inițial, atunci când s'a lansat bomba reformelor; El era de părere că actuala constituție nu și-a epuizat întreaga ei materie și că mai poate dăinui încă zece - cincisprezece ani; numai argumentul lui Brătianu că modificarea trebuiește făcută sub domnia Regelui Carol, fiindcă numai prestigiul Lui poate asigura o modificare lipsită de sguđuri — L'a înduplecat; și sunt convins că Brătianu „fera semblant de faire le geste“ — fiindcă nu are încotro.

Dar nu o să ai cu cine să te înțelegi, fiindcă atunci când îți va ceda ceva asupra exproprierei, Brătianu îți va strânge șurupul asupra reformei electorale și așa mai departe.

De aceia trebuiește să impunem punctul nostru de vedere prin luptă și să dezarmăm pe Brătianu, arătând că noi înțelegem să dăm tot atât pământ ca și dânsul — însă că ne deosebim numai prin metodă, fiindcă vom să facem o reformă trainică, nu o iroseală de pământ, de care să aibă a se jelui mai târziu, însăși țărănimea !”

L'am întrebat ce părere are asupra propunerii guvernului — despre care-mi vorbise zilele trecute că este

informat — de a se oferi partidului conservator 15 locuri în parlament. Mi-a răspuns că e de părere ca să se scrie lui Maiorescu pentru a-l consulta; în orice caz, dânsul, fără o înțelegere principială prealabilă, este contra.

2 Februarie.

Filipescu îmi spune că se ventilează ideea ca la comitetele partidului, să fie convocat și Carp. L'am întrebat care e părerea lui : „să facă ce or pofti“... mi-a răspuns dânsul.

Nu am insistat.

Era puțin cam enervat asupra acțiunii așa zisă a „universitarilor“ declanșată de Pangrati. Mi-a spus că scrisoarea lui Pangrati de demisie din partid (de oarece nu se solidarizează cu acțiunea politică a partidului cu privire la reformele propuse de partidul liberal) — a fost trimisă prin Onciul, în dublu exemplar, lui Marghiloman și Ion Lahovary; că în aceiași zi în care a fost trimisă, a fost publicată și în ziarul „Universul“ — și că pe străzi s-a și afișat „Ruptura din partidul conservator !“

Un detaliu picant — spune Filipescu — e că :

„Mehedinți a iscălit în clipa în care Pangrati corecta scrisoarea la Universul.

Să mă erte acești domni, dar asemenea proceduri, nu au ca mobil, manifestarea unei convingeri cinstite asupra chestiilor în discuție ! Este pur oportunism politic !

Dacă mai adaugi, că cu câțva timp înainte se propusese lui Pangrati, de Marghiloman, un loc în parla-

ment, și el refuzase sub cuvânt că intenționează a candida la Universitate — apoi totul apare cusut cu ață albă“.

Din toate detaliile ce le cunoștea Filipescu, din câmpul „Universitarilor“ mi-am dat și mai mult seamă că există în acel câmp un Iuda.

Filipescu a mai spus :

„Este descurajant, să vezi asemenea procedee oportuniste tocmai la un intelectual ! Cine poate contesta că nu sunt elemente de mare valoare printre ei ? Cine poate chiar tăgădui că problemele ce se pun în discuție prin reformele anunțate, pot — și trebuie chiar — să comporte păreri divergente ? Și că chiar chestia ridicată de universitari, este importantă ?

Dar nu aci stă chestia. Partea tristă este că prin metoda întrebuințată, transpiră oportunismul egoist. Pusilanimitatea la unii a mers până acolo în cât, desaprobând și ei manevra — o știu pozitiv — totuși au iscălit scrisoarea de demisie. In asemenea condiții nu se poate ca partidul să nu ia măsuri — contra inițiatorilor cel puțin“.

Toate acestea le-a spus pe un ton din ce în ce mai ridicat și plin de mânie concentrată.

Mi-a mai spus că nici miniștri liberali nu sunt toți de acord cu Brătianu.

„Totuși stau smirna“ — a spus Filipescu — cu un fel de dispreț.

6 Februarie.

Filipescu mi-a spus punctul de vedere al lui Lahovary, în urma unei conversațiuni avute cu acesta.

Lahovary are impresia că Brătianu crede că cu efec-

tuarea exproprierei acuma, se lichidează chestia agrară, pentru cel puțin 30 ani la noi, evident dacă se face un sacrificiu important din partea marii proprietăți; căci Brătianu înțelege și el pericolul — ca să rămâie în permanență „o ușă deschisă“ pe această chestie.

Lahovary însă crede că Brătianu se înșeală, căci cu colegiul unic, care va da 70-75% reprezentanți ai sătenilor, chestia va rămâne permanent deschisă.

Recunoaște că în bună logică, ar trebui deci ca lupta noastră să fie mai ales contra colegiului unic; din punct de vedere al reformei agrare, trebuie să ne fixăm cât, unde și când dăm? Dar cum rămâne cu punctul din program, care menține intangibilitatea proprietății, eliminând principiul exproprierei?

Lahovary crede că luptând contra principiului exproprierei, să se admită totuși sub formă de concesiie, excluderea dela expropriere, numai pe acei proprietari cari cultivă rațional și intensiv; cari cultivă în regie; să fie mai aspru tratați absenteiști...

14 Februarie

Filipescu crede că Marghiloman și-a dat seamă că pe chestia exproprierei, intransigența partidului e foarte scăzută; totuși dânsul crede că deși trebuie ajuns la o tranșacție pe această chestie cu liberalii, totuși trebuie menținută rezistența, pentru a obține concesiie pe chestia electorală. De altfel Marghiloman crede că nici Brătianu nu știe încă ce suprafață trebuie expropriată — și are aceeași informație, că există dezacord asupra acestei chestii, între Brătianu și miniștri.

Dacă nu știm ce ni se cere acum, cum putem ști, ce trebuie să dăm?

La un moment dat, Filipescu a spus :

„Adevărul este că nici într'o parte, nici în alta, ideile și soluțiile, nu sunt prea fixate ! Nu este trist pentru o chestie așa de mare ?“

L'am întrebat cum vede dânsul situația ?

Mi-a răspuns :

„Trebuește o înțelegere—dar numai după un studiu documentat al chestiunei. Și apoi, numai dacă și de-o parte și de alta, se duce discuția pe un teren înalt patriotic. La acest respect al chestiunei, nu se va putea însă ajunge cu liberalii, decât numai după ce vom rezista, în lupta electorală — pentru a le arăta că dânsii, nu pot „confisca reformele“ ca un apanaj al lor ! Odată aleși cât mai mulți, prin voința țării, liber exprimată, vom putea sta de vorbă — și discuțiunea va putea fi în adevăr conciliantă, ca de la egal la egal.

De aceia eu cred că prima noastră grijă este să ne afirmăm forța. Să protestăm la Rege, pentru samavolniciile din alegeri; în București să ducem o luptă aprigă la alegerile comunale, aducând lume din provincie, pentru a impune respectul legii; întruniri publice impunătoare; să protestăm la Cameră și Senat. — Vorba lui Lahovary, nu se poate revizui constituția cu sergenți deghizați ! Regele a jurat pe Constituție — e rolul Lui, ca cel dintâi, să o apere“.

În toată expunerea lui, Filipescu a fost foarte violent.

20 Februarie.

Convorbire asupra celor petrecute astăzi în comitetul consultativ, dela Marghiloman.

Mi-a spus că Marghiloman a comunicat, că primise

răspunsul lui Maiorescu, privitor la oferta celor 15 locuri în parlament — și că părerea lui Maiorescu era ca, oferta să fie refuzată.

„De altfel dovada s'a făcut — a spus Filipescu — cu toate ignomiile ce s'au comis, noi am smuls mai multe locuri, de cât cele oferite: șaptesprezece“.

Marghiloman a ridicat chestia „universitarilor“ și a declarat că declină direcțiunea partidului, dacă se face act de slăbiciune pe această chestie.

„Eu — spune Filipescu — după cum știi,—am fost pentru excluderea semnatarilor scrisorii — cel puțin a inițiatorilor și am spus-o răspicat. S'a hotărît a se scrie lui Maiorescu, pentru rezolvirea chestiunei“.

Incolo discuțiunii asupra reformelor, cari au reflectat diversele puncte de vedere „asupra cărora ți-am mai vorbit“ a spus Filipescu.

24 Februarie.

Filipescu îmi spune că în ședința de Vineri a comitetului consultativ, dela Marghiloman, s'a hotărît a nu se da lupta cu ocazia validărilor, privitor la samavolnicile din alegeri; la validări să se facă numai simple declarații.

Cu ocazia însă a mesagiului, se vor pune în lumina cuvenită, toate nelegiuirile electorale.

„Trebuie un cadru mai solemn — a spus Filipescu — păcătoșeniilor liberale, cu cari au otrăvit viața publică la noi, dela Radu Mihai, Săveanu și alți sbiri ai libertăților cetățenești. încoace“.

Foarte iritat și de precipitarea cu care s'a făcut astăzi citirile pentru revizuire :

„Cu asemenea imbulzeli — spune Filipescu — pe o chestiune covârșitoare, nu o să-i iasă bine lui Brătianu. Nu-ți poți bate joc neconținut de opinia publică”.

1 Martie.

Filipescu foarte iritat de misterele cu cari Brătianu învâluie modalitățile reformei agrare. Nimic precizat până acuma.

Aceasta de altfel — spune Filipescu — este și ceea ce a lăsat să se înțeleagă Regele în audiența lui Marghioloman. I-am obiectat că dacă este adevărat că, nici în câmpul liberal, nu este un acord perfect asupra modalităților reformei — se explică de ce Brătianu nu poate da formula liberală, definitivă.

„Crezi D-ta — a spus Filipescu — că Brătianu se sinchisește de părerile partizanilor săi?”

Dar bine, lumea se mai poate îndoi, că omul acesta vede în fiecare partizan un rob? O pildă tipică — ți-aduci aminte — am avut-o anul trecut în Iulie, când Maiorescu, a propus lui Costinescu să figureze ca delegat în conferința păcii de la București; acesta a primit sub rezerva de a consulta pe Brătianu. Acesta însă, fiindcă făcea pe bosumflatul, de oarece expediția în Bulgaria cu consecințele ei teritoriale și diplomatice fericite, trecuse peste capul său, a declinat orice sfat, declarând că dânsul este demisionat din șefia partidului — altă isterica — și a îndreptat pe Costinescu la sahendrinul partidului, pentru a primi deslegare.

Costinescu a cerut sfat lui Ferechide, care a dat răspunsul tipic : „Ceeace refuză Brătianu — ori care

ar fi situața lui în partid — nici un liberal nu o poate accepta“...

„Și dacă Brătianu ar putea să-și întindă o sclavie pe toate partidele din țară, ar fi visul lui cel mai frumos“...

Mi-a spus apoi că, din informațiile ce le-a putut căpăta, Brătianu intenționează să indice numai articole din constituție ce urmează a fi modificate, fără ca să arate nici una din modalitățile reformei.

„Și acesta este „un tertip liberal“ — a spus Filipescu, — căci cum o plată în bani e imposibilă, se teme a anunța o plată în rentă, care ar fi o adevărată spoliere, din cauza deprecierei fatale a imensului stoc de titluri.

De aceea — a conchis Filipescu — *trebuiește presat Brătianu, ca să comunice modalitățile reformei*“.

„Atot puternicie fără curaj, nu se poate“ — a încheiat Filipescu, plin de mânie.

5 Martie.

Discuții asupra reformei agrare.

În afară de punctele de vedere emise până acum, Filipescu e hotărât să aducă în discuție publică, chestia Băncii Naționale, din moment ce se constituționalizează principiul exproprierei proprietății.

Capitalurile publice, acaparate de instituții private cu scopuri politice, trebuiesc cu mai multă dreptate expropriate.

Ion Lahovary — spune Filipescu — e alături de el, pe această chestiune și înțelege chiar să o estindă și asupra tramvaelor comunale și a altor societăți cointeresate.

Părea îndoit asupra sincerității lui C. Arion, pe chestia reformei agrare. E scrupul de jurist ? E prevedere de viitor ? E oportunism ?

Mi-a mai spus că demersurile lui Brătianu, devin din ce în ce mai stăruitoare prin diverși emisari, în vederea unui acord. Aceste demersuri însă, nu sunt sincere. Ele au de scop numai ca să-l acopere față de Rege, care-i impune un acord; încolo Brătianu înțelege ca tot el să facă reviziuirea singur.

9 Martie.

Eșire foarte violentă, contra felului cum s'au făcut alegerile.

„Ce dovadă mai mult — a spus Filipescu — că Brătianu nu înțelege ca reformele să iasă dintr'o formulă transacțională dintre partide ?

Dacă alegerile erau libere, cine poate contesta că un acord între partide era mai realizabil ?”

Filipescu nu înțelegea cum Regele se mai încrede în Brătianu, în privința sincerității lui asupra acordului dintre partide pe chestia reformelor ! ?

Mi-a spus că la viitorul comitet, va anunța că va trimite Regelui un memoriu, cu toate datele asupra modului, cum s'au făcut alegerile, chiar atunci când a fost vorba de un moment așa de grav pentru țară, cerând Regelui să ia dispozițiile ce va crede de cuviință.

14 Martie.

Ne-am întreținut asupra celor petrecute în comitetul consultativ de astăzi.

Ion Lahovary a reproșat lui C. Arion, de a se fi abți-

nut de la vot la Cameră, asupra cererii de revizuire. Arion a declarat că nu a făcut-o din animozitate față de partid. La urmă a declarat că împreună cu toții, va vota *contra* de aci încolo.

Marghiloman a comunicat că Maiorescu, în chestia Universitarilor, e de părere să se dea un exemplu de disciplină — și cum Pangrati — a spus Marghiloman — are în această chestie o situație mai gravă și plină de perfidie, s'a hotărît primirea numai a demisiei lui; s'a respins demisia lui S. Mehedinți.

„De altfel — a spus Filipescu — chestia e acum moartă; efectul ce acești domni s'omptau, nu s'a realizat. Rămâne numai scopul oportunist urmărit de Pangrati; acesta nu mă interesează. Viitorul va arăta dacă nu și-acolo s'a înșelat“.

Mi-a mai spus că s'a pus în discuție, intențiile lui Carp de a ține întruniri publice la Craiova și aiurea în țară și dacă membrii partidului trebuie să participe; și că s'a hotărît că participarea poate să aibă loc, însă fără ca fruntașii partidului să ia cuvântul, de oarece Carp nu face parte din organizarea conservatoare și are un punct intransigent, cu totul altul decât acela al partidului.

18 Martie.

Filipescu mi-a citit proiectul unui manifest adresat țărănimei. Plin de miez și de avânt; l-am rugat să-mi dea o copie; mi-a făgăduit, însă numai după ce-l va întregi cu proiectul lui Delavrancea și supune aprobării comitetului partidului.

Mi-a mai spus că Regele dorește neapărat o întrevedere între Marghiloman și Brătianu, pentru o înțelegere

pe chestia reformelor — și că M. Pherekyde face pe „bunul mijlocitor“.

20 Martie.

Ne-am întreținut asupra modificărilor legii electorale, ce se vor propune în Cameră.

Articolele vizate sunt mai ales : art. 35-37 al. ultim; 33 al. i; 37. Am emis unele păreri.

Am vorbit și despre chestia exproprierei Băncii Naționale; Filipescu ar dori, pentru a interesa opinia publică în această chestiune, ca fondul ce s'ar realiza prin expropriere, să fie destinat favorizării micului comerț. Astăzi fondul Băncii Naționale pe valoarea actuală s'ar urca la 2 milioane lei.

Micul comerciant se împrumută astăzi cu 18% de la bănci, cari și ele se împrumută de la alte bănci mai mari cu 9%.

Putem face o Casă Centrală a acestor bănci, căreia să-i dăm fondul rezultat din exproprierea Băncii Naționale, cu obligațiunea de a procura credite micului comerț cu 5%. Democratizând astfel creditul, ne alăturăm comerțului, acțiunii noastre.

Ion Lahovary ar avea o altă formulă.

Să se propue în Constituantă exproprierea Băncii Naționale, cu o justă și o prealabilă îndemnizare.

Măsura se justifică pe considerația că, atunci când s'a prelungit privilegiul, Statul a făcut o afacere nu se poate mai rea, prelungirea fiind acordată pe nimic. Astăzi Statul nu face de cât să-și reea avutul său, — deci o simplă restituție, — înstreinat în mod nedrept. Să se refacă o nouă Bancă cu un capital de 30 milioane în loc

de 12, cu tantieme reduse de la 7% la 2% și cu o participare de beneficii a Statului, după o scară progresivă.

„Ori cu mar fi — a încheiat Filipescu — *trebuie odată terminat cu această vastă escrocherie, cu care se alimentează toate samavolniciile vieții noastre publice!*”

22 Martie.

La comitetul consultativ de astăzi — mi-a spus Filipescu — s'a propus de Ion Lahovary, ca să se trimită o delegație la Rege, pentru a-i arăta că art. 128 din Constituția pe care El a jurat, îi dă o răspundere directă privitor la chestia revizuirii Constituției. Filipescu era încântat de această idee!

BCU Cluj / Central University Library Cluj
27 Martie.

Convorbire la care a luat parte și Mitică Greceanu.

Acesta e de părere ca, la citirea a 3-a să se declare abținerea dela discuție, dacă nu se dau precizări asupra modalităților reformei; să se ceară de asemenea garanția unor alegeri, absolut libere. În privința precizărilor, Filipescu cerea cel puțin să se arate cât pământ se dorește a se obține, cât să se dea la țărani?

În privința garanției libertății în alegeri, Filipescu menține necesitatea unei delegații la Rege — al cărui consimțământ e necesar pentru modificarea Constituției, și a spus că, asupra acestui punct, este de perfect acord cu Marghiloman.

„*In definitiv* — a exclamat Filipescu cu oarecare mânie — *Regele e factorul suprem și hotărîtor în a-*

ceastă chestie și El să se lase la cheremul lui Brătianu, prefăcându-se că nu vede realitatea situației?”

În general Filipescu era enervat și nemulțumit că acțiunea politică nu era destul de energică și viguros organizată.

29 Martie

Mare forfoteală de fruntași din provincie, cari s'au perindat la Filipescu, în vederea comitetului executiv de mâine.

Ion Miclescu dela Botoșani, foarte hotărât și dârz pentru o politică contra Regelui.

Vrea să înceapă o campanie în presă, în această direcție. El consideră că în țara românească se manifestă din ce în ce mai mult, o exaltare primejdioasă a puterii executive și în special a Șefului ei suprem : „ne furăm singuri căciula” — spunea el — „dacă credem că cu moțiuni, delegații, etc. la Rege, vom schimba ceva în situația de astăzi. Vom rămâne înainte partid cuminte și totul se va înfiripa după un plan bine determinat, ce va trece peste capetele noastre. Trebuiește atacată atotputerenia puterii executive și readusă la simțul moderațiunii”...

În general, toți ceilalți, Mitică Greceanu, Barbu Delavrancea, Pariano, Leon Bogdan și alții aveau sentimentul că masele, nu realizează, în toată valoarea lui pericolul reformelor și că trebuie neapărat o frământare mai activă a masselor. Ele par mai conștiente, de samavolniciile comise, cu ocazia alegerilor.

Seara, Filipescu mi-a spus că punctul de vedere al lui Miclescu, conține mult adevăr.

Am observat la Filipescu că, dacă situațiunea sa în partid nu-l obliga la oarecare rezervă, în această direcție, — i-ar fi surâs mult a se alătura lui Miclescu în această campanie.

„Ce vrei — a spus el—când guvernul a recunoscut că s'au comis ilegalități în alegeri, când sfetnicul tronului, la cererea noastră de garanții pentru noile alegeri, ne răspunde că, nu va face alegeri „stupide“ — așa cum s'a pronunțat Morțun, ce mai așteaptă Șeful suprem al puterii executive, pentru a lua măsuri? Moțiunile noastre? Delegația noastră?“

Spunând acestea, pe figura lui Filipescu, se desemna un fel de desgust și descurajare.

După o pauză, în care s'a plimbat nervos prin biurou, a continuat :

„De aceea prin întruniri, propagandă individuală, în fine prin orice mijloace, trebuiește aruncată groaza în acești domni, cari încearcă să arunce afară din Constituție un partid ce i-a dat țării o provincie — pe când ei n'au făcut nimic“.

30 Martie.

Filipescu părea cam obosit și, mai mult, preocupat. În fraze scurte, cu intervale între ele, a povestit cele petrecute în comitetul executiv.

„Ion Miclescu foarte bine — șah la Rege, neapărat însă, dezaprobat de Marghiloman, Ion Lahovary. S'a hotărît întruniri publice în județe în tot cursul lunii Aprilie și una impozantă la sfârșit la București.

Platforma — reforma electorală, Banca Națională. Lupta mai cu seamă la alegerile de Senat. Nenițescu,

privitor la reforma agrară, a propus o luptă „a la Ulster“, nimeni însă, ori și cum, nu a vrut să se resemneze la un rol de Don Quichotte. S'a dat delegație comitetului restrâns, a elabora, puncte programatice privitor la reforma electorală, nesuficient fixată de direcția partidului — după părerea lui Argetoianu. In fine memoriu la Rege pentru alegeri libere“.

Cum era întins pe canapea, începuse să ațipească; l'am părăsit pe când somnola.

31 Martie.

Discuție asupra reformei electorale.

Am întrebat pe Filipescu, cam ce orientări se desinează, în fine în statul major al partidului, asupra acestei chestiuni? Și care e părerea lui personală? La aceasta mi-a răspuns.

„Dar d-ta, ce părere ai? Voi tinerii cum priviți problemul?“

I-am răspuns că ne temem, în privința orientărilor ce va da direcția partidului, de puțin obscurantism — căci totdeauna partidele conservatoare, se mișcă greoi pe planul evoluțiilor — cel puțin pentru a imprima o mișcare.

Chiar în țările evolute se constată acest fenomen — dovadă necesitatea unei acțiuni „tory-democrată“ pe timpuri, în chiar partidul conservator englez, declanșată de Randolph Churchill.

Va trebui prin urmare să fie cineva care să dea o impulsione hotărâtă pentru ca problemul să fie privit cu curaj, în față.

Să nu să aibă în vedere, numai decât, ce ar putea

câștiga sau pierde, partidul Conservator prin reforma electorală — dar în ce măsură, această reformă poate contribui la progresul nostru social și politic.

Aceasta nu însemnează că trebuie numai de cât să ne avântăm în soluția absolută a unui colegiu unic, fără temperamente și adaptare la mediul social. Dar nu e nici drept ca situația de astăzi să mai dăinuiască, când — după cum îmi spunea chiar Ion Lahovary, într'o convorbire dăunăzi — 80% din populație nu are drept de cât la 35 de reprezentanți.

Trebuie prin urmare neapărat o lărgire a dreptului de vot, capacitatea trebuie să aibă aceiași însemnătate ca censul.

Evident că în privința detaliilor reformei, sunt destule formule în literatura electoralității, pentru a o găsi pe cea mai adecvată mediului nostru social.

Filipescu mi-a răspuns :

„Aveți dreptate voi, dintr'un punct de vedere. La noi conservatorii timorismul pornește dintr'un fel de fudulie rău înțeleasă, care neglijează acțiunea de la om la om. De pildă am auzit astăzi pe mulți în comitet temându-se de acordarea dreptului de vot preoților și învățătorilor, sub cuvânt că sunt socialiști, haretiști și așa mai departe.

Or fi fost la origină și poate mai sunt mulți și astăzi, dar de ce această presumție absolută, că orice propagandă a noastră, bazată pe principii sănătoase, nu le-ar schimba mentalitatea, odată ce li se vor acorda drepturile electorale? De sigur că dacă vom trimite ca propagandiști, numai budalale de periferie, că nimic nu se va clinti din credința lor — fiindcă eu am convingerea că învățătorii noștri sunt tot așa de

buni ca cei din alte țări, și un prost, nu-i va putea, niciodată converti. Vor trebui desigur, schimbate metodele de luptă electorală atâta tot.

Eu le-am spus astăzi, că sunt și pentru activitatea extra-școlară și că admir și pe Haret. Chestia nu e aici.

După mine, dacă li se va acorda dreptul de vot, trebuie menținuți în colegiul țăranesc, un colegiu al 3-lea țăranesc, nu în colegiul I. In altfel îi politicianizăm. Trebuie ca țăranul să fie reprezentat prin oamenii lui, răsăriți, chiaburi și cu bun simț — iar nu prin „coconași” și „mușterii”.

Cred deci că trebuie lărgirea colegiilor — după cum ai spus și d-ta — prin admiterea capacităților. Colegiul III-lea să rămâie cu direcți și indirecti — învățătorii, preoții, micii proprietari, să voteze direct”. Am revenit asupra formulei lui fericite de propagandă „de la om la om” care lipsește în general în mediul conservator — și care explică reputația de impopularitate a partidului, conchizând că în definitiv, nu doctrina partidului e impopulară, ci maniera multora din adepții ei; dovada cea mai vie, am spus eu, este dânsul, care toată viața lui a fost un neclintit conservator, și totuși, tot atât de popular, ca cel mai popular tribun liberal, tocmai din cauză că nu avea fudulia conservatoare de a disprețui propaganda, de la om la om.

Cum probabil prin cuvintele mele îi jicisem modestia, a schimbat firul discuțiunei spunându-mi :

„Să lăsăm acestea: spune-i te rog lui Mișu Cantacuzino, să studieze de aproape chestiunea și la viitoarea întrunire a comitetului să ia cuvântul și să formuleze propuneri”.

L'am întrebat, ce s'a mai discutat în comitetul de astăzi, despre care-mi pomenise în cursul convorbirii.

Mi-a răspuns :

„Părerii împărțite: Ion Lahovary se teme de intelectuali, preoți, învățători; înțelege lărgirea colegiului III-lea, admiterea marilor arendași, a comercianților, patronilor mici și contopirea județelor, pentru realizarea unor circumscripții mai mari. Vlădescu cere scăderea censului, pentru înglobarea micilor proprietari rurali; Grădișteanu din potrivă, pentru ridicarea censului, pentru că micul proprietar va fi adevărata zestre guvernamentală. Nenitescu contra preoților, pe cari îi consideră inferiori, căci la seminar se duc numai copii cari vreau să scape de armată.

In definitiv s'a stabilit principiul lărgirii colegiilor, în deosebi colegiul I prin admiterea capacităților și a marilor patentari. Problema mai trebuie însă adâncită“.

2 Aprilie.

L'am găsit pe Filipescu puțin cam enervat de situația din partid. Găsește că se pune prea puțin *nerve* în lupta electorală. E nemulțumit și de presă, „care e cam lălâe“ spunea el.

Apoi nu înțelegea eclipsa totală a șefului Maioreescu. Nu poate pentru considerații de ordin familiar să vie ; dar ar trebui să se manifeste într'un fel, prin trimiterea unui manifest program.

„Nu se conduce o bătălie dela distanță: „il faut être dans la mêlée pour vaincre“ — mai ales când adversarul are la conducere un șef, care pândește, pentru a profita, de orice inferioritate a noastră“ — a conchis Filipescu.

7 Aprilie.

Revoltat peste măsură, astăzi, de ingerințele electorale : nu se mai respectă nici domiciliul alegătorilor.

„E poate un noroc, că se face și această ultimă ilustrare a moravurilor noastre politice, că chiar revizuirea Constituției, nu se poate realiza, de cât cu sbiri și bățauși ! Nu va fi om, din orice partid, de aci încolo, care să nu și zică, mai bine să cazi dela putere prin alegeri libere, de cât să se perpetueze asemenea rușine ! Și dacă liberalii vor voi să se menție, într'o asemenea hidoasă tradiție, vor fi patrioți destul de hotărâți în această țară, cari le vor pune chiar pumnul în gură, strigându-le : „halte là“.

Câțiva agenți, cari tocmai veniseră cu unele informații asupra scenelor petrecute peste noapte, l'au iritat și mai mult. Furios, s'a îmbrăcat și a plecat la Marghiloman.

9 Aprilie.

Omorurile din Albania a Balamacilor l'au turburat și afectat profund. Mai ales atitudinea pasivă a partidului, determinată de conjuncturi politice, l'a mâhnit și mai mult.

Poate că nu găsea aceste conjuncturi (căsătoria cu Diađochul, interesele noastre în Transilvania) — cu totul lipsite de fundament. Fibra patriotică la el însă vibra mai puternic ca orice.

La un moment dat, cu un ton, care părea că înseamnă o muștrare către sine însuși, a exclamat revoltat :

„Eu știu un lucru, că acolo s'au omorât de-ai noș-

tri! Căsătoria cu Diadocul, știu eu ce va însemna pentru noi, până la urmă“?!

Și după o pauză :

„Să ne desinteresăm de Macedoניה? Când acolo, după frumoasa vorbă a lui Delavrancea, fierbe cazanul în care se făuresc naționalitățile? Asta nu! Nu mă împac în sufletul meu cu nici o transcendență politică, când e vorba să fiu de partea omorătorilor de români“.

13 Aprilie.

Foarte nemulțumit de unele manifestări, din comitetul de Vineri, privitor la exproprierea Băncii Naționale, — propunere asupra căreia s'a reluat discuțiunea.

Teodor Rosetti s'a pronunțat hotărât în contra unei asemenea măsuri, căci nu trebuie pusă în discuție toată organizarea de Stat. De ce, a spus Rosetti — nu s'ar expropria și creditele și tranvaelle și altele? In fine a declarat că pe această cale, nu urmează partidul.

I-am comunicat la rândul meu, că din convorbirea ce-am avut cu Lahovary, acum câteva zile, asupra a-celleași chestiuni, rezultă că, dânsul nu consideră într'u nimic revoluționar, o expropriere a Băncii Naționale.

Din momentul ce se cere revizuirea art. 19 din Constituție, care prevede contractele cu Statul, creanțele în contra Statului, de ce nu am cere revizuirea exploatarei uzurare, a unui drept regalian ?

Filipescu mi-a spus că acesta este și punctul de vedere a lui Marghiloman.

Am revenit asupra modului cum concepe Lahovary, modalitatea acestei exproprieri.

Se va da o justă și dreaptă despăgubire.

În loc de 12 milioane capital — 30 milioane.

Acțiuni nominative și numai pentru naționali.

Limitarea emisiunii, rezervând Statului, pe lângă 30% din beneficii, dacă ele trec de 10% — jumătate Statului și jumătate acționarilor : dacă trec de 15%, 3/4 și 1/4...

Deci o tarifare.

Statul va destina beneficiile, creării unei opere sociale.

Mi-a spus că cunoștea vederile lui Lahovary asupra acestei chestiuni.

16 Aprilie.

A revenit asupra ideii sale, pe care mi-a mai împărtășit-o, că este absolut necesară prezența în țară a lui Maiorescu. Tocmai în aceste clipe partidul să fie lipsit de șeful său ? Toate luptele ce se dau de partid, ar avea altă greutate și altă eficacitate, dacă Maiorescu ar fi aci. Și aureola ce și-a câștigat-o prin ultimele evenimente la cari a presadat și influența lui asupra Regelui, indică aceasta.

„Înțeleg considerațiile — a continuat Filipescu — de ordin familiar, ce-l rețin lângă soția sa suferindă; dar pentru câteva zile, ar putea totuși veni”.

Erea foarte mulțumit de moțiunea redactată de I. Lahovary, prin care partidul declară că nu va lua parte la a 3-a discuție asupra propunerii de revizuire.

20 Aprilie.

„Deșliu — spune Filipescu — ține morțiș ca la București să se fixeze candidatura mea și a lui Marghi-

loman, la colegiul I de Cameră, iar nu a lui Arion, care candidează la Buzeu“.

Considerații diverse asupra fixării candidaturilor. Am arătat părerea mea, că în adevăr candidatura sa în București, este de o importanță capitală.

Cu acea bună dispoziție ironică, ce'l stăpânea câteodată, mi-a spus :

„Văd că tot îți place, jocurile de cuvinte“.

Eu nici nu observasem calamburul.

Buna sa dispoziție s'a schimbat însă imediat ce a vorbit de o eventuală candidatură a lui Caton Teodorian proaspăt înscris în partid. Erea absolut contra — atât pentru că era de prea recentă dată în partid — cât mai ales că era catolic...

„Când se va pune chestia în comitet, voi fi contra, în mod hotărât“ — a spus Filipescu.

25 Aprilie.

Eșire contra politicianismului, privitor la frământările organizației din Galați, pentruca Plesnilă să cedeze șefia lui Aslan, frământări în discordanță cu gravitatea momentelor. Crede totuși că Plesnilă va ceda, în schimb va fi cooptat în comitetul consultativ.

8 Maiu.

Filipescu foarte iritat, găsește că acțiunea partidului lâncezește, în orice caz nu are *tempo* cerut de gravitatea momentului.

Trebue acțiune, cât mai multă acțiune — parlamentară și extra parlamentară.

Nu are impresia în definitiv, că se dă o *luptă*.

„Cu toate acestea suntem — spunea el — în plin resboiu constituțional, căci ceea ce se pregătește, este o adevărată lovitură de Stat. Cum nu-și dau seama prietenii noștri — a mai adăugat el — că în definitiv, toată speranța noastră este în o reacțiune oarecare din partea Regelui — și că dacă Regele are impresia că noi nu vom da lovituri în stil mare, vom perde și sprijinul Seu?”

Mi-a spus că n'ar fi rău să caut să mai vorbesc și cu Ion Lahovary.

15 Maiu.

Am comunicat lui Filipescu, întrevăderea cu Ion Lahovary. Și dânsul e absolut de părere că alegerile au fost silnice și că ceea ce s'a făcut constituie o adevărată lovitură de Stat.

Nu crede însă, că un partid conservator poate opune la rândul lui, mijloace revoluționare; afară de asta, consideră că asemenea mijloace n'ar fi nici eficace și periculoase.

Dacă în 1888 ele au reușit — și Lahovary atunci s'a pus în capul mișcărilor — situația era alta. Cu starea sufletească a țărânilor de astăzi — și nu trebuie uitat anul 1907 — nu se știe unde s'ar ajunge.

Lahovary înlătură de asemenea atacurile contra Coroanei, precum și agitația în armată.

În această privință dânsul mi-a spus :

„Știu bine că Filipescu, este prea patriot și leal ca să se angajeze pe calea pronunciamentelor; totuși în Epoca“ băeții lui „prea zeloși și lipsiți de virtuțile lui Filipescu, au făcut nici mai mult nici mai puțin, apel la conspirația militară !“

I-am arătat apoi lui Filipescu — cum chiar dacă cineva n'ar fi de acord în totul cu vederile lui Lahovary, rămâne totuși impresionat de logica și sinceritatea acestuia, servite de o cultură clasică excepțională.

Filipescu a spus :

„Am o teamă numai, că temperamentul lui Lahovary ponderat, să nu'l deservească în clipele de luptă, unde e necesară acțiunea... Căci în definitiv, din câte mi-ai spus, ce rezultă? Să ne mărginim la manifestări principiale și teoretice? Apoi aceste arme să le opui și mai ales să nădăjduiești — că ele vor intimida, pe Brătianu?!“

Nervos a străbătut în lung și lat biuroul, manifestând o luptă lăuntrică între argumentele lui Lahovary și impulsurile temperamentului seu.

„Totuși o hotărâre — a reînceput dânsul — va trebui luată, ~~ca să nu mai mergem~~ University Library Cluj

„Am să mai vorbesc și cu Marghiloman și Arion“. L'am lăsat însă neliniștit și gânditor.

20 Mai.

Discuțiune asupra tribulațiilor dela Curte, în cât privește proiectele de căsătorii a Principesei Elisabeta și a Prințului Carol — și în special a luptelor de culise dintre Regina Elisabeta — care vede căsătoria nepoatei sale numai prin prisma Albaniei (Prințul de Wied)— și Principesa Maria care ține morțiș ca ambele căsătorii să aibe loc. In cât privește căsătoria Prințului Carol — acciași luptă — numai că aci Regele Carol și Prințul Ferdinand, o privesc sub prisma susceptibilităților Germaniei.

„Ce puțin interesante flecării—a spus Filipescu— toate acestea! Dacă e vorba numai de orgolii, pentru niște alianțe ilustre, treaba D-lor, dar dacă își închipue că astăzi soarta noroadelor se mai poate hotărî pe și prin alianțe sunt cam în întârziere“ preopinienții...” ar spune Caragiale”—a încheiat amuzat, Filipescu.

25 Mai.

Filipescu era mulțumit de discuțiile avute cu Arion. Acesta considera — că lupta parlamentară nu poate fi dusă în mod eficace, în lipsa treimii în parlament. Dar este pentru lupta extraparlamentară dârză.

Prin această luptă se va evidenția, în chestia reformei agrare, că prin sistemul partidului conservator, se dă tot atât pământ ca și prin sistemul liberal. În chestia reformei electorale, se va arăta hotărât, că colegiul unic va nimici viața politică și va primejdi chiar Coroana — și că de astfel de consecințe, partidul conservator, nu-și poate lega răspunderea; și că trebuie să lupte până la ultima extremitate pentru a le înlătura.

Filipescu pe măsură ce expunea părerile lui Arion se animase.

„Ce crezi D-ta, când zilnic vor sui dealul Mitropoliei mii de cetățeni și vor sta și înaintea Senatului— căci regulamentul le dă dreptul să se adreseze secțiilor — când întruniri publice răsunătoare ne vor trezi din amorțeala de astăzi? Crezi D-ta că lucrurile se vor depăna tot după tipicul hotărât de Brătianu ?!”

După această eșire l'am lăsat mai înviorat.

30 Mai.

Convorbire relativ la Comitetul partidului — care a avut loc astăzi.

„Jean Lahovary — a spus Filipescu — *trebuie să fie mulțumit, m'am raliat punctului său de vedere transacțional în cât privește metodele de luptă. Cerusem luptă violentă la validări, întruniri publice, manifestații de cetățeni la Cameră și Senat, manifest către țară...*

Lahovary și-a arătat punctul de vedere cam așa cum mi l'ai comunicat, cu o notă ceva mai domoală chiar, care putea să lipsească. Dar în fine am cedat, numai ca punct de plecare însă, și m'am raliat lui Lahovary; protest energic în Senat contra alegerilor, cerându-se votul cu bile; manifest către țară, întruniri publice, fără caracter violent”.

L'am întrebat, dar Marghiloman ce părere a avut? Mi-a răspuns :

„Marghiloman a fost bine. A remas la punctul seu de vedere că, asupra chestii electorale nu e nici o concesie de făcut și că retragerea din parlament nu e abilă, nici oportună. A cerut să se redacteze un manifest către țară. Cu toate că s'a pronunțat pentru o luptă și în parlament și în afară, care ar exclude orice caracter revoluționar sau violențe, a declarat totuși categoric că, dacă până la toamnă Regele nu se convinge de dreptatea punctului nostru de vedere el însuși se scoboară în stradă; căci dacă colegiul unic s'ar înfăptui și Marghiloman este pentru revoluție”.

Aceste ultime cuvinte, Filipescu, le-a pronunțat foarte calm, privindu-mă ostentativ în față — ca și

cum — am avut această impresie — vrea să surprinză la mine o manifestare de convingere, asupra sincerității spuselor lui Marghiloman. Și am avut această impresie, fiindcă ori de câte ori Filipescu îmi transmitea părerile vre-unui fruntaș, păreri cari cadrau cu temperamentul seu activant, întreaga lui făptură se anima și manifesta o adevărată mulțumire sufletească.

Calmul lui de astă dată, mă face să cred, că nu era el însuși convins de sinceritatea esirei lui Marghiloman — și că aștepta dela mine o manifestare care să'i indice că și eu sunt de aceiași părere. Se poate însă să mă înșel.

Svonurile cari de mai mult timp circulau printre partizani, asupra demiterii lui Maiorescu din șefia partidului, provocaseră diverse reacțiuni, printre acești partizani. In general aceste reacțiuni nu porneau dintr'o privire de ansamblu a problemului, care ar fi deschis o vacanță la șefia partidului — ci erau mai ales consecințele unor porniri subiective, după cum unul sau altul din partizani, era legat politicește — de vre-unul sau altul — din cei trei fruntași ai partidului, al căror nume s'ar fi impus, cu ocazia unei eventuale candidaturi la șefie: Filipescu, Marghiloman, Ion Lahovary.

Această situație enerva mult pe Filipescu — lucru ce'l manifestase în mai multe din convorbirile noastre.

Organizațiile din Brăila și cea din T.-Severin, făcuseră tocmai astăzi ceva „sondagii“ prin fruntașii locali.

De aceea l'am întrebat pe Filipescu, cum evoluiază chestia demisiei lui Maiorescu și a alegerii eventuale a noului șef — spunându-i că am fost pus în curent de unii partizani din Severin asupra întrevederilor de astăzi.

„Mairescu demisionează, — a spus Filipescu — e lucru cert“.

Și apoi, a continuat cu oare care iritare:

„Pricepi D-ta că domnii aceștia, nu se gândesc nici unul, la toată grozăvia sbuciumului sufletesc, al oricărui fruntaș, care s'ar încumeta să primească această șefie, — Carp și Mairescu fiind încă în viață?“

Și apoi cu o adâncă mâhnire, a trecut la subiectul ce de atâtea ori îl desvoltase, asupra ruperei legăturilor de prietenie dintre Mairescu și Carp, ce rămânea pentru dânsul neexplicabil...

„Pricepi D-ta—a spus între altele—doi oameni cari au trăit decenii într'o absolută comuniune sufletească și de idei, doi oameni cari erau făcuți să rămâie nedespărțiți, de n'ar fi de cât prin dominațiunea lor necontestată asupra pigmeilor din jurul lor, dominațiune datorită superiorității lor culturale și morale — acești oameni să sfâșie o asemenea legătură?! E o adevărată apostasie în credința prieteniei“.

În aceste revolte ale lui Filipescu, se învedera întreaga loialitate a firei lui.

Fără a voi să-l tulbur mai mult, i-am spus totuși că faptul s'a petrecut și că poate singurul lucru ce-ar fi interesant, pentru acei cari au trebuit să constate cu durere această apostasie — este a descoperi, dela cari din doi a pornit gestul...

După o pauză, Filipescu a spus :

„Aceasta ar însemna să descoperi și să afirmi la unul sau altul, o micime sufletească! Mintea mea se refuză la aceasta... suntem de altfel prea aproape

*de dâșii, pentru a vedea just... să lăsăm istoriei a-
ceastă tristă sarcină“.*

Am înțeles că a evitat chestiunea.

1 Iunie.

Filipescu iritat de tribulațiile, sforăria, etc. în jurul
eventualii alegeri a Șefului.

I'am arătat câteva impresii culese printre diferiți
partizani.

Părea concentrat și în postura sufletească ce i-o cu-
noaștem: aceia care denota că ceva mocnea într'însul...

Pentru a'l descrie puțin, am început să tratez su-
biectul, pe un ton glumeț arătând imaginele întrebun-
ințate de fie-care *tabără* pentru susținerea candidatu-
lui respectiv... Marghiloman „*omul abil, diplomat, cu
pondere și avere*“ — Filipescu — „*cavalerul fără frică
și prihană*“ — Ion Lahovary — „*bătrânul Nestor al par-
tidului*“; un surâs i-a fluturat pe față...

Apoi, brusc, ca și cum ar fi regretat, că s'a îndepăr-
tat de ceea ce-l frământa și îi stăpâna până atunci
gândurile — a spus hotărât :

*„Să se știe însă un lucru... că pânăce Carp nu'și
va spune cuvântul, o soluție nu va interveni“.*

N'am mai insistat — fiindcă am priceput.

3 Iunie.

Forfoteală mare în ultimele două zile : fruntași ai
partidului, membrii Comitetelor consultativ și execu-
tiv, parlamentari, etc. în vederea comitetului executiv
de mâine, pentru alegerea Șefului în locul lui Maio-
rescu.

Două tabere bine definite : una pentru Filipescu,

alta pentru Marghiloman, a treia transacțională, mai estompată, pentru Ion Lahovary.

In general, toți, pentru o soluție care să menție unitatea și prestigiul partidului, în momentele așa de grele prin care trecea țara, din cauza reformelor liberale.

Târziu seara, după plecarea tuturor, a ramas numai Delavrancea.

Convorbirea lăncezea — ca și cum tot tumultul ce precedase această clipă, era strein de sentimentele ce ne stăpâneau.

Delavrancea surâzând spune, la un moment dat, adresându-se mie :

„Ei tinere, parecă te văd cu începere de mâine, că o să porți ghetre albe, dungă la pantaloni și cărare la spate !“

I'am respuns și eu râzând :

„Ce cucoane Barbule, ți-am dat vre-o dată impresia că mi investmint sufletul în uniforme, după ...stăpân !!?“

„Nu fii șiret copile — mi-a ripostat Delavrancea — știi bine că adresându-mă ție, eu am vrut să înțeleagă ceoa Nicu...“

Filipescu, care își dăduse seama pe ce teren — probabil — va aluneca convorbirea — a intervenit.

„In definitio, Carp a ales pe Marghiloman Șef. Și dacă voiu striga mâine „trăiască Marghiloman“ — le voiu spune că o fac, pentru că Carp a declarat că odată Marghiloman ales, dânsul rămâne soldat credincios al partidului. Atunci trebuie să facem toți la fel“.

Delavrancea, a încheiat semnificativ : *„Amin !“*

Apoi, s'a sculat și-a îndesat pălăria ostentativ în cap,

a lovit cu un baston destul de mărișor în parchet — gest, iarăși care traducea o enervare conținută și a spus adresându-se mie :

„Hai tinere să plecăm, e târziu, să lăsăm pe Nicu să se odihnească după atâtea isprăvi !“

Filipescu, care prinsese toate ironiile lui Delavrancea, i-a mai spus malițios, cu un surâs care-i flutura pe față, când acesta dădea să ese.

„Barbule o să iei și tu cuvântul mâine, nu e așa?“

Și Delavrancea tăios și scurt a răspuns:

„Ba să mă slăbești... Ai pe Mișu Deșliu, destul maestrul de ceremonii !“

Filipescu a râs.

Afară, eram tentat să'l fac pe Conu Barbu, să'și dea drumu frământării ce simțisem că clocotea într'însul...

Dânsul însă mi-a tăiat'o scurt, căci nici n'apucasem să deschid vorba și el îmi spune, pare că inspirat de farmecul unei nopți plină de lumina lunii...

„Ia zi-mi, copile, cum a grăit Eminescu, în scrisoarea I-a ?

*Lună tu stăpâna mării, pe a lumii boltă luneci,
Și gândirilor dând viață, suferințele întuneci...“*

La sfârșitul acestui vers asupra căruia a apăsător semnificativ mi-a strâns mâna și a plecat, continuând a recita...

Scriind aceste rânduri, sunt încă obsedat de impresia ce mi-a lăsat atitudinea lui Delavrancea — suflet generos de poet, rățăcit în politică; un gigant, silit să se miște într'o armură prea strâmtă...

4 Iunie.

Convorbire târziu seara, asupra ședinței Comitetului executiv — cu proclamarea lui Marghiloman ca Șef.

De față numai Barbu Delavrancea și Mitică Greceanu. Filipescu singur foarte vorbăreț. În definitiv părea mulțumit de felul cum s'a desfășurat și încheiat chestiunea.

Ceilalți mai tăcuți.

Întrebat de Filipescu, cum a găsit pe Marghiloman, Greceanu a răspuns că *a fost bine*.

Delavrancea, pe canapeaua din fața biuroului la care stătea Filipescu, privea distrat înspre tavan... părea că subiectul nu'l interesează...

La un moment dat Filipescu îl întreabă și pe dânsul, cam malițios :

„Dar tu ce zici Barbule, cum i-a fost Marghiloman?“

„— Dacă tu zici — a răspuns Delavrancea — că a fost bine, apoi și eu trebuie să zic tot așa; numai să-mi îngădui să precizez, că ceea ce, mi-a plăcut mai mult la dânsul, a fost rostirea cu care a încheiat cu vânțarea — paremi-se — a zis că pentru a lăsa locul altuia, nu va aștepta ceasul odihnei, ci clipa când va fi nevoie de unul mai ager...“

Da, a încheiat apăsător Delavrancea, aci mi-a plăcut... a fost bine!“

Am schimbat o privire cu Greceanu, care însemna că am prins ambii, aluzia lui Delavrancea...

Filipescu a îndreptat imediat convorbirea în altă direcție: asupra vorbirii bătaioase a D-rului Râmniceanu, împotriva liberalilor; a lui Argetoianu în numele tineretului...

8 Iunie.

Filipescu a spus că ceea ce frământă actualmente forurile partidului, este, dacă trebuie sau nu să se ia parte la comisiunile parlamentare, în vederea discuțiunii reformelor.

Unii sunt de părere că dacă se formează două comisiuni, să nu se ia parte de cât la cea privitoare la chestia agrară, iar nu și la cea privind reforma electorală.

Alții intransigenți, să nu se ia parte la nici o comisie.

Să se lase ca liberalii să facă propunerile reformelor; pe chestia agrară, tăgăduind principiul exproprierei, să se facă totuși cele mai largi concesii și modalități, pentru a se ajunge la trecerea în mâna țăranilor a unui număr de hectare, cari să satisfacă nevoile imediate — și în orice caz o cât mai mare apropiere de numărul de hectare cerut de liberali.

Pe chestia electorală însă, o intransigență absolută.

L'am întrebat pe Filipescu cum rămâne cu chestia sancțiunii în materie de expropriere? El a răspuns:

„Este evident că ar fi de dorit ca tot pământul necesar, să se obție de bună voie, căci s'ar salva principiul proprietății... De altfel — a adăugat el — Regele în audiența pe care a avut-o alaltăeri Marghiloman, a recomandat o formulă transacțională, pe care s'o găsească, Brătianu, Tache și Marghiloman“.

12 Iunie.

Filipescu are impresia că nu se acționează în deajuns în mase, nu se intimidează în deajuns guvernul.

„Corpul electoral, cu toate presiunile nemai pome-

nite, a fost mai presus de așteptările noastre... Acuma dăm impresia că l'am abandonat și că facem vorbărie prin comitete...

E necesar o acțiune extraparlamentară, care va da roade mult mai mari, de cât toate celelalte discuțiuni dintre noi și cari nu pot de cât să lase la largul lui pe Brătianu" — a încheiat Filipescu.

14 Iunie.

Filipescu spune că s'a hotărât în comitetul consultativ, să nu se ia parte la comisiuni, dar că se vor face declarații la mesaj.

Părea mulțumit că s'au luat dispoziții și pentru o acțiune extraparlamentară, fixându-se întruniri publice cu resunet, etc.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

NEUTRALITATEA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

15 August.

Convorbire asupra deosebitelor versiuni, în cât privește discuțiile din Consiliul de Coroană dela 21 Iulie — e drept că numai deosebiri de nuanțe. — „*dar totuși neadmisibile pentru un eveniment așa de capital, care fixează atitudini hotărîtoare*“ spunea Filipescu.

„*Dacă eram de față — a spus Filipescu — nu mă jenam să iau, discret, însemnări, pe cari le-ași fi transcris imediat după consiliu, pentru a nu lăsa loc, nici unei nedumeriri, oricare ar fi fost supărarea Regelui*“.

La conversație a luat parte, Lahovary, Ionaș Grădișteanu, Mitică Greceanu, C. Olănescu.

S'au amintit și precizat în cursul convorbirei, următoarele asupra celor petrecute în acest consiliu de coroană :

Memoriul pe care l'a citit Regele Carol și pe care l'a comunicat și la Berlin — după afirmația lui I. Lahovary — conținea concluzia că trebuia să intrăm imediat în acțiune, alături de Germano-Austriaci, fiindcă se afirma în memoriu: a) că suntem legați din punct de vedere al onoarei prin tratat. b) Că este în afară de orice îndoială („*hors de doute*“) — că Germania va fi învingătoare. — c) Că cooperarea noastră ne va aduce o sporire teritorială „(*agrandissements*)“.

Nu se poate deci susține — așa cum pretinde azi Marghiloman — că Regele a propus numai o deliberare — și că numai Carp, a cerut intrarea în acțiune.

În afară de aceasta, după o reflexiune făcută de Lahovary — și care a nemulțumit vădit pe Rege:—„*dacă suntem vasali Germaniei?*”—precum și după observația tot a lui I. Lahovary, „*că Franța de azi nu este din punct de vedere al pregătirii militare, ceia ce era Franța din 1870*”, observație la care Regele a răspuns enervat și tăios că Lahovary, nu e în curent cu chestiuni de o cunoștință elementară astăzi, — Regele a expus ipotezele ce se puteau pune: neutralitatea, pe care o considera ca pe cea mai rea; cooperarea cu Rusia, pe care o excludea ca necorespunzând sentimentului public; nu fă-mânea deci de cât cooperarea cu austro-Germanii.

De altfel la sfârșitul ședinței, Regele a întreprins: „*cei doi Impărați cer intervenirea imediată, ce pot să le răspund?*”.

Tot Regele a spus lui Carp :

„*Te felicit pentru că ai vorbit ca un om de inimă și ca om de Stat*” — adăogând :

„*N'importe, cela sera publié un jour, ce sera mon testament politique*”. —

La care Carp a răspuns :

„*Et l'on saura que le Roi a été abandonné par son peuple*”.

Tot după consiliu, Ion Lahovary a spus Regelui, cuvântul din Evanghelia, pe care Regina Victoria, l-a gravat pe mormântul lui Beaconsfield :

„*Regii trebuie să iubească pe cei ce le spun adevărul...*”

Este cert că Marghiloman a cerut neutralitatea. la

care s'a raliat și Take Ionescu. Hotărârea s'a luat cu 17 voturi contra 1.

Lahovary și Grădișteanu au spus că în nici un caz nu vom merge cu Austria: Costinescu și T. Rosetti, că în nici un caz, nu vom merge cu Rusia.

În definitiv s'a hotărât expectativa și luarea de măsuri de siguranță.

S'a mai precizat în cursul convorbirii și despre efectul produs cu lovitura de teatru, a telegramei sosită în plin consiliu și care anunța, neutralitatea Italiei: Regele vădit demontat — pe când Carp împerturbabil, păstrând aceiaș dârzenie, poate chiar mai accentuată.

21 August.

Filipescu foarte turburat de starea opiniei publice care marchează tot mai accentuat un dezacord, între țară, Rege și guvern. Ceeace îl frământă în deosebi este curentul chiar printre ofițerime în același sens, lucru ce-l recunoaște și Marghiloman. Țara și armata cred — cum spune Lahovary — că Regele a rămas tot un Hohenzollern.

„E desigur — a continuat Filipescu — teribilă drama sufletească în care se sbate Regele; și dacă conștiința Lui va trebui cândva să evolueze în sensul aspirațiilor opiniei publice, apoi această evoluție nu s'ar putea produce de cât mult mai lent, ca o înfrângere a unei credințe.

Lucru e omenesc să fie așa!

Dar mă întreb, dacă în acest proces, evoluția sentimentului public în mersul ei accelerat, depășește la un moment dat pe a Regelui?

Mai ales că am ferma convingere, din informațiile ce posed, că o mare victorie pe frontul rusesc, va schimba în curând situația pe esichierul luptelor? Ion Lahovary ne spunea eri, în comitet, că dacă Italia ar intra în luptă și Regele ar rămâne la primele sale vederi, Dânsul ar trebui să abdice în favoarea Prințul Ferdinand și totul s'ar aranja.

Dar cum ar putea lua Regele—spunea Filipescu—această hotărâre când El este convins — și'l cred sincer convins — că Germania va fi învingătoare, în ciuda ori căror conjoncturi și greutăți, ce i s'ar pune în cale.

Aci intervine deci la Dânsul chestiunea unui interes bine chibzuit al țării. Nu mai e vorba de chestia că e un Hohenzollern!

Pentru un moment, după cum sunt informat, Regele e mulțumit de neutralitatea hotărâtă în consiliul de coroană, după ce a trecut prin mari griji („angoisses“ a spus El); cum însă Impărații i-au răspuns că primesc această hotărâre, dânsul, e acuma mulțumit.

Trebue să fim însă naivi dacă am crede că la Dânsul această stare sufletească, exclude credința, că odată și odată, tot vom fi alături în luptă, cu Germanii, atunci când victoria lor va fi de nediscutat — așa cum crede El. Aci dezacordul, între El și țară și noi toți, poate să i fie fatal!...”

Am observat la Filipescu, în raport cu starea lui sufletească, din primele momente ale întorcerei sale în țară, starea sufletească atunci plină de reculegere și prudență — o evoluție marcată; astăzi punctul lui de vedere este acesta :

Asigurarea existenței noastre, ne impune neutralitatea, pentru moment: apărarea existenței noastre este necesară tocmai în vederea unei realizări a unității neamului. Trebuie să jucăm rolul Piemontului, care a hotărît de unitatea italiană.

Noi stăm astăzi pe tărâmul Păcii dela București — căci echilibrul în Balcani e chezășia viitorului nostru. Austria încearcă să rupă această pace — căci (și aceasta e și părerea lui Lahovary) este neîndoios că războiul a fost provocat de Berchtold, pentru a strica echilibrul în Balcani, stabilit prin pacea dela București, ca să permită Austriei să ajungă la Salonic, prin Balcani. Și noi să ajutăm Austria ?

A fost o mare greșală comisă de guvern, atunci când a declarat că atacarea Serbiei de către Bulgari, nu ar însemna sdruncinarea păcii dela București !

Dacă considerația hotărîtoare pentru care neutralitatea noastră, nu poate fi de cât provizorie, este că idealul nostru *trebuie să fie* în conjunctura actuală, numai Transilvania.

Nu putem deci intra în acțiune contra Rusiei, chiar dacă ni se oferă Basarabia. De altfel este exclus ca până la urmă Tripla înțelegere să nu fie victorioasă.

În afară de alte evenimente, totdeauna posibile, fiind dat fluxul și refluxul unor lupte de anvergura celor de astăzi — este neîndoios — crede Filipescu — că intrarea în acțiune a Italiei, va constitui punctul absolut terminal al neutralității noastre. Nimic nu ne va mai opri atunci, pentru a intra în acțiune.

Este cert că starea de spirit a lui Filipescu, este astăzi cu totul alta, de cât aceea din clipa convorbirii sale cu Zimmerman la Berlin.

L'am întrebat pe Filipescu, care e punctul de vedere al lui Marghiloman; mi-a răspuns că Marghiloman consideră neutralitatea ca o expectativă, care să ne permită la un moment dat, să intervenim „într'un sens sau altul”; Marghiloman își amintește de serviciile ce ne-a adus Berlinul; motivează eșirea sa contra lui Pichon și Blondel, pe considerația că streinii nu au dreptul să se amestece în politica noastră, dându-ne indicațiuni...

26 August.

Intrarea Rușilor în Lemberg are o repercursiune hotărâtoare în starea sufletească a lui Filipescu. Cu o bogăție de argumente de ordin militar, diplomatic și sentimental își întărește credința că a sosit momentul prielnic pentru intervenția României.

E cu atât mai febril cu cât își dă seama că punctul său de vedere nu va fi împărtășit nici de Marghiloman — și mai puțin încă de Rege, — care, evident, acuma că evenimentele au luat o întorsătură defavorabilă Austro-Germanilor, se mulțumește cu neutralitatea.

„Eu când m'am întors din străinătate, știi foarte bine, că eram încă foarte frământat în cât privește atitudinea noastră! De sigur clocotea în mine sentimentul că nu trebuie scăpată clipa pentru realizarea unității noastre și aceasta nu se putea realiza în actuala conjunctură, de cât în direcțiunea Ardealului.

Dar era vorba la început de o campanie fulgerătoare din partea Germaniei; văzusem în Germania o forță militară cu adevărat impresionantă — întreaga Germanie îți dădea impresia unei vaste cetăți militare.

Zimmerman îmi vorbea de Basarabia și chiar Odesa... Nu mai vorbesc de Beldiman, care doar nu-mi cădea în genunchi, pentru a scăpa viitorul României.

Cine putea în acel moment arunca cu ușurință România, într'un războiu în contra Germaniei, când un elementar simț de prevedere, impunea oricărui român, — chiar unui impulsiv așa cum le place unora să mă categorisească — în prim loc salvarea existenței noastre.

Da, la început am crezut că neutralitatea, este o atitudine înțeleaptă...

Dar aceasta numai ca o fază transacțională...

Astăzi când iluziile Germane s'au risipit, când de parte de o cucerire fulgerătoare, se desinează din contra o luptă lungă a Germaniei în contra unei coaliții europene, coaliție căreia nici un Napoleon nu a putut rezista... Cine se mai poate îndoi de înfrângerea finală a Germaniei?

A ne mulțumi numai cu ideea unei neutralități, ar fi o adevărată crimă“.

1 Septembrie.

Am fost chemat la telefon la ora 9 dimineața de Costinescu. M'a rugat ca imediat să iau contact cu Filipescu, pentru a-i transmite rugămintea să amâe sosirea lui diseară din Sinaia, pentru a evita ca manifestația populară ce i se pregătea la gara de Nord, să aibă loc, de oarece din informațiile guvernului, spiritele sunt foarte agitate, manifestația va avea proporții mari — și lucrul poate cășuna guvernului mari încurcături.

I-am răspuns lui Costinescu, că prin telefon nu-i pot

face o asemenea comunicare lui Filipescu la Sinaia — care de altfel n'ar putea avea nici un efect — și că în orice caz, ar trebui să fiu în posesiunea unor date mai precise, de natură a putea determina pe Filipescu la o amânare.

Costinescu m'a rugat să trec fără întârziere pela el. L'am găsit în biroul lui, ieșea Ferekyde, când am intrat eu. Imediat Costinescu mi-a spus :

„Trebuie să vezi neapărat pe Filipescu, cunoști sentimentele mele din zilele de astăzi, știi cât de apropiate sunt de ale lui !

Dacă ași fi convins, cât de cât că manifestația de astăzi, ar putea să ne servească țința comună nu i-ași cere să o amâe.

Lucrurile stau însă altfel, nu putem face gesturi precipitate, mai sunt încă multe chestiuni, ce trebuiesc puse la punct.

Rapoartele Siguranței sunt neliniștitoare în cât privește manifestația de diseară; dacă însăși Filipescu nu o va putea domina ? Iți dai seama de consecințele unor eventuale excese ?

Te rog deci, nu mai perde vreme, îți pui la dispoziție un automobil, dute la Sinaia, vezi-l pe Filipescu și pune te rog toată dibăcia și inima în joc...“

I-am răspuns lui Costinescu că nu pot primi să mă deplasez cu un automobil oficial, o indiscreție, ar putea să fie fals interpretată... Dar mai ales nu pot încerca a convinge pe Filipescu, de a'și amâna venirea, fără a-i da o asigurare, că politica guvernului se va îndruma pe calea reclamată de opinia publică. Dânsul nu poate dezerta dela încrederea ce această opinie publică pune astăzi într'ânsul; aceasta nu o poate dori nici dânsul,

Costinescu, din momentul ce simte la fel cu Filipescu—căci amândoi s'ar putea ca, la un moment dat, să aibă nevoie tocmai de sprijinul aceleași opinii publice...

Costinescu mi-a răspuns :

„Poate ai dreptate, dar ce asigurare pot da alta, de cât cuvântul unui bătrân care și-a iubit totdeauna țara cu aceiași dragoste ca și Filipescu... iată, spune-i lui Filipescu, că are cuvântul meu, că, dacă cât de puțin mi-ași da seama, că acțiunea guvernului din care fac parte, nu s'ar îndruma pe calea care să ne ducă la acelaș țel urmărit și de Filipescu — eu demisionez și din guvern și din partid — și voi fi alături de Filipescu.

De altfel — a mai adăogat Costinescu — vei găsi poate terenul deja pregătit, de oarece Brătianu a rugat pe Ion Lahovary să facă demersuri pe lângă Filipescu.

La plecare Costinescu mi-a spus : „să te lumineze Dumnezeu” — ceea ce îmi denota că era foarte îngrijorat, de oarece de obicei nu avea expansiuni sentimentale; era totdeauna foarte calm, precis și concis în expresiuni.

Am plecat imediat cu automobilul la Sinaia; nu am vrut să vestesc prin telefon pe Filipescu de sosirea mea, pentru că vroiam să-mi dau seama în convorbirea ce voi avea cu dânsul, de starea lui sufletească și de șansele de reușită a demersului meu.

Eram grăbit de asemenea, să fiu întors la ora la care Filipescu trebuia să vie cu trenul, pentru a lua parte la manifestație cu amicii politici, așa cum lucrurile erau hotărâte din ajun.

L'am găsit pe Filipescu în vila lui.

Sosirea mea intempestivă, i-a produs de sigur o oarecare mirare—pe care însă nu a manifestat-o — s'a uitat drept în ochii mei, cu privirea aceea a lui care te învăluia, când vroia să te scruteze în adâncul gândului și simțirii tale — și mi-a spus :

„Ai venit ca să ne întoarcem împreună după amiază cu trenul... sunt informat că o să fie frumos la București...”

Mi-am dat seama că partida va fi dificilă și că informația lui Costinescu, de vre'o intervenire a lui Lahovary nu s'a realizat.

M'am hotărât să merg drept la țintă; orice abilități nu puteau de cât să mi scază șansele.

Am răspuns lui Filipescu, că eu în orice caz mă întorc cu automobilul, pentru a fi printre acei ce'l vor primi la gară. Dar că asupra întoarcerii lui, am o misiune din partea lui Costinescu.

S'a oprit brusc, din mersul lui puțin agitat prin cameră și m'a privit drept în față.

L'am pus în curent cu tot ce se petrecuse dimineața, nu am omis nici un detaliu, nici o nuanță din întreaga mea convorbire cu Costinescu.

Primele lui cuvinte au fost de protestare: *„Asta nu se poate, domnii aceștia cred că din momeală în momeală vor putea să ne abată dela calea pe care un întreg neam o simte ca singura mântuitoare... Se tem de ceea ce spâcnește în inimele celor ce manifestează la București? Dar în curând asemenea manifestări se vor ridica cu o adevărată vijelie în întreaga țară..! Și eu să părăsesc locul de cinste la care inimile acestea mă chiamă... asta nu se poate... ar fi o crimă!...”*
Devenise cât se poate de agitat...

Totuși am avut impresia că în conștiința lui se dădea o luptă; nu putea cu desăvârșire, să facă abstracție că, îndemnul îi venea din partea unui om, care simțea ca și el și care prin situația lui în guvern, îi va fi de mare folos, tocmai în realizarea scopului urmărit.

Am crezut că aceasta este singura cărare prin care pot strecura un început de persuasiune...

I'am arătat că Costinescu, dela începutul conflictului, nu s'a desmințit o clipă, prin atitudinea sa...

Filipescu a aruncat atunci, mănios aceste cuvinte :

„De sigur, dacă nu era acest bătrân, inimos, Brătianu ne arunca în brațele nemților; am dovezi, pe cari le voiu destăinui odată“.

Am prins această clipă, pentru a insista; i-am arătat că, n'ar fi prudent, ca tocmai dânsul, să dezarmeze pe Costinescu față de Brătianu, în lupta pe care cel dintâi o duce cu cel de-al doilea și de care a avut atâtea alte dovezi — în afară de acelea la care se referea Filipescu în acel moment —; că mie mi s'a părut Costinescu așa de *sincer* în formularea rugăminții ce m'a însărcinat s'o transmit, în cât îmi dă de gândit dacă nu ar fi o greșală, să nu se ție socoteală de dânsa.

S'ar putea ca Costinescu să posedă unele elemente ale problemului— pe care de sigur, nu putea să mi le comunice nici mie — și cari să'l determine să ceară cu *sinceritate*, fără nici o influență a lui Brătianu, amânarea unei manifestații ce, prin consecințele ei, puteau mai mult deservi o cauză asupra căreia avea vederi comune cu Filipescu...

„De sigur, a spus la un moment dat, Filipescu, că nu mă pot îndoi de sinceritatea lui Costinescu; dar dacă ai ști D-ta de ce abilități dispune Brătianu, pen-

tru a-ți infiltra o convingere, pentru a-ți acapara voința, punându-ți înaintea răspunderi, arătându-ți abisuri...

Și jocul lui Brătianu este desigur foarte ușor, într-o conjunctură în care atâtea posibilități și pericole se pot enunța — înarmat mai ales cum e el, prin situația lui, cu atâtea documente diplomatice și militare pe cari sunt sigur că nu le comunică nici celor mai intimi colaboratori ai săi..."

Am simțit că Filipescu nu mai era intransigent...

Am mai aruncat, în cursul discuțiunii un argument: dacă nu cumva însăși legațiile auto-germane, în perfidia lor, de care ne-au dat atâtea dovezi, au aranjat ca, prin anumiți instigatori, să dea un caracter violent manifestărei, prin devastări etc. și aceasta pentru a le servi anumite scopuri, potrivnice tocmai cauzei noastre, în acest moment ?...

I-am reamintit câtă vâlvă a făcut, părerea pe care acum câteva zile Filipescu a exprimat-o în parc la Sinaia, „că ar fi sosit momentul ca să intrăm în acțiune“— și cum aceasta a fost exploatată de agenții germano-fili, pentru ca plenipotențiarii Austriei și Germaniei să facă demersuri arogante; dar mai ales cum Brătianu lăsa să se înțeleagă că în situația de azi, asemenea atitudini, îi complică acțiunea diplomatică, mai ales în privința tratărilor cu Rusia și că toată răspunderea va cădea pe cei ce'l împedică să ducă tratativele în condițiile cele mai prielnice pentru noi...

A urmat o pauză în care îmi dădeam seama de frământarea lăuntrică a lui Filipescu...

L'am rugat să-mi dea voie să plec cu o clipă mai devreme — convorbirea noastră durase mai bine de o

oră — de oarece, eu vreau să fiu cu prietenii noștri la ora hotărâtă, în mijlocul manifestanților.

La plecare mi-a spus :

„Să nu vii, ar fi o felonie față de toți acei cari sint la fel cu mine; dar dacă vii și menținând treaz sentimentul și entuziasmul lor, le spui să aibă încredere în guvern, care va păși pe calea cerută de dânsii — apoi să știi, că acest angajament îl iau numai pe cuvântul lui Costinescu — și m'ar durea, ca ulterior să mă căiesc de ceea ce am făcut“.

Spunând aceste cuvinte, am avut impresia că Filipescu este nemulțumit de sine însuși.

Rățiunea învinsese în el sentimentul...

Ajuns la București am mers direct spre gară.

Pe toate drumurile ce răsbiau spre gară, lume multă: pe jos, călări, în căruțe, oameni de toate categoriile, săteni, orașeni, comercianți. În căruțe familii întregi: femei, copii. La toți mare voieșie, cântece naționale, patriotice.

Cu mult înainte de gara de Nord, circulația imposibilă, m'am scoborât din automobil.

Toată piața gării și strada Griviței, în ambele direcții cât răzbeai cu ochii, lume înțesată.

Aci și pe peron, mai ales intelectuali, profesori, avocați, medici etc. Măsurile de ordine foarte prudente: nu s'a contrariat nici bruscat nimeni. Se ajuta numai, la înlesnirea circulației fără armată, ci numai prin poliție.

Mi-am dat seama, față de amploarea manifestației și de sentimentele ce stăteau la temelia ei, că temerea lui Costinescu era îndreptățită și că informațiile siguranței statului nu erau greșite.

Eram neconținut frământat de gândul : ce va face Filipescu ?

În fine se apropie ora sosirii primului tren dela Sinaia.

Când se aude șueratul trenului, imense urale pornesc de pe peron, se răspândesc în piața gării și cuprind întreaga mulțime — amestecate cu strigăte de :

„*Trăiască Ardealul, Trăiască Nicu Filipescu*“ — printre cari se distingeau și cântece patriotice...

Sensație !...

Din vagon descinde numai D-na Filipescu, care anunță că soțul său, vine cu trenul următor...

Eu am priceput, a fost de sigur o tactică, pentru temperarea entuziasmului manifestației.

Știrea s'a răspândit cu iuțeala fulgerului...

Pe cât am putut constata, în primul moment, a produs o desamăgire.

Nu e exclus ca printre manifestații, să fi fost și mulți agenți filo-germani, cari au exploatat — de sigur simulând un naționalism integral — într'un anumit sens, nevenirea lui Filipescu.

Nimeni însă, sau aproape nimeni, nu s'a mișcat din loc, — ca și cum un cuvânt de ordine, ar fi comandat tuturor : „stăm pe loc” — și de fapt la sosirea celui de al doilea tren, cu foarte puține defecțiuni, cu toate că ora era târzie, aceiași mulțime a așteptat pe Filipescu.

Nedumerirea mea asupra atitudinii lui Filipescu, dispăruse : nevenirea lui cu primul tren, îmi dăduse certitudinea că se hotărâse a lua în considerație sugestiunile lui Costinescu.

Și lucrurile s'au petrecut chiar așa.

La entuziasmul cu care el a fost primit de mulțime, pe lângă sentimentele patriotice ce a exprimat, dânsul a dat asigurarea că guvernul își va face toată datoria și că trebuie să se aibă întreaga încredere în guvern...

2 Septembrie.

Manifestația de eri a produs vâlvă.

Brătianu nemulțumit, pretinzând că dânsa îi strică în acțiunea diplomatică întreprinsă cu Rusia. Lahovary a fost solicitat de Brătianu, să interviev pe lângă Nicu Filipescu, arătându-i pericolele în situația de azi a unei agitațiuni în opinia publică.

În conversația cu Brătianu, Lahovary i-a arătat că și dânsul e de părere, cu tot succesul rusesc, că momentul intrării noastre în acțiune nu a sosit, de oarece o victorie decisivă nu a intervenit și războiul va fi de foarte lungă durată.

Brătianu de aceeași părere, adăugând că Regele astăzi stă ferm, pe terenul neutralității. Lahovary a mai precizat lui Brătianu, că în tratativele cu Rusia trebuie obținut neapărat ca Rusia să ne garanteze că nu vom fi atacați de Bulgari, de asemenea că trebuie obținută garanția Angliei și Franței pentru ocuparea Transilvaniei.

Odată aceste discutate — Filipescu a spus :

„Se tablează pe enervarea opiniei publice...”

Dar oare se poate presupune, că în aceste momente atât de grave, opinia publică nu are întuiția exactă a situației ?

Nu știe lumea că Brătianu înclină spre centrali și că are contra lui unanimitatea consiliului de Miniștri ? Să ni se spue clar că acțiunea guvernului și hotărârea Regelui sunt pentru realizarea idealului nostru național — și opinia publică se va calma !

Eu voi spune toate acestea în comitet.

Evident nu cer să se bată toba pentru cunoașterea

acestei orientări. Dar să se ducă șeful nostru la Rege și la Brătianu, să obție dela ei aceste asigurări — și vom ști noi să calmăm opinia publică, pentru ca Brătianu să și poată aranja acțiunea diplomatică și cea militară în tihnă.

Dar în atmosfera de nesiguranță de astăzi, nu se poate cere calm și resemnare opiniei publice“.

6 Septembrie.

Discuții asupra comitetului de alaltăeri — Greceanu. Ionaș Grădișteanu.

S'a cerut în acest comitet de Nenițescu, C. Arion, un guvern național.

„Eu m'am opus, a spus Filipescu, de oarece s'ar putea întâmpla ca, Brătianu, căzând, să se formeze un guvern Conservator“.

Arion a declarat că preferă abdicarea Regelui, de cât o neutralitate definitivă.

Nenițescu îngrijorat de ipoteza abdicărei; dacă s'ar solidariza și Prințul? O Regență? Ar fi un mare pericol!

La toți îngrijorare ca Rusia să nu ocupe Transilvania și Bucovina, înainte ca noi să fi luat poziție în conflict.

Marghiloman a recunoscut că în situația de azi, prioritățile trebuiesc îndreptate spre Transilvania — cu toate că ipoteza Basarabiei s'ar fi putut susține, în cazul unui eșec rusesc.

Totuși momentul hotărârei noastre nu a sosit, a susținut el, neavând certitudinea unei victorii decisive, de o parte sau de alta. O acțiune diplomatică cere mai

multe precizări, nu se știe nimic de intențiile Italiei? Dacă în urma unei hotărâri a noastre, Austria ar face concesii Italiei pentru a o atrage în acțiunea ei? Dar cu Bulgaria? De altfel — a mai adăugat Marghiloman — azi o hotărâre a noastră ar găsi un *veto* categoric la Rege și Prințul moștenitor.

E de părere însă că trebuie ca partidul, prin șeful său, să se adreseze Regelui pentru a-i arăta care este starea sentimentului public. Guvernul național să fie însă cerut, sau de Brătianu sau de Rege — forțați de evenimente.

Filipescu ne-a spus :

„De sigur că Marghiloman trebuie să vază pe Rege; dar depinde mult de ce manieră îi va vorbi. De pildă nu-mi explic de ce Marghiloman ne-a vorbit că Rusia în tratativele cu noi, va pune condiția Mărei Negre lac rusc?”

De ce a afirmat că dela 1 Septembrie nu s'a mai tratat din partea Rusiei? Când eu am cu totul alte informații, chiar de la Poklevsky! ?...”

7 Septembrie.

Filipescu în curent cu audiența lui Marghiloman la Rege. Asupra înțelegerii cu Rusia, Regele știe numai ceea ce a strecurat Brătianu, că rușii nu trimit harta pentru precizarea înțelegerii—ceea ce,—spunea Filipescu — denotă perfidia lui Brătianu, fiindcă el știe dela Poklevsky contrariul. În privința Italiei, Regele are credința că dânsa va rămâne neutră, iar în cât privește Bulgaria, crede că, îndată ce ne vom mișca ne va ataca.

În fine Regele foarte sceptic, asupra posibilității unor garanții din partea Engliterei, care nu poate dori desmembrarea Austriei.

„Pricepi d-ta în această situație — a spus Filipescu — și cu această mentalitate, cât de departe suntem încă, în țelurile noastre ! ?“

9 Septembrie.

Filipescu mâniat din cauza versiunii răspândite de Brătianu și într'o măsură, împărtășită și de Marghiloman, că îngreunarea tratativelor cu Rusia, provine din cauza agitațiilor opiniei publice.

„Adevărul este cu totul altul — a spus Filipescu — Rusia crezându-ne legați de Centrali, ne-a propus, în scris, în schimbul neutralității noastre, părțile locuite de români, din Austria. A revenit chiar asupra propunerilor, în preajma lui 1 August. Propunerile au fost făcute în scris, precise.

Brătianu însă, în loc să le primească imediat, a tărăgănit răspunsul — și nici astăzi chestiunea nu este vidată — Poklevsky se plânge și el că Brătianu nu vrea să discute serios propunerile și că nu este exact că Brătianu ar fi cerut vre-o hartă, ce nu s'a trimis și că aceasta ar fi cauza tărăgănelii.

Este neîndoios că adevărul e altul : Brătianu nu vrea să se lege în altă direcție, de cât aceea a faimoaselor tratate.

Și se prea poate ca Rusia, dându-și seama de aceasta, îndată ce situația pe câmpul de luptă, s'ar schimba, să nu mai vrea dânsa, să mai trateze cu noi pe aceleași baze.

Trebue să fie cineva copil să creadă că rușii ar privi cu inima ușoară, o Românie-Mare — cu o poziție puternică rezemată pe munți — Românie care în viitor să râvnească la Basarabia !

Să mă slăbească deci Domnul Brătianu cu pretextul agitațiunei opiniei publice.

Este cert că propunerile au pornit din partea Rusiei — și nici nu putea fi altfel — căci nu era România să facă dânsa propuneri, cari ar fi fost un murdar șantaj : sau îmi acorzi ceva în schimbul neutralității, sau intru în război în contra ta.

De ce Brătianu nu a acceptat imediat aceste propuneri — făcute mult înaintea oricăror agitațiuni de la noi ? Opinia publică nu s'ar mai fi mișcat !

Dar propunerilor Franței din 12 August (stilul nostru), ca în schimbul concursului nostru, să ni se asigure integritatea teritoriului și ocupațiunea teritoriilor ocupate de români — acestor propuneri nu s'a răspuns tot din cauza agitațiunilor opiniei publice ?...

Nu, nu, — a spus Filipescu apăsător—adevărul este altul, este acela pe care-l simte opinia publică și care o agită..

Brătianu stă cu ochii așintiți asupra tratatelor ! Când se va scri istoria adevărată asupra momentelor de azi, se va vedea, că dacă nu era rezistența colegilor lui din minister — și în deosebi a lui Costinescu — Brătianu ne târa în luptă alături de Unguri și astăzi întreaga Moldovă era ocupată și devastată de ruși !...

Mai domol deci cu gogoșa mișcărilor de stradă, care-l împiedică în acțiunea lui diplomatică!..."

11 Septembrie.

Pe când intram la Athénée Palace, pentru a lua dejunul, mă aud chemat de Filipescu, care era la o masă cu Deșliu. Imi spune :

„Cunoști tot ce s'a petrecut până acum — precum și sentimentele mele, treci dincolo și redactează un proiect de moțiune, pe care înțeleg să o citesc în comitet“.

Am trecut în bibliotecă și pe o hârtie cu enteta hotelului, am formulat următoarea moțiune :

„Partidul Conservator crede că în împrejurările actuale și față cu desfășurarea evenimentelor la granița noastră, neutralitatea nu mai corespunde intereselor țării și ale neamului.

Drept urmare el este de părere — că o examinare a situațiunei, din acest punct de vedere de către factorii Constituționali se impune fără întârziere“.

Filipescu după ce și-a terminat dejunul a venit în bibliotecă și i-am supus moțiunea. A citit-o și i-a dat forma definitivă scriind-o cu mâna lui; pe măsură ce dictam, a modificat-o păstrând intact numai primul alineat, iar ultimului adăugându-i următoarea redacțiune :

„El socotește că a sosit momentul unei acțiuni efective pentru apărarea acestor interese și împlinirea năzuințelor țării !...“¹⁾

14 Septembrie.

Ultimele două comitete de partid marchează o efervecență de netăgăduit. Din ultimele convorbiri, la cari au luat parte Delavrancea, I. Grădișteanu, M. Cantacuzino, rezultă că Filipescu e mulțumit că a putut pune la punct în comitet chestiunea agitațiunilor opiniei publice — invocată de Brătianu și în întrevederea ce acesta a avut-o cu Marghiloman.

1) A se vedea în original, anexa No. 2

Tot asemenea încântat că a putut fixa că, în actualele clipe istorice, noi nu puteam alerga după „chilipiruri“ și că chiar de ar fi să fim învinși, dar sânge tot trebuie să vărsăm.

Mulțumit de asemenea că a putut face butada, că el este cu „opinia publică cea cumpărată cu ruble rusești“.

Cum dânsul părăsise ostentativ comitetul de Vineri (12 Septembrie), atunci când Lahovary dădea semne de enervare la citirea de către Delavrancea, a moțiunii redactată de Filipescu — Mișu Cantacuzino a căutat să-i demonstreze că a greșit, pentru că a lăsat câmpul liber lui Marghiloman.

Filipescu a spus hotărît : „*nu mă tem de aceasta; ce trebuie să fie, tot va fi*“.

Delavrancea a spus că, în concluzie, Marghiloman s'a arătat foarte îngrijorat de o eventuală participare a lui Filipescu la întrunirea studențească de Vineri. Filipescu a spus enervat :

„*Dar numai acolo poși resimți un reconfort moral !*

Nu de sigur în comitetele noastre — unde ne învârtim ca deroși... E o adevărată scârbă“.

În întrevvedereea dintre Marghiloman și Brătianu, acesta a mai afirmat : că a însărcinat pe Diamandi, să trateze pe baza ultimelor propuneri rusești (participarea noastră militară și dincolo de Transilvania) și că va comunica ulterior și Italiei rezultatul acestor tratative ; că Blondel a făgăduit garanția Franței și a Angliei ; că Bulgaria se ferește de un angajament precis ; că Rusia, în privința Dardanelor, nu a făcut nici o rezervă. Așa că problema mării Negre „lac

rusesc“ n'a apărut la orizont, precum nici chestiunea „gurilor Dunărei“.

Marghiloman a văzut pe Rege, căruia i-a comunicat, conform celor hotărâte de comitetul partidului, că a sosit momentul să se ia dispozițiuni, pentru a corespunde sentimentului public, care este potrivit Austriei — la care Regele a răspuns, cu mult calm, că „*trebuie să se aibă încredere în El*“. Acest calm al Regelui — spunea M. Cantacuzino — e considerat ca foarte semnificativ, de Marghiloman !

„*Eh ! de n'ar fi fost Lembergul*“ — a spus Filipescu malițios...

Cum Filipescu părăsise mâniat comitetul, față de atitudinea lui Lahovary, atunci când Delavrancea a citit moțiunea redactată de Filipescu, acesta a vrut să cunoască care a fost, după plecarea sa, atitudinea lui Marghiloman.

I s'a spus că Marghiloman a căutat să facă un rezumat al situațiunei : în privința Bulgariei, dânsul a arătat că, din convorbirea cu Radef nu a putut trage nici o concluzie, cel mult că, între România și Bulgaria, este un echivoc ; că există în Bulgaria un partid care vrea să atace Rusia—și alte asemenea generalități; din contra, din convorbirea cu Derusi, acesta are impresia certă că bulgarii cât timp stăm neutri, ne consideră ca jandarmul lor — îndată însă ce ne vom mișca, ei ne vor ataca.

În cât privește Italia, atitudinea lui Masciotti pare schimbată.

De alminteri Istrati și Diamandy, nu au putut obține o audiență și intervenția lor a fost comunicată de guvernul italian celorlalte state.

Nota pesimistă, a mai accentuat-o Marghiloman, arătând că licitațiile din Septembrie ale ministerului de războiu, nu au găsit concurenți... A vorbit de asemenea de starea sufletească a Regelui, care crede încă în succesul Germaniei.

În rezumat, Marghiloman a conchis că, nu e de părere să se admită moțiunea lui Filipescu, dar că partidul să se menție la hotărîrea anterioară și anume : să se prepare eșirea din neutralitate, dar că momentul trebuie ales când va fi oportun. De asemenea că dânsul să mai meargă la Rege, ca să mai accentueze punctul de vedere al partidului și să'i sugereze Regelui, ideia unui guvern național.

Marghiloman nu era însă de părere ca în numele partidului să se ceară un guvern național, așa cum vrea Arion și alții; ideia trebuie să pornească de la Rege, căci altfel Brătianu poate zădărnici această soluție.

La această frază, Filipescu s'a sculat enervat depe scaun și bătând cu pumnul în masă a spus :

„Dar trebuie să se sfârșească odată cu această tiranie ! Cum, astăzi dânsul poate zădărnici un guvern național, când sunt în joc probleme naționale, de o așa de covârșitoare importanță? — Și în 1913 înainte de a trece în Bulgaria, Brătianu propunea un guvern național, sub Președinția lui Kalenderu, numai fiindcă știa că atunci nimeni nu se gândea la Brătianu !“.

16 Septembrie.

Lungă convorbire privitor la drama sufletească a Regelui Carol.

Am desprins și la Filipescu, o mare frământare su-

fletească, pe această chestiune. Patriotismul lui înflăcărat, nu putea erta șovăielile Regelui — de altă parte însă cavalerismul lui, îl împedeca să lovească într'un om care în definitiv trebuia să lupte și dânsul, cu un sentiment național... și era pus în alternativa de a alege între Patrie și datorie...

„După cum știi, eu unul nu l-am cruțat nici odată. In ultima mea audiență la Dânsul, cred că i-am vorbit mai respicat, decât i-a vorbit orice om politic din țară. Fiindcă orice s'ar spune, e un Rege care impune prin viața, caracterul și austeritatea Sa — și nu e ușor a-i spune cum am făcut eu, că dacă cum-va, vreodată aspirațiile neamului s'ar găsi în conflict cu voința Regală, m'ași pune față în contra Acesteia, mergând chiar până a manifesta sub ferestrele palatului Regal; dar n'ași fi nici odată un conspirator tenebros... Totuși cum să nu'l compătimesc? I se cere să înfrângă într'însul — ce? Patriotismul!...”

Apoi după o pauză :

„In asemenea clipe tragice, dacă ar avea cel puțin în jurul Său tovarăși, cari să'l ajute — Regina Elisabeta însă, e din contra, marea vinovată, aceia care'l torturează și mai mult, căci Dânsa îi exaltează până la paroxism, sentimentul național, cerând să părăsească țara cu toți prinții pentru-ca România să se descurce singură. In cât privește prințul Ferdinand, prin firea lucrurilor nu poate simți altfel de cât ca și unchiul său, de al cărui ascendent, e așa normal să fie dominat !

Singur Prințul Carol, mi s'a spus — și aci figura lui Filipescu s'a înseninat — nu vrea să audă

de plecare în ruptul capului și că chiar dacă ar pleca întreaga dinastie, El rămâne simplu ofițer în armata română. Dar ce influență poate avea acest sentiment al lui“.

Apoi după o pauză :

„Totuși îmi reamintesc cu câtă hotărîre în 1913, atunci când machiaverlicurile Austriei vroiau să împiedice o alianță a noastră cu Serbia, pentru a lăsa mâna liberă acțiunii lui Ferdinand al Bulgariei — Regele Carol nu a pregetat să spue lui Waldhausen — după câte ne-a comunicat Maiorescu — „că ori cât l-ar afecta o despărțire de Austro-Ungaria, totuși El este aci pentru a apăra interesele României...“

E drept — a continuat Filipescu — că atunci se pune și o chestiune de preponderență între Dânsul și Ferdinand al Bulgariei, pe care nu l' putea suferi... dar în fine, se părea că atunci, același rege Carol își dădea seamă că blestemata noastră de alianță, cu Austro-Ungaria, poate pune pentru Dânsul alternativa între datoria Sa, către țara de adopțiune — și sentimentele Lui personale...

Dar oare când trupele noastre treceau în Bulgaria, nu a auzit regele Carol strigându-se : „vrem Ardealul... trăiască Ardealul?“.

Se poate crede că în perspicacitatea Lui politică — și aceasta nu l se poate tăgădui — să nu fi desprins El de pe atunci ce clocotește în sufletul românismului? Și că atunci când problema se va pune în plin, altă cale de cât aceea a „Ardealului“, e imposibilă? Bănuesc că chiar iscusitul Czernin, după informațiile lui Maiorescu, și-a primit porția dela Rege, în privința Ardealului, cam tot ca Wald-

hausen; și nu se poate să nu fi înțeles Czernin care e situația, căci fără îndoială, e cu mult superior lui Waldhausen. E de mirare chiar cum astăzi Czernin se mai poate îndoii de calea pe care ne vom îndruma până la urma urmelor..."

Apoi după o pauză :

„In fine ori cât de inconsecventă chiar ar părea atitudinea de astăzi a Regelui, ori cât de tragică ar fi drama Lui sufletească, un lucru ar trebui să știe și El și ai Lui, că dacă România scapă ceasul acesta dinastia e pierdută; în altfel, identificându-se cu aspirațiile țării, dinastia va împărtăși soarta țării — bună sau rea — dar va rămâne dinastia țării, blagoslovită de țară“.

18 Septembrie Central University Library Cluj

Observ la Filipescu o neîncredere crescândă în sinceritatea lui Marghiloman. A te diferenția ca partizan, de vederile șefului este destul de serios, într'o chestiune de care depinde viitorul neamului tău; dar a bănuși în o asemenea conjunctură buna credință a Șefului, este grav — mai ales când această bănuială animă un temperament ca acela al lui Filipescu.

„Cum vrei d-ta — spunea Filipescu — să-l mai înțelegi pe Marghiloman, când pe deoparte — de acord cu Lahovary — recunoaște că tratatele cu Centralii, ne leagă numai defensiv și numai în ipoteza când Austria ar fi atacată în provinciile limitrofe cu noi, ceea ce nu e cazul în conflictul actual, fiindcă însuși Austria declară că vrea să distrugă Serbia, să ia Sandgeacul,— iar pe de altă parte totuși, același Marghiloman, scuză atitudinea Rege-

lui pe considerațiunea că Germania ne-a ajutat cu bani, arme și mai știu eu ce?... Dar pentru Dumnezeu nu un cogeamite jurist ca Marghiloman, dar un ageamiu în ale dreptului, nu ar risca o asemenea interpretare! Dar afară de aceasta, ce mai calea-valea, nu a spus Marghiloman dăunăzi ritos, că, dacă în consiliul de coroană s'a hotărît expectativa, aceasta nu înseamnă că s'a exclus posibilitatea de a merge și cu Austria!...

De sigur că și aceasta se putea subînțelege de unii, atunci, dar în situația de astăzi, a pune ca șef de partid în evidență această ipoteză, este a descoperi manifest direcția în care vrei să antrenezi partidul... Ei bine să știe Marghiloman, că aceasta nu va trece cu nici un preț..."

I-am comunicat că mai mulți membri ai comitetului înclină pentru a se obține un guvern național, care singur, prin autoritatea lui, va putea rezolva și chestiunea Regelui și aceia a eșirei din neutralitate, cu pregătirea alianțelor și alegerea momentului intrării în acțiune..."

Mi-a răspuns că în întrevederea dintre Marghiloman și Brătianu, acesta i-a spus, că numai când vom intra în acțiune, va fi indicat un guvern național — ceea ce de altfel era și părerea lui Take Ionescu.

19 Septembrie.

Enervat, Filipescu a avut o eșire violentă contra lui Brătianu, fiind informat că Radu Rosetti va face să apară o broșură, inspirată de Brătianu și care va contribui la intensificarea curentului filo-german.

„Cu asemenea sforării îl duce de nas pe Marghi-

loman — și noi să nu credem ce simțim, ce judecăm și ce judecă și simte întreaga țară?... Asta orice s'ar întâmpla, nu se mai poate..." spunea Filipescu, plimbându-se agitat prin cameră.

„Nu cu tertipuri se rezolvă o problemă a neamului! Trebuie ca țara să simtă că Regele și Guvernul stau alături de aspirațiile ei... încolo n'au de cât să joace acțiunea lor diplomatică cum le-o place... Și acest lucru trebuie să'l spue deschis, hotărît Marghi-loman și Regelui și lui Brătianu. In altfel am tot dreptul să'l bănuiesc și să acționez în consecință..."

Tonul și enervarea lui Filipescu îmi indicau deslușit că nouri groși apar pe orizontul partidului și că în curând în sânul lui furtuna se va deslănțui...

21 Septembrie.

Cantacuzino n'ea întreținut vasuprabaudiienței lui, la Principesa Maria.

Foarte îndurerată de sbuciumul sufletesc al familiei Regale, l-a sfătuit să vadă pe Prințul Ferdinand. In fond, mulțumită de curentul opiniei publice în favoarea Antantei — mulțumire însă tradusă cu multă reținere — de sigur mai mult de ordin protocolar.

In schimb Prințul Ferdinand pornit în contra politicii protivnice Austriei; aceleași eterne argumente: feilonie contra tratatelor, pericolul slavismului... Concluzia însă: „încedere în Rege“.

Filipescu nu părea însă prea impresionat de această atitudine a Prințului Ferdinand.

„Este îngrijorătoare numai — a spus Filipescu — fiindcă de sigur reflectează starea sufletească a unchiului“.

S'a mai precizat în cursul convorbirei că o întrevedere a avut loc între Marghiloman, Brătianu și Take Ionescu asupra oportunității unui consiliu de coroană — dar s'a ajuns la o soluție negativă.

S'a mai precizat și cele petrecute în ultima audiență a lui Marghiloman la Rege : Orientarea spre Rusia Regele o consideră ca o aventură — și a declarat că dânsul ar fi pus în acest fel chestiunea, dacă se ținea un consiliu de coroană; în cât privește chestiunea că atacarea Serbiei constituie o atingere a tratatului din București, Regele a fost mai maleabil și a spus că aceasta este o chestiune „a être étudiée“. Regele a mai declarat că nici odată nu a vorbit de abdicare și — atunci când Marghiloman a vorbit de revoluție dacă nu se măresc teritoriile — Regele a replicat că este foarte ciudat ca Dânsul să fie suspectat.

Odată toate acestea precizate, Cantacuzino a spus că în orice caz, se pare că Marghiloman își îndeplinește cu scrupulozitate mandatul ce are dela Comitet pe lângă Rege.

„Bine, bine — a replicat Filipescu — nu e suficient să nu denatureze hotărârile noastre — atât ar mai trebui — chestia este însă cum le prezintă, cu ce suflet le susține, dacă se identifică cu sentimentele noastre. Aceasta este important și numai aceasta poate avea efect asupra Regelui... Și despre aceasta mă îndoesc...“

23 Septembrie.

După Filipescu, încrederea Regelui în victoria Germană e încă nesdruncinată.

Marghiloman după conferința avută cu Brătianu și Take Ionescu asupra oportunității unui consiliu de coroană, a avut o audiență la Rege și Acesta i-a exprimat regretul că nu s'a convocat un asemenea consiliu, deoarece ar fi demonstrat până la evidență pericolul unei eșiri din neutralitate.

24 Septembrie.

Dezacordul dintre Brătianu și mulți din partizanii săi asupra directivei ce trebuia urmată în conjunctura actuală a războiului, dezacord manifestat adesea și în consiliul de miniștri și în special cu Costinescu — a adus pe tapet eventualitatea unui guvern prezidat de Costinescu.

Ideia prindea cu atât mai mult în câmpul conservator, cu cât atitudinea lui Marghiloman se apropia mai mult de aceea a lui Brătianu.

„Pentru mine — spunea Filipescu — numai faptul că Marghiloman considera această soluție ca o „intri-gă de culise“ la care el se refuză a se preta — este suficient pentru a invedera distanța care ne separă... Înțeleg că Costinescu, oricare ar fi sentimentele sale opuse atitudinii lui Brătianu, să aibă scrupule — dar ca Marghiloman, în calitatea sa de șef a unui partid în care marea majoritate e contra ținutei lui Brătianu, să aibă dânsul asemenea accese de puritanism politic... cu de alde astea să ne slăbească...”

29 Septembrie.

Moartea Regelui Carol în actualele împrejurări, a deșteptat felurite sentimente...

Ceeace m'a isbit la Filipescu, este latura profund humană a firei lui, manifestată cu ocazia acestui eveniment.

„Oricât l-am combătut, a fost un mare Rege — ne spunea Filipescu. Asta nu i-o poate lua nimenia! Mai ales nouă românilor, cam ușurateci din fire, caracterul Lui rectiliniu, trebuie să ne impue...

Totuși nu se poate spune că a fost un fericit... Se prea poate ca după războiul nostru, din 77, să fi avut clipe bune, mai ales când, prin răpirea Basarabiei, curentul anti-slav, crease o situație prielnică unei apropieri a noastre de germani și austriaci.... Și dacă, în acel timp, Dânsul a putut fi mulțumit că ne poate transforma, cum s'a spus într'un „hinterland“ german, această mulțumire nu a fost de lungă durată... Căci îndată ce instinctul de conservare al românismului, și-a dat seamă de pericolul ce însemna pentru neam această împerechere, de sigur că și frământarea sufletească a Regelui a fost tot mai dureroasă...

Din acel moment și până la moartea Lui, se poate spune că Dânsul a fost un Crucificat!...

De altfel, cum s'ar explica în altfel misterul cu care Dânsul încă din 84 a ținut să învâluie faimoasele tratate? Numai câțiva inițiați, Președinți de Consiliu, sub cel mai strict secret, erau puși în curent, cu conținutul acestor tratate!

Nu era aceasta o recunoaștere netedă a divergenței tragice între ceeace constituia fondul sufletesc al Regelui și opinia publică a țării în mijlocul căreia trăia și a cărei destine îi erau încredințate?

Nu, de sigur, nu a fost un fericit... și tot așa de

cert este că cu însușirele superioare ale firei Lui, merita o altă soartă..."

2 Octombrie.

Moartea Regelui, pune în discuțiune soarta regimului liberal — propriu zis a lui Brătianu. — C. Olănescu, C. Arion, I. Grădișteanu, Delavrancea, pentru un guvern național.

Filipescu spune că știe că Take Ionescu e contra unui guvern național.

De aceeași părere e și Marghiloman, care dacă va fi consultat de Rege, va declara că nu e cazul unei schimbări de regim — ceiace ar implica înlăturarea unei Constituante — act interzis unui nou Rege.

„Oricare ar fi soluția internă — a spus Filipescu — noi consecvenți sentimentelor noastre, astăzi mai ales că este cert că o convenție s'a iscălit cu Rusia, trebuie să mergem cu hotărâre pe calea noastră... Marghiloman să fie abil dacă vrea... eu n'am fost nici odată... să lucrăm pe compt propriu la rigoare, pentru a nu angaja partidul, dar să se știe că noi, odată o iscălitură pusă în numele țării, nu înțelegem a mai primi nimic dela nemți și să se mai știe că, soarta noastră e hotărâtă: nu mai putem merge de cât într'o singură direcție, acea în care suntem legați prin tratatul iscălit" .

Aceste cuvinte au fost spuse cu un ton și o hotărâre impresionante.

10 Octombrie.

Moartea Regelui Carol, supravănită în mijlocul unor evenimente atât de importante pentru țară și urcarea pe tron a Regelui Ferdinand, continua să pue multora

problemul dacă nu este locul unei schimbări de guvern ?

Că guvernul trebuia să demisioneze, ca uzanță Constituțională, e cert, dar de ce s'a respins această demisie ? În orice caz, de ce, fără a se consulta, în clipe așa de excepționale, măcar Șefii de partide ?

Iată, tot atâtea întrebări pe care le puneau lui Filipescu, toți partizanii și prietenii ce se perindau pela dânsul.

Mulți chiar bănuiau că Regele Ferdinand primise indicațiuni dela unchiul său, că în orice caz, Brătianu să nu fie schimbat, până la săvârșirea războiului! De aci, până a se conchide că, aceasta este dovada cea mai evidentă, că Brătianu va face numai politica Regelui Carol — nu era de cât un pas...

Nu am avut impresia că Filipescu se preocupă prea mult de toate aceste presupuneri și interpretări. La un singur moment s'a manifestat mai nervos — atunci când s'a pus ipoteza statorniciei politice Regelui Carol:

„Ba de loc — a spus el violent — vor face politica țarei sau nu mai vor face politică !”

Ne-a relatat apoi, în această privință, audiența lui Marghiloman la Rege. Acesta a motivat respingerea demisiei lui Brătianu, pe considerația că, nimic esențial nu e schimbat, în situația generală, care să motiveze formarea unui guvern național. La afirmația lui Marghiloman, făcută Regelui, că Dânsul este mai liber în luarea unei hotărâri, de cât era defunctul Rege Carol — Regele Ferdinand a respuns, că nu împărtășește acest punct de vedere.

La precizarea lui Marghiloman că, totuși Regele este

mai liber, cel puțin, în formă, Regele a recunoscut că în formă da, adăugând:

„In orice caz, nu Mă voiu călăuzi de cât, de interesele țarei“.

12 Octombrie.

Convorbirea asupra abilităților și perfidiilor, cu cari germanofiliile caută să strecoare îndoiala, în cele mai hotărâte suflete.

„De sigur — a spus Filipescu — din acest punct de vedere, ori cât de ticăloasă ar fi ținta lor, trebuie recunoscută abilitatea...“

„N'am avut bucurie sufletească mai desăvârșită, de cât atunci când am vorbit cu delegația ardeleanilor în cap cu Vaida, venită la înmormântarea Regelui Carol...“

Tot ce se urzise aci, tot ce'mi spusese Istrati întors din Italia că ar fi aflat dela guvernul Salandra, mă făcea, nu să cred că ar fi putut vre-odată fi vorba de o trădare de neam din partea poporului ardelean, sau a fruntașilor lui — dar că ar putea să existe o slăbiciune, lipsa aceea de dârzenie în apărarea idealului, apărare care în trecut s'a manifestat cu atâtea glorii și sacrificii...“

Pentru mine era suficient să fi existat în această privință, chiar numai un semn de întrebare, pentru ca atunci când am putut sta față în față cu conducătorii de seamă ai poporului ardelean, să-mi manifest, în primul moment, durerea și decepția mea!

Ei bine, când am auzit cuvintele lui Vaida, cari nu făceau de cât să transpue, ceea ce pe noi aci, ne

frământă dela izbucnirea conflictului mondial; când am auzit cu câtă hotărâre, sufletul ardelen suspină după un singur hotar: Tisa... îți mărturisesc că m'am simțit umilit! Și lealitatea oamenilor acestora, m'a obligat la recunoașterea greșelei mele...

De sigur că le e ușor tuturor abilitilor de la Ziua să tălmăcească atitudinea ardelenilor, dictată de un oportunism necesar de moment, — ca o atitudine de maghiarofilie!...

Iată mă prind că mâine să apară la Pesta în ziare, că ardelenii veniți acum aci, aveau o misiune pe lângă guvernul nostru, din partea celui ungar, — că toate budalalele dela Ziua ne vor arunca în față că, ardelenii sunt trădători ai cauzei naționale! Dar cum își închipue acești mizerabili că ungurii ar fi lăsat frunțași ardeleni să treacă granița, dacă dânșii nu ar fi pus în joc tactica pre-unui compromis?! Și noi să le reproșem aceasta? Ar fi o curată infamie".

M'a întrebat apoi dacă am avut ocazie să văd pe Vaida; i-am răspuns că am regretat mult, dar nu l'am cunoscut. I-am comunicat însă că, dintr'o convorbire ce-am avut cu Take Ionescu, acesta mi-a spus că a fost cu totul mulțumit de starea sufletească a delegației ardeleni — de care de altfel, el nu s'a îndoit nici odată...

„Ce vrei să faci oamenii aceștia — a spus Take Ionescu — să meargă toți la spânzurătoare? Asta e interesul nostru? Eu i-am sfătuit chiar ca, întorcându-se acasă, să spue acolo, unde trebuie, că și noi toți de-aci, suntem cu monarchia..."

„Păcat că n'ai cunoscut pe Vaida — mi-a spus Fi-

lipescu — *fire deschisă, leală, dar și destule finețe pentru ca să'i joace pe Unguri!*"

14 Octombrie.

Filipescu enervat de cele petrecute în Comitetele consultative de la 11 și 12 Octombrie.

Marghiloman a afirmat pe cuvânt de onoare, că nimic nu s'a iscălit până în acest moment, nici cu Rușă nici cu celelalte aliate...

„Or își bate joc — Brătianu de el — a spus Filipescu — ori își bate el joc de noi”.

Comitetul de acțiune națională pare ași găsi tot mai mult justificarea.

Se simte din ce în ce mai mult necesitatea și unei acțiuni în sânul partidului, prin convocarea comitetului executiv, precum și a unor interpelări în Senat, pentru intensificarea acțiunii împotriva guvernului.

Motive: se acordă concedii ofițerilor de rezervă — se dau pașapoarte mobilizațiilor—s'a desconcentrat elementele armatei până la regt. de călărași — presa oficioasă liberală ia atitudine filo-germană: în fine oficiosul partidului „La Politique” urmează aceiași cale, prin articole reproduse din ziarul nemțofil „Ziua”...

„Decapitați prin persuasiune nu vom fi — a spus Filipescu—și ori cât de abili ar fi acești Domni, noi nu vom face politica germano-filă, fără să orem. Sunt mândru de politica așa zisă „personală” pe care o facem, prin acțiunea națională... chiamă-se separatism, chiamă-se spărtură... Ce importă? De asta ne arde nouă astăzi?

Dar, până una, alta, văd că casele noastre, ale...

separatiștilor sunt învocate de mimi entusiaste care ne îndeamnă la luptă, pe când casa lui Marghiloman, e păzită de poliție ! !"

22 Octombrie.

Filipescu preocupat de organizarea Comitetului de acțiune națională.

Ca întotdeauna când înjgheba o acțiune, făptura lui nu-și găsea astâmpăr, nici zi nici noapte, pentru a pune la punct toate resorturile acțiunii ce înjgheba.

Inarmarea Turciei prin țara noastră, trimiterea lui Stere în Transilvania, propaganda deșanțată a ziarelor streine în țară, atitudinea presei patronată de Marghiloman fățișă în favoarea neutralității — în opoziție cu hotărârile forurilor partidului — iată atâtea și atâtea elemente cari îl determinau să acționeze cât mai febril și intens.

Avea convingerea că Marghiloman e la remorca lui Brătianu — și se temea ca din cauza acestei atitudini a lui Marghiloman, să nu fim târâți, fără voia noastră, înspre o acțiune austrofilă.

„Stiu — spunea dânsul — că se combate acțiunea noastră prin argumentele pripelii, al impulsivității, — ca în totdeauna când se caută ca prin perfidii și abilități să mi se taie calea unei acțiuni hotărâte.

De aceea le-o repet incontinuu: nu cer intrarea imediat în războiu, — ci pregătirea imediată, pentru eșirea din neutralitate.

Va veni pe urmă de la sine și clipa intrării în războiu“.

25 Octombrie.

Manifestația cetățenească de alaltăeri, făcută acasă la Filipescu, a stârnit, cum era de așteptat, nemulțumiri în rândul partizanilor lui Marghiloman.

„Nu cum-va — ne-a întrebat Filipescu — acești domni spun că și aceasta a fost organizată și plătită cu ruble rusești?...”

Și apoi cu un surâs ironic :

„In orice caz, trebuie să simtă și D-lor că cei cu ruble, au mai mult noroc de cât cei cu bani nemțești... Fiindcă rublele duc la manifestații înălțătoare ca cea de dăunăzi, pe când banii nemțești fac ca Marghiloman, să fie păzit de poliție ! !..”

Și un copil pricepe deosebirea dintre această politică — comandată de un suprem interes național — și politica lui Marghiloman, care nu se sfiește să spue categoric, că trebuie să ne rezervăm ca să mergem fie la dreapta, fie la stânga... Cu prețul ori căror sacrificii, nu vom tolera ca România, în clipele acestea supreme, în cari se discută și se hotărăște soarta neamurilor, România să fie hiena Europei ! !..”

28 Octombrie.

Amicii lui Marghiloman afectează unele atitudini — cari exasperează pe Filipescu. In special argumentul că nu „prin stradă” — aluzie la manifestația populară de dăunăzi acasă la Filipescu și la repercusiunile acțiunii naționale, — se pot rezolva probleme ca acelea cari se frământă actualmente — a determinat la Filipescu o explozie de indignare :

„De sigur că pe D-lor îi sperie strada — căci știu la ce sunt expuse atitudinile lor dubioase pe o chestie așa de însemnată !

Ei bine eu sunt și rămân cu strada, fiindcă în anumite împrejurări, strada e o putere ! În 1888, în 1891, această putere ne-a înscăunat. Pe când în 1910 am reușit pe altă cale — și am văzut ce însemnează a veni pe căi clandestine !

Când vii pe asemenea căi, însemnează că intri la stăpân — și puterea rămâne un simplu eufemism ! Numai când te înscăunează o putere — te poți fâli că ai puterea !“...

Apoi pe un ton din ce în ce mai ridicat :

„Și apoi ce însemnează această scădere, adevărată perversiune, a simțului național ? Apoi acești domni să-și amintească, cum sub Lascăr Catargiu, fiind primar al Capitalei, am făcut intens, pe chestia națională—și nimenea nu s'a gândit să mă cheme la răspundere, — cu toate că oricine va recunoaște, că situația era cu totul alta atunci; eram în plină epocă a acelei spurcate împreunări a tratatului de alianță — care slavă Domnului, astăzi cu toții — afară de Carp — l'am declarat mort...

E revoltător să vezi pe Șeful partidului de opoziție, având asemenea scrupule și atitudini — pe când acel admirabil bătrân, Costinescu, se luptă cu Brătianu și cu ministrul German, căci trebuie să se știe că numai Costinescu a împiedecat să nu mergem alături de Austro-Germani“.

Delavrancea care era de față a contribuit și el la elogiul lui Costinescu.

„De sigur— a continuat Filipescu—numai ușoare

nu sunt piedicile ce trebuie să le învingă Costinescu... mai întâi e în guvern... apoi trebuie să facă față tuturor abilităților și meșteșugurilor unui Brătianu, — lucru, orice s'ar spune greu de realizat. Totuși bătrânul acesta, de sigur mult mai puțin înzestrat ca Brătianu, dar cu bunul lui simț și patriotismul lui, sparge toate gogoșele lui Brătianu...

Pe când Marghiloman vine și ne îndoapă cu toate gogoșile lui Brătianu : ba că Rusia ne cere gurile Dunărei — când noi știm precis că aceasta este o minciună fiindcă Rusia ne-a făcut propuneri în scris, cu totul de altă natură; ba că Franța și Anglia nu ne garantează — iarăși minciună, ele ne-au dat garanții în scris“.

Delavrancea intervine :

„Ai uitat Nicule, buclucul cu dinastia“...

Filipescu a sărit ca mișcat de un resort :

„Ei bine să se știe — a spus el răstit — că între dinastie și Transilvania, noi nu vom șovăi!“

Delavrancea a conchis :

„Amin!“...

Și această notă glumeață a descrețit puțin pe Filipescu.

4 Noembrie

Discuțiuni, comentarii, asupra comitetelor executive de la 1 și 2 Noembrie.

Marghiloman a ținut să accentueze că aceste comitete au fost convocate pentru a se hotări asupra intrării imediate în acțiune, conform celor puse la cale de către Acțiunea Națională.

În această ipostază, dânsul a cerut ca să se declare de comitete, că o acțiune separată a unora din membrii, nu angajează răspunderea partidului.

Filipescu a arătat linia pe care evoluiază Marghiloman : în vădită deosebire de vederi cu comitetele partidului; că Acțiunea Națională nu cere intrarea imediată în războiu — ci *pregătirea imediată* pentru a eși din neutralitate; a mai arătat că o deplină solidaritate ar domni în partid, dacă toți ar avea sentimentul, că conducerea partidului e în acord cu cele exprimate de forurile lui, că adică nu vom merge de cât într'o singură direcție — și că cu toți nu mai avem încredere în guvern.

Moțiunea ce s'a votat, dădea aparent satisfacție lui Marghiloman, fiindcă se aproba politica lui „în acord cu vederile partidului, aspirațiunile naționale și cu interesele statului !”

Aceasta însă numai pentru a nu se slăbi poziția partidului printr'un vot de neîncredere.

Însăși Marghiloman a fost însă nevoit să precizeze cari au fost concluziile la cari s'a ajuns, în urma discuțiilor din comitete : a) Nu se aprobă o intrare imediată în războiu. b) *S'a cerut o orientare hotărîtă pentru eșirea din neutralitate.* c) S'a declarat neîncredere în acțiunea guvernului.

„*In definitio* — a spus Delavrancea lui Filipescu — *tu trebuie să fii mulțumit Nicule !*”

Cu o privire, în care nu era greu de ghicit sensul cuvintelor — Filipescu i-a răspuns :

„*Pentru un moment, da !*” ...

14 Noembrie.

Știrile rele asupra operațiunilor de pe frontul Sârbesc, stârnesc — după cum era și de prevăzut — mult optimism în rândurile germanofililor din partid; l'am pus în curent, împreună cu alți prieteni, pe Filipescu despre alusiile perfide ale acestor germanofili.

„De sigur — a exclamat Filipescu — *astăzi suntem în defensivă, pe când acum două luni, când Rușii erau la Lemberg și Sârbii învingători asupra Austriacilor, puteam fi într'o ofensivă victorioasă, pentru a zdrobi pe austriaci!*

Cu politica D-lor, de sigur vom ajunge a fi cu totul încercuși — dar îi asigur că nu vor avea această sinistră satisfacție!...

Tocmai aceste consecințe ale greșelilor lor din trecut, ne vom servi, atunci când situația militară a Antantei se va îndrepta pe aceste fronturi — și e neîndoios că se va îndrepta — pentruca să-i plesnim peste bot așa ca să amuțească pentru totdeauna cu pronosticurile lor de cucuvăi sinistre, cari își fac o fală de a cobî peirea unui întreg neam“.

Ne-a declarat că, de altfel, va pune la punct, această chestie, la apropiata întrunire de la Dacia, a Acțiunii Naționale.

19 Noembrie.

Eventuala cădere a Belgradului, care, după informațiile lui Filipescu prin Poklevski, pare de neînlăturat, îl frământă și afectează profund.

Aceasta cu atât mai mult, cu cât pentru dânsul, toate

ce se întâmplă acum, nu sunt de cât consecințele scăpării momentului dela Lemberg!

Își dă perfect de bine seama de consecințele coteropirii Serbiei de către austriaci, pe cari ni le enumără: a) Comunicațiile noastre pe linia Moravia, tăiate. b) Linia Salonic—Nisch închisă și posibilitățile noastre de ravitaliare numai prin Rusia, ceea ce e departe de a fi satisfăcător. c) Odată ce operațiile armatelor austriace și-au atins țelul în Serbia, pot fi întoarse împotriva noastră, pentru a ne ataca și pe la Sud. d) Discreditul nostru față de tripla înțelegere, care, cel puțin acum, când războiul își joacă cartea în Balcani, se aștepta ca noi să ne spunem hotărît cuvântul.

„Cum vreți — ne spunea Filipescu — să nu părem ridicoli și demni de dispreț... Acum un an, nu mai târziu, luam ifose de arbitri ai balcanilor, ba ceva mai mult, am luat atunci față de aliații noștri Sârbi și Greci, angajamente categorice, că și'n viitor vom fi alături de ei, fiindcă alianța balcanică se dovedise așa de folositoare intereselor noastre — și în această alianță noi înțelegeam să jucăm rolul de prim pion; și acum să dăm birul cu fugiții!”...

Totuși din discutarea diferitelor ipoteze și consecințe, nu s'ar putea afirma că Filipescu era pentru o venire imediată și necondiționată, în ajutorul Sârbiei.

Atitudinea Bulgariei — cu toate că știa că e lipsită de munții — și eventualitatea unei ravitalieri a noastră, numai prin Rusia, îl puneau pe gânduri.

Nu admitea însă, nici ca Serbia să fie zdrobită, fără ca noi să nu fi contribuit într'un fel la salvarea ei.

24 Noembrie.

Căderea Belgradului și ocuparea iminentă a Nișului, cu tot eroismul sârbesc, a determinat o mare frământare în partid și în special printre amicii lui Filipescu. Cel mai hotărît este Ionaș Grădișteanu.

Ion Lahovary, este pentru o amânare a atitudinii noastre, până la toamnă, pentru a se vedea ce face Italia. Numai dacă ne asigurăm de Bulgari — sau dacă Bulgarii atacă pe Sârbi, s'ar putea justifica o intervenție a noastră acum.

Filipescu ne arată, care este după Marghiloman realitatea, în demersurile Greciei și a Triplei Înțelegeri, pe lângă noi, fiindcă s'a afirmat de unii, că Grecii, pentru a ajuta pe Sârbi, nu așteaptă decât un cuvânt dela noi, că vom fi alături de dânșii — a spus Marghiloman.

Adevărul este că Brătianu a fost numai întrebat de miniștrii Triplei Înțelegeri, ce ar face dacă Grecia ar interveni ? Brătianu nu a dat nici un răspuns, dar a luat contact cu Venizelos, care i-a comunicat, că ar preferi o conlucrare cu Bulgaria — la rigoare ar interveni chiar în Macedonia pentru a face disponibile trupe sârbești, însă aceasta *numai dacă are și garanția României*.

Miniștrii Triplei Înțelegeri au făcut în urmă altă propunere: ca România să sprijine la Sofia acțiunea lor, prin care se tinde a se obține dela Bulgari asigurarea neutralității, în cazul când Grecia ar interveni.

O altă propunere a triplicei, a fost în fine, ca noi să înlesnim, *făcând oarecare sacrificii teritoriale*, formarea blocului balcanic : Brătianu a răspuns, că adeziunea sa, depinde de felul cum în prealabil se va rezolva chestia Macedoniei ! !...

Eforturile triplicei, ar fi deci, pentru Marghiloman, evidente : tripla alianță ar dori ca să neutralizeze pe Bulgari, făcându-le posibilă realizarea visului lor — Macedonia fără război; aceasta ne-ar degaja și pe noi și pe Greci.

Se pare că Filipescu și-a precizat hotărârea în chestia Serbiei :

„Trebuie să întrebuișăm orice mijloace, pentru a salva Serbia. Să activăm la Sofia, alături de Triplicea, hotărît și dârz; să declarăm la Athena, categoric, că dacă Grecia intervine în favoarea Serbiei, noi vom fi alături de Greci“.

În timpul discuțiunii s'a relevat că Maghiloman, a adus la cunoștința Comitetului consultativ, că Brătianu a intrat cu Rusia, în faza tratării unei neutralități bine-voitoare.

Rămas singur cu Filipescu, după o pauză mai lungă, în care am observat la dânsul o stare sufletească mai deprimată ca de obicei, cu frământări care-i torturau mintea și cari — bănuiam eu — derivau din situația momentan proastă de pe fronturi... am rupt tăcerea, punând chestiunea în plin : trebuie recunoscut, că din punct de vedere militar, situația Antantei, trece astăzi printr'o criză... Filipescu s'a sculat brusc de pe scaun și cu o hotărâre în cuvinte care desvăluia tot fondul gândirii și sufletului său, dânsul a spus aproape răstit :

„Orice ar fi, înzecit mai rău ca astăzi, să se știe de toți, după cum am mai spus'o deunăzi răspicat că pentru noi, nu sunt de cât două alternative: sau acțiunea, sau sinuciderea“...

27 Noembrie.

Pregătirea moțiunii, pe care Ionaș Grădișteanu urmează să o prezinte la Senat în chestia Serbiei, a provocat iarăși enervare în sânul partidului.

Filipescu considera această moțiune cu totul anodină și ca un minimum de manifestare în sensul atitudinii ce trebuie să avem în politica noastră națională. Dânsa, de altfel — spunea el — nu e în contradicție nici cu directivele generale stabilite în comitetele partidului.

Marghiloman se pretinde jignit, această moțiune, pornită dela o parte din parlamentari, fără a fi el consultat, constituind o atingere adusă prestigiului lui de șef.

Moțiunea are următorul cuprins:

„Conform art. 68 din Regulamentul Senatului, subsemnații invităm guvernul ca, în acțiunea sa externă, să se călăuzească de grija integrității Serbiei, integritate indispensabilă azi, intereselor noastre“.

Și este semnată de: Ionaș Grădișteanu, Alex. Callimache, C. Argetoianu, Constantin Pariano, N. Filipescu, Gh. Mironescu, etc.

Filipescu ne-a spus :

„Cum se poate serios crede, că o asemenea moțiune, chiar pusă la cale fără consultarea șefului, poate constitui ceva jignitor pentru prestigiul lui? Adevărul e însă altul: partidul nostru nu trebuie nici cât negru sub unghie, să se manifeste altfel de cât este politica lui Brătianu, la a cărei remorcă se află Marghiloman! Ei bine, tocmai aceasta noi nu vrem, fiindcă știm unde ne poate duce politica lui Brătianu. Și apoi nu avem noi dreptul să avem inițiative proprii în sânul partidului, când conducerea ne adoarme nu-

mai cu discuțiile din diverse comitete, fără a activa în sensul celor hotărâte de aceste comitete ?

Nu mai departe decât acuma în urmă, n'am hotărât noi în comitet să activăm la Sofia, alături de Triplea — să se dea asigurări la Athena că suntem gata a susține pe Sârbi, dacă Grecii intervin — fără a mai vorbi de repetata neîncredere ce am manifestat în contra politicei lui Brătianu... Ce s'a făcut din toate astea ? Nimic ! De aceea a răsărit Acțiunea Națională, cu membrii ei din alte partide, de aceea și rostul moțiunii aceștia. Și dacă totuși aceeași metodă se va urma de conducere — ei bine, vor urma și alte manifestări de ale noastre, cu orice rizicuri.

Căci ar fi pueril să se creadă că, în clipele acestea uriașe, o să ne împiedecăm de „prestigii jignite“, de „rațiuni superioare de partid“ și alte asemenea curate gogomanii în clipele de azi“.

Vorbindu-se de succesele Sârbești din ultimele zile, dobândite cu prețul atâtor suferințe și eroisme — Filipescu era emoționat până la lacrimi.

„Și când te gândești—a exclamat el la un moment dat — că noi ne bălăcim aci numai în fățarnicii și turpitudini.

Marghiloman îmi spune — pentru a justifica pasivitatea lui Brătianu față de Serbia — că de fapt nu există un drum spre Salonic, căci altfel Brătianu a declarat că l-ar deschide cu armele... Pe când mie Brătianu îmi spusese mai înainte, că va face pe acest drum un depozit de munițiuni !

Dar ceva mai mult. Ionaș Grădișteanu, care a călătorit pe acest drum, mi-a spus că este chiar o cale națională de la Salonic la Niș — iar de aci la Dună-

re, o șosea în bună stare, pe care pot circula chiar automobile... Cine poate în asemenea situație cere să rămâi cu sgarda partidului de gât!? Trebuie să înceteze odată această sinistră comedie“.

29 Noembrie.

La întrunirea parlamentarilor de ieri, Marghiloman a cerut și s'a aprobat, convocarea unui nou comitet executiv, pentru lămurirea situației.

Impresia în câmpul amicilor lui Filipescu, nu e de loc că această convocare e determinată numai de chestia moțiunii de la Senat — ci de marea tensiune ce se manifestă în partid, din cauza celor două curente: eșirea din neutralitate, sau menținerea ei (cu tendințe spre Austro-Germania) — tensiune care poate duce la consecințe extrem de grave pentru partid, mai ales că prin activitatea Acțiunii Naționale, opinia publică este din ce în ce mai enervată.

Voește Marghiloman o ruptură simțindu-se destul de înarmat pentru aceasta? Sau de acord cu Brătianu, înțelege, prin aceasta nouă manifestare a forului suprem al partidului, să facă o diversiune — cu abilitatea ce nu i se poate contesta — pentru a domoli lucrurile?

Toate discuțiile și părerile se emiteau. Filipescu nu părea prea îngrijorat. La un moment dat, netezindu-și cu mâna, fața, cu un gest brusc și familiar, ca și cum ar fi vrut să isgonească o vedenie urâtă — el a spus:

„Nu e idee mare, nu e acțiune generoasă, care să nu fi întâlnit în calea lor pehlivani; dar eu știu un lucru, că din asemenea ciocniri, nu acțiunile și ideile generoase au sucombat!“

2 Decembrie.

Solemnitatea sfințirii drapelului „Ligei Ardelene“ a emoționat adânc pe Filipescu. Cele câteva cuvinte ce el a rostit, pline de un cald patriotism, au înduioșat pe toți.

Sentimentele patriotice ale lui Filipescu, nu pot însă fi prinse în adevărata lor desfășurare dinamică, de cât în intimitate, atunci când dânsul rupând zăgazul ținetei oratorice, dă liber curs întregii năvale a iubirei lui de neam...

Cu lacrimi în ochi și cuprins de un fior ce părea că-i răscolește întreaga sa făptură, el ne-a spus — era de față și D-rul Gian :

„Am trăit numai câteva clipe, adunați la olaltă, ardeleni și noi, sub același drapel, în credința sfântă a unei Români-Mari.

Și cine n'a simțit atunci că inima îi svâcnea în piept până la istovire... Da, da, vorbeau în noi și suferințele lor milenare și aspirațiunile noastre de veacuri...

Cine nu cunoaște și prețuește asemenea înălțări sufletești, de sigur nu merită să fi trăit clipele de azi!

Vedeți, ori cât am oroare de acei care nu simt astăzi la fel cu noi — sunt momente în cari nu am pentru dânsii de cât o nemărginită milă!...“

I-am spus ce se șoptește în câmpul germano-austrofil: că ardelenii nu ne vor, că în ardeal privirile se îndreaptă tot mai mult spre Budapesta, de cât spre București, că cei câțiva ardeleni pripășiți la noi, sunt niște izolați, că în definitiv cu asemenea insinuări, se caută a se scuza o anumită atitudine...

„Astea nu sunt scuze—a răspuns răstit Filipescu — ci calomnii și perfidii... De sigur că printre ardeleni, or fi fost și vor mai fi, ca pretutindeni, trădători de neam... Dar la noi n'au fost și nu sunt? Dar de ce nu se gândesc acești domni la toți martirii cari au înfundat pușcăriile ungurești?

Cred d-lor că unirea cu ardelenii nu s'ar justifica de cât dacă dânșii ar fi toți numai niște supraoameni?

Ce perfidie! Și cine se încumetă să vorbească de puritate absolută în materie de naționalism...”

Și după o pauză :

„Dar mai e și altceva... Putem noi arunca piatra unor frați cari poate, sunt siliți la anumite atitudini, dintr'un oportunism necesar însăși cauzei celei mari... Să nu uităm că tot poporul ardelean și-a menținut unitatea numai grație unui mănunchi de conducători... Ce-ar deveni acest popor, dacă toți acești conducători, printr'o atitudine a lor, fățiș ostilă dominatorului, ar fi aruncați astăzi în temnițe, sau ar popula spânzurătorile, tocmai azi când rezistența trebuie să fie mai dârză? Ce ar însemna poporul ardelean azi și apoi mâine — fără un Maniu, Vaida, Vlad, Pop, Lucaci, Goga și atâția alții?

Să le aruncăm piatra pentru anumite atitudini? Dar cum trebuie atunci să ne judece ei pe noi? Oare zeci de ani, nu rsăpundeam noi suferințelor lor, cu cordiala alianță a asupritorilor lor? Nu am primit cu alai pe Franț Iosef și ca un suprem omagiu, armata română în cap cu conducătorul ei, n'a defilat ea înaintea „Impăratului“?

Nu trebuia să ne strecurăm noi câțiva, travestiți ca conspiratori, în Ardeal, atunci când vroiam să le venim ardelenilor materialicește în ajutor?

Dar nu s'au găsit și guverne cari au făcut scuze la Pesta, atunci când unele manifestări naționaliste de aci, de pe propriul nostru teritoriu, sbârleau puțin sprâncenile ungurești la Pesta?...

Vrea să zică ceea ce la noi, într'o țară liberă, constituia un oportunism scuzabil — la ardeleni, cari aveau în spate jandarmul și în față temnița și spânzurătoarea, însemna o crimă?

Ce nerușinare!!

Dar acuma, acuma în urmă, cum ne-ar putea judeca și ardelenii, dacă e vorba de judecată?

Când noi lăsăm să treacă pe la noi munițiile cari trebuie să le secere viețile? Când facem manifestații în favoarea unei neutralități definitive? Când pe orizontul lor brăzdat de atâtea umilinți și jertfe, noi nu le trimetem dinspre Carpați, către cari ei neconținut pironesc speranțele lor, de cât un singur curcubeu: „misiunea Stere”!...

3 Decembrie.

S'au pus mari eforturi, de o parte și de alta, pentru a se ajunge la o înțelegere în partid. Deșliu în special a desfășurat o activitate febrilă, încercând să puie la contribuție „toate resursele sale intelectuale și diplomatice”... spunea cu ironie Delavrancea — ceea ce amuza mult pe Filipescu.

„Nu-i mai lipsește de cât uniformă lui „Metternich” — a spus iarăși Delavrancea.

Filipescu a rămas în tot timpul acestor tribulații, calm și foarte hotărât.

„Nu i-am cerut decât un singur lucru lui Mar-

ghiloman — și am credința că mâine el se va executa — să declare categoric în fața partidului că înțelege să eșim din neutralitate și numai într'o singură direcție, care să nu fie cu Germania și Austria.

Nu a hotărît aceasta comitetele noastre ?

Nu cere aceasta întreaga opinie publică astăzi ?...

Restul nu mă importă... Că aceasta nu se poate realiza de cât în acord cu guvernul și Coroana, așa cum spune Marghiloman — atât mai bine — dar trebuie să știe și acești factori, că șeful nostru este ferm hotărît, alături de întreg partidul și de întreaga opinie publică, să realizeze această politică, fie la rigoare și în contra altor tendințe sau ezitări..

Chestia susceptibilității lui Marghiloman, atinsă prin felul cum s'a pus la cale moțiunea lui Grădișteanu, e un fleac; de altfel astăzi față de partid el are pe această chestiune, o situație frumoasă, din momentul ce moțiunea nu a apucat să fie propusă la Senatul — fie din întâmplare, așa cum zice Marghiloman, fiindcă s'a ridicat ședința — fie că a fost la mijloc o sforărie, așa cum zice Barbu, pusă la cale de Marghiloman în înțelegere cu Brătianu“.

Mișu Cantacuzino exprimă părerea că discursul lui Marghiloman la banchetul cercului de studii, a fost în definitiv un discurs patriotic.

În cursul convorbirii prietenilor prezenți, Filipescu a aruncat observația :

„Nu o fi având vre-o înrăurire și ocuparea Belgradului de Sârbi?“

Cuvinte spuse pe un ton foarte „bon enfant“, cu aceeași modestie ce totdeauna se putea constata la Filipescu, atunci când se referea la vre-un triumf al credințelor ce-i erau scumpe.

5 Decembrie.

Declarațiile categorice ale lui Marghiloman, în sensul celor dorite de Filipescu, în comitetul executiv de eri a adus cel puțin — aparent, o normalizare a raporturilor.

E drept că imediat după ce ambii protagoniști și-au fixat punctele de vedere, au urmat și la unul și la celălalt „explicațiile“...

Pentru caracterizarea situației, Delavrancea a avut o ironie delicioasă. Întrebat de unul din convorbitori asupra impresiei ce i-a lăsat ziua „festivă“ de eri — dânsul cu o privire semnificativă, aruncată spre Filipescu, a spus :

„Păi dacă Deșliu a încheiat ședința declarând că astăzi nu mai există nici o divergență — ce să mai spunem noi ?”...

„Dar de ce nu te referi, Barbule — a spus Filipescu — și la declarația mea finală din Comitet, că dacă, data ce mi s'a confirmat oficial, nu va fi punctul terminal al neutralității noastre — eu îi zic șovăială — atunci prin orice mijloace nu voi pregeta să deslănțui eu războiul ?”

Delavrancea s'a sculat și îmbrățișând pe Filipescu i-a spus :

„Dacă te sărut acuma Nicule, e fiindcă în comitet a fost unanimitate pe cele spuse de Marghiloman — vorba lui Deșliu !”

Am râs cu toții.

Observatorul obiectiv nu ar fi putut diagnostica de cât un simplu armistițiu în partid.

14 Decembrie.

Filipescu ceva mai optimist în urma întrevederii de alaltăeri cu Regele.

Mărturisește că, amintindu-și de reflecția Reginei Maria că cu Regele nu trebuie nimic bruscat, căci la Dânsul deciziunile vin lent — dar pe urmă devin ne-strămutate — a fost cât se poate de prudent, menținând însă ferm punctul său de vedere.

E convins că Regele — a spus cu un surâs ironic Filipescu — a rămas cu impresia că în definitiv „je suis un garçon sage“!...

Foarte mulțumit de atitudinea lui Costinescu care singur se opune legii stării de asediu.

Vesel până la culme, de „bobârnacul“ dat lui Busche prin neparticiparea Regelui la vânătoria lui Carp, invitație ce Regele acceptase — dar căreia nu i-a mai dat curs știind că va lua parte și Busche.

Filipescu foarte preocupat de a desluși bine chestiunea iscălirei unei convenții între Italia și noi, privitor la vestirea reciprocă în caz de intrare în acțiune. Filipescu crede că buna dispozițiune a Regelui pe care a observat-o în convorbirea avută, atunci când s'a vorbit de atitudinea Italiei în conflictul mondial — se datorește tocmai unei asemenea înțelegeri.

„*Vezi te rog — mi-a spus la plecare — și sondează discret pe Costinescu în această privință*“.

29 Decembrie.

Convorbirea lui Filipescu cu George Lorand deputatul Belgian, l-a întărit și mai mult în convingerea victoriei finale a Antantei.

Eroismul Belgian a răscolit într'însul simțiminte de admirație — dar și de amărăciune în raport cu starea de spirit de la noi.

„Vezi d-ta, când stai departe de manifestările unor virtuți sublime, nu le poți încă realiza în toată frumusețea lor...”

Da când ai în fața ta însăși exponenții unor asemenea manifestări, când auzi din gura lor cu câtă simplitate consideră ca foarte firești orice sacrificii, orice suferinți, orice dureri, numai din iubirea lor nestrămutată de țară — pare că te simți micșorat față de ei !... Și ce admirabil Rege !... în mijlocul suferințelor poporului Lui, împărtășind El însuși toate privațiile, toate durerile !...

Ei da ! ce fericită țară, care cel puțin în asemenea clipe de obștească frație între Domn și popor, poate realiza cuvântul / Cuvântul înțelepciunii : O turmă și un păstor...”

Și apoi cu un ton de dispreț :

„Și când te gândești că în aceste clipe la noi se petrece... se caută să se strecoare cât mai multe vagoane de petrol și cereale... Se caută tertipuri și abilități, cum ne-am putea strecura prin toate suferințele și eroismele acestui groaznic măcel, pentru ca la urmă se ne pice și nouă ceva, firimituri de glorie, plămădite din sângele altora !...

E desgustător !...

Fie care vorbă a lui Lorand — spusă cu atâta simplitate, o simțiam ca o palmă pe obrazii unei țări amorțită în bizantinism și mercantilă !”

Pentru a-l descrie puțin, i-am spus : am totuși credința că sunteți convins cel dintâi că dacă — vorba lui

Caragiali avem și noi falșii noștri — vom avea însă și eroii noștri...

Mi-a răspuns :

„Apoi crezi d-ta că dacă totuși în sinea mea nu ași avea această credință, ași fi avut curajul să-ți spui lui Lorand ce i-am spus aseară în toastul meu de la banchet? O elementară probitate morală m'ar fi împiedecat s'o fac“...

Filipescu a accentuat din nou importanța declarațiilor lui Lorand, că peste 3 luni cel mult, Italia va intra în acțiune alături de Antantă—ceea ce va fi mai ales confirmat, dacă Fasciotti nu va da nici o desmințire declarațiilor lui Lorand.

„Am o singură mâhnire—a mai spus Filipescu — că toastul meu dela banchet anunțând apropiata noastră intrare în acțiune, va turbura din nou seninătatea diplomatică a lui Marghiloman!...“

Părea puțin mai înviorat.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

1915

BCU Cluj / Central University Library Cluj

NEUTRALITATEA

7 Ianuarie.

Am fost chemat de dimineață la telefon de Filipescu, care m'a rugat să trec numai de cât pe la dânsul. Am simțit, după tonul convorbirei, că era mâniat.

În adevăr l'am găsit plimbându-se agitat prin birou.

„Ai citit ziarul „Ziua“ — îmi spune el ex. abrupto? Acești domni merită să fie plesniți pe stradă ca cei mai din urmă ticăloși!.. Nu le ajunge că în campania lor desmățată germanofilă, întrebuintează toate infamiile pentru a otrăvi conștiința națională a acestei țări, acuma recurg și la cea mai ignobilă armă din arsenalul d-lor abject și caută să acrediteze, falsificând și sofisticând cuvântarea mea de dăunăzi la Cercul nostru de studii, că și eu am „muiat-o” pe chestia intrării noastre în acțiune alături de Antanta!..

Iți închipui „băeții lor” pornind acuma razna prin mahalale cu lozinca „și Filipescu s'a dat pe brazdă!”... Ei bine, nu, le voi administra o corecțiune să le fie de pomină și mai ales acelora cari sunt în capul acestor infamii...”

Am arătat lui Filipescu a cărui exasperare mă îngrijora — că după părerea mea, un conflict violent cu „mârșavii” dela Ziua, nu le putea de cât folosi — fiindcă, cum dânsii caută să bată monedă din orice, pentru a crea atmosferă în jurul acțiunii lor mur-

oare — vor căuta să exploateze și această „corecțiune” care li s'ar aplica...

„Dar nu se poate — a replicat Filipescu — să las nesancționată o asemenea ignominie...”

După mai multe ipoteze, ne-am oprit la soluția de a cere pe calea unei notificări, înserarea în cel mai apropiat număr al ziarului, o desmințire cu următorul cuprins :

„Suntem autorizați de d. Filipescu a declara că e partizanul intrării în acțiune, în contra Austro-Ungariei ; că singura frică ce-a exprimat cu ocazia cuvântărei ținute la banchetul Cercului de studii al partidului Conservator, e că n'am intrat mai de vreme în războiu și că speră ca. cât mai curând vom eși din neutralitate”¹⁾.

Deșliu a fost de aceeași părere.

18 Ianuarie.

Mișcările de trupe spre Ghimeș și Valea Prahovei, cum era și firesc, au făcut obiectul a felurite ipoteze, printre prietenii lui Filipescu. Unii exagerând de sigur evenimentele, afirmau că aceste mișcări, sunt preludiul unei acțiuni apropiate — căci Brătianu „s'a dat în fine pe brazdă” (Giani, Deșliu); alții mai sceptici, se mulțumeau a nu trage nici o consecință, fiind dat incoherența politicei lui Brătianu. (D. Greceanu, M. Cantacuzino).

Filipescu, totdeauna perfect informat de ceea ce se petrece pe fronturile de luptă, a spus :

„Ceea ce e cert este că, de pre'o zece zile, Germa-

1) A se vedea Anexa No. 2.

nii au început să trimită trupe pe frontul austriac ; s'ar putea ca aceasta să fie explicația mișcărilor noastre de trupe ca o minimă și timidă măsură de prudență. Nu este însă nici exclus ca măsura să fi ținut și la potolirea clocotului opiniei publice dela noi — numai că cu asemenea tertipuri, nu se poate amăgi un sentiment așa de profund și sigur, cum e sentimentul național... In orice caz, aceste măsuri, luate în condițiile în cari s'au luat și de omul care le-a luat, nu se pot considera ca o atitudine fermă într'o anumită direcție. Nu trebuie uitat că măsura a fost luată fără știrea Statului Major — lucru nemai pomenit — numai de ministrul de războiu — recte maiorul Sârbu”.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
22 Ianuarie.

In discuția asupra situației de astăzi și asupra posturii de neînțeles în care se pune Brătianu chiar față de străinătate, nu numai de opinia publică dominantă din țară — Filipescu a spus între altele :

„Eu mai înțeleg ca Brătianu în grandomania lui să-și închipui că ne poate juca pe noi, mai ales că are la dispoziție, bunăvoința șefului nostru ! Dar să-și închipue că același joc poate avea sorți de izbândă și asupra străinătății — aceasta mă face să mă îndoesc de inteligența lui... Apoi pentru Dumnezeu, acum câte-va săptămâni trimite sol în Franța — pe dr. Cantacuzino — ca să le spue francezilor că în Februarie intrăm în acțiune... Vă întreb, dăm noi impresia unui popor ce peste câte-va săptămâni intrăm în luptă? Orice francez n'ar avea de cât să facă o simplă raită dela Severin la

București — și mai ales o plimbare prin București — pentru a'și da seama de ce grosolană minciună le-a trimis și peste hotare Brătianu !"

25 Ianuarie.

Delavrancea împărtășise lui Filipescu convorbirile ce le-a avut cu Marghiloman, pentru a căuta să aplaneze asperitățile — spunând lui Marghiloman că lucrurile, în partid, s'ar netezi, dacă Marghiloman s'ar mărgini să activeze în sensul celor hotărâte de forurile partidului, fără a se lăsa influențat de părerile lui personale, ori cari ar fi ele ; sunt situațiuni în cari, e mai prudent, mai abil, ca un șef să nu aibă nici o părere personală.

Delavrancea a rămas însă cu impresia că, cu Marghiloman nu mai e nimic de făcut — de oarece dânsul i-a vorbit, de eventualitatea unui „coup nul“ la capătul războiului — de posibilitatea pentru noi, atunci (preciza chiar după 4—5 ani) ca împreună cu Italia să atacăm Austria, pentru a ne lua tot ce ne revine. Prin urmare, intima convingere a lui Marghiloman — spunea Delavrancea — este, nu numai că Aliații nu vor fi învingători, dar că cel mult ei nu vor fi complect învinși ; că Italia nu va intra — deci atâtea și atâtea eventualități, cari sunt la antipodul credințelor noastre. Cum s'ar mai putea avea încredere în un asemenea șef — conchidea Delavrancea ?

„De sigur — a observat Filipescu — cu un asemenea suflet, ori cât de categorice declarații ne-ar face în Comitete, totul nu poate să fie de cât o fățărnicie. La urma urmelor, nimeni nu'l poate acuza că are o anumită credință — mai ales când partida

se joacă așa de strâns, deoparte și de alta, pe eșichierul războiului... Dar ceea ce constituie o adevărată impostură, este de a încerca să conduci credințele alora, cu credința ta opusă, întrebuițând fel de fel de tertipuri și momeli — Barbu are dreptate, sufletul șefului, fiind altul de cât al partidului, vorbele lui nu mai interesează — el trebuie să cedeze altuia locul. Să se mulțumească să conducă pe cei dela „Moldova“ și alți nemțofili din jurul presei lui“.

10 Februarie.

Filipescu înviorat, transfigurat, de prezența generalului Pau și primirea entusiastă ce i s'a făcut.

Esențialul din declarațiile generalului, este că războiul va fi de lungă durată.

15 Februarie.

Zi festivă, de mare reconfort, în urma întrunirii dela Dacia a „Ligei Culturale“. După cuvântarea lui Goga care ne mișcase până la lacrimi—nu numai prin patriotismul ei vibrant, dar mai ales fiindcă *dânsul* apărea înaintea ochilor tuturor ca o întruchipare vie a Ardealului — am crezut cu toții, că alte culmi ale exaltațiunii patriotice, nu se mai puteau atinge.

Cuvântarea însă a lui Filipescu, l-a depășit... Cuvântare de adevărat profet al românismului... Seara eram cu toții strânși în jurul lui.

„*Nicule* — a spus Delavrancea — *lasă-mă să te îmbrățișez... Ai fost divin... ne-ai vorbit de cronici... Dar tu ai „grăit“ în cuvinte neperitoare, „cronica“*

timpurilor de astăzi... Cuvintele tale vor sfida veacurile și copiii din copiii noștri vor ști că tu ai proorocit hotarul de veci al neamului, atunci când l'ai așezat în alternativa : sau a unei Alba-Iuliei glorioase, sau a unei Turde de sublimă jertfă”¹⁾.

„Îți spun drept Nicule — a intervenit Deșliu — că am simțit la un moment dat, că sufoc de emoție...”

După cuvintele înălțătoare ale lui Delavrancea, această reflexie banală, ne-a jenat pe toți — și a prilejuit lui Delavrancea o privire îndreptată către Deșliu, plină de o mare și semnificativă comiserățione !...

Filipescu părea jenat de toate laudele ce i se aduceau. Sincer, nu’și dădea de loc seama, de culmile ce atinsese prin cuvântarea sa.

„Ce credeți — a spus el la un moment dat cu oarecare ironie în privire — că am sgândărit puțin victoria Regelui, evocând Câmpia Turdei?”

La plecare, după ce se retrăseseră toți ceilalți prieteni, mi-a mai spus :

„Cât te reconfortează căldura priteniilor... În luptele politice aceasta este cel mai prețios atout... Mi-amintesc cum în timpuri de restriște, rămâneam în jurul meu numai cu câți-va prieteni statornici : Hiotu, Callimachi, Deșliu, Pariano... și cât de mult devotamentul lor, îmi reconforta moralul...”

23 Februarie.

Deprimare până la adevărată durere la Filipescu în urma informațiilor culese dela ardeleni (Lucaci, Mihaly) și de desnădejdea acestora.

1) A se velea perorația cuvântării în original la anexa No. 1.

Atitudinea șovăitoare a politicei românești, a avut ca consecință certă, distrugerea elementului românesc din Ardeal ; cei în stare de a purta armele sunt trimiși pe fronturile cele mai expuse, cei rămași acasă sunt înfometaji — căci toată bruma de hrană ce mai este, se dă Sașilor ! Deci numai peire pentru români ! Exasperat, Filipescu a exclamat :

„Trăiască cine-o voi în asemenea postură criminală... Eu călău de frați nu pot fi !... trebuie curmată odată această abominațiune ! !..“

5 Martie.

Cuvinte de revoltă la Filipescu contra celor ce mai pot aștepta ceva dela o politică de „neutralitate“...

„Neutralitatea pentru noi în împrejurările de azi, e o curată negliobie ! Ce ? Noi nu avem nimic de păstrat, nimic de revendicat, pentru a ne mulțumi cu neutralitatea ?

Dar desnaționalizarea fatală a ardelenilor ca urmare a unei păci victorioase dictată de Unguri, n'ar fi un cataclism ce-ar îngropa acolo de veci românismul ? Și dela cine ne-ar putea veni scăpare, dacă noi rămânem neutri ? Dela însăși Unguri, prin promisiunea unei politici de largă concesie față de naționalități ?...

Să ne spue însăși Marghiloman, ce s'a realizat dela Berlin și Viena, din concesiile făgăduite acum câteva luni, față de transilvăneni, de cât numai că s'a dat pe mâna lui Tisza și Burian soarta românilor de acolo... Apoi închipueși oricine, ce ar fi în cazul unei „Gross Ungarn“ ! Un adevărat prăpăd ! !” După o pauză și o preumblare agitată prin cameră:

„Ce să mai crezi de acești domni cu momeala lor privitor la Basarabia. La negliobie, adaugă perfidia. Dar cum, d-lor nu'și închipue că o Alsacie-Lorenă între noi și Rusia, ar însemna o robie de peci a noastră, către Austro-Ungaria ?

Dar ași întreba pe acești domni, de ce descoperă Basarabia numai acuma, când e vorba să ne desprindă de Ardeal — și nu s'au gândit la Basarabia până acum ? Făcutu-s'a vre-o operă de propagandă culturală acolo, făcutu-s'a opinteli naționaliste cu sacrificii de tot felul?... Nimic!... Și astăzi când drumul spre Basarabia e prin Ardeal, astăzi acești domni au descoperit Basarabia ca să ne taie drumul Ardealului!... Și mai au și îndrăsneala să ne pomenească de Basarabia cu aere de patrioți revoltați!... Cui ? Nouă, cari sângerăm în inimile noastre pentru fiecare suflet de român și pentru fiecare metru pătrat de pământ românesc ori unde s'ar găsi ? Să mă slăbească prin urmare acești domni cu miserabilele lor uneltiri... Vom duce lupta până la capăt și până la complecta lor demascare“.

10 Martie.

Filipescu mai mult deprimat și mâhnit, de cât revoltat, de unele manifestări ale unei părți din opinia publică dela noi. Ca spionii să'și joace rolul lor — ca unii „nemernici“ să se dea chiar la acte de trădare — la rigoare admitea... Dar ceea ce'l turbura adânc, era spiritul mercantil și de un „malcom quietism“ ce domina conștiința multora, în zilele acestea, când îngrijorarea patriotică și spiritul de jertfă ar fi trebuit să fie singura manifestare de conștiința la toți...

„Nu vedeți dv. — ne spunea el — cum la unii din tot freamătul zilelor de astăzi, nu se desprinde de cât ideia unui „petit commerce“ posibil... Cât grâu ar putea să vândă?... Cât petrol ar putea să scurgă?... Câte vite ar putea exporta?... Idealul național?... Ei ironic, în conștiința lor pusilanimă, îl hărăzesc numai unor „zănateci“ ca mine și alții!...

Și la drept vorbind ce știu ei despre idealul național! O instrucție streină de rosturile naționale, i-au făcut de sigur să și imagineze Transilvania numai prin prisma unui Brașov, punct de excursie, sau unui Cluj și Arad — ca stațiuni frumoase, în drumul spre Paris...

Cum vreți ca acești nerozi să se gândească la altceva de cât la câștiguri de bani și la petreceri... Cum vreți ca aceste suflete sarbede să tresară la suferințele ardelenilor cari mor de foame în Ardeal — sau la desnădejdea refugiaților, veniți aci și cari dorm prin tufișurile șoselei Kiseleff... Aceasta este adevărata jale a zilelor de azi!

Va trebui, după izbânda finală, atunci când dânsa va fi glorificată de poetul epopeiei noastre naționale, cari și dânsul va răsări atunci de sigur, va trebui zic, ca dânsul să nu uite, pentru a o înfiera cum se cuvine, starea sufletească a unor nemernici, cari înțeleg în felul acesta să înfățișeze istoriei, priveghiul dinainte de războiu!...”

24 Martie.

Filipescu puțin suferind. Cu toți îl sfătuim să nu meargă mâine la întrunirea „Acțiunii Naționale“ dela Craiova. E însă intretabil — în urma celor petrecute

astăzi la consfătuirea dela clubul Conservator de acolo. Nimic nu'l poate opri, să nu reacționeze la o provocare.

„E nemai pomenit — a exclamat revoltat — atâta fățarnicie din partea lui Marghiloman!... Ei bine o voi spune mâine ritos, că dacă acum șapte luni, în urma propunerilor ce'mi făcea Marghiloman, spuneam un singur cuvânt, noi eram de atunci în războiu alături de Unguri... Și cu ce se încerca să fim momiți? Un statut pentru Transilvania — și Bucovina românească, cu mormântul lui Ștefan cel Mare!...”

Ce părere o fi avut însăși Valdburg, cu care Marghiloman discuta pe aceste baze, de calitatea patriotismului românesc, care, pentru niște relique — de sigur scumpe ori-cărui român — e gata să înmormânteze realizarea idealului nostru național integral!...”

29 Martie.

Aprecieri și discuții asupra vizitelor lui Von der Goltz.

Dr. Giani, cu firea lui mucalită, a făcut reflexia: ce păcat că mareșalul avea puțin timp la dispoziție, așa că n'a putut vizita de cât pe Rege, Brătianu, Carp, Maiorescu și Marghiloman... în altfel venia „glonț” și la C. C. Nicu!...

Mișu Cantacuzino știa, că în orice caz, audiența la Rege, nu a fost tocmai ceea ce nădăjduia Mareșalul. În acel moment Filipescu a intervenit.

„Pe când — dacă Mareșalul e un prost — audiența

la Regina Maria a trebuit să'l satisfacă pe deplin..."

Aceste cuvinte ne-au intrigat pe toți — deși le înțelesesem rostul — însă nici unul din noi nu le-am relevat, apreciind că, dacă Filipescu nu a spus mai mult, e că dânsul înțelegea să păstreze discrețiunea. Numai dr. Giani a riscat : „atunci nu e nimic de zis, rolurile au fost admirabil „distribuite...”

Filipescu a mai adăugat :

„De altfel această vizită nu a fost ceva rău. Dacă i-a dat lui Busche satisfacția invitației unei mese comune cu Goltz și cu Marghiloman — în schimb, i-a dat lui Busche ocazia să pipăe — și Busche nu e un prost, trebuie să o recunosc — deosebirea, din punct de vedere al opiniei publice, între vizita lui Pau și a lui von der Goltz.

O singură teamă am, e că lipsurile de muniții ale Turcilor, să nu'l fi determinat pe mareșal, să facă presiuni pentru transitori prin România.

Numai că opinia publică astăzi, numai e aceia din vara anului trecut. Și nu cred că s'ar mai încumeta nici chiar Brătianu să lase ca santinele Germane să păzească trenuri cu muniții în stațiile noastre !...”

10 Aprilie.

Sforțările continuă de o parte și de alta, în vederea evitărei unei rupturi în partid, prin demiterea lui Marghiloman. De aci discuții între fruntași la Filipescu : Delavrancea, dr. Giani, I. Grădișteanu, D. Greceanu — și cristalizarea diferitelor păreri a conducătorilor.

Moțiunea parlamentarilor care tinde spre acest țel, a pus cum se spune „le feu aux poudres”.

Ion Lahovary în deosebi, se multiplică în argumentări și stăruinți, pentru a evita ruptura care pentru dânsul ar însemna distrugerea partidului, în clipele în cari din potrivă, partidul ar trebui să joace, un rol istoric.

În prim loc, el deploră că iarăși această macilă a „șefiei“ în partidul conservator, îl subminează — așa a fost cu șefia lui Carp — apoi în 1901 — în fine în 1913, aceleași sdruncinări.

De aci decurge superioritatea partidului liberal.

Recunoaște că Marghiloman a făcut mari greșeli — dar crede — că și de partea cealaltă, s'au făcut erori.

În al doilea rând Lahovary este convins că politica de temporizare, e încă indicată — căci nu avem încă muniții suficiente, nu suntem utilizați în raport cu exigențele pe cari le-a învederat acest războiu, și în fine că Bulgaria ca și Turcia fiind atașate politicei austro-file, noi suntem prea expuși până ce dinspre acest front nu suntem asigurați.

„De sigur — spunea Filipescu — că Lahovary, în fond, nu are dreptate. Dar deosebirea dintre el și Marghiloman este că, acesta nu crede în victoria aliaților — pe când Lahovary dela începutul războiului, a avut această credință și și-a dat seama că idealul nostru nu-l putem realiza decât alături de aliați.

După cum și-am mai spus, când m'am întors din străinătate, sub impresia celor ce am văzut în Germania și a credinței de acolo că victoria austro-germanilor va fi fulgerătoare, n'am avut, timp, de 8—10 zile, ca Ionaș Grădișteanu și Ion Lahovary, viziu-

nea netă a acestora, din punct de vedere al momentului intrării noastre în acțiune.

Lahovary a evoluat de atunci greoi. El se menține înțepenit în credința că momentul nostru nu va veni decât odată cu intrarea Italiei în joc.

E deci o mare deosebire între el și Marghiloman“...

În cât privește pe Maiorescu cu toate că mai puțin „agissant“ ca Lahovary, totuși, prin argumente dialectice puternice, caută să susție pe Marghiloman, propovăduind politica neutralității.

În prim loc Maiorescu este dominat de situația creată prin cucerirea realizată în 1913 sub dânsul — și deci este ostil oricărei întreprinderi care, ar primejdi această situație. Deci prima grijă este ca să ne asigurăm de Bulgari ; ori aceste asigurări nu le poate cunoaște și lua temeinic decât guvernul și Coroana.

Trebue așteptat deci momentul când acești factori ne vor pune în curent, fie printr'un consiliu de Coroană, fie prin formarea unui guvern național — pentru ca să știm ce hotărîre să luăm.

Asemenea chestiuni nu se pot rezolva, nici hotărî în comitete de partid, sau de șeful unui partid de opoziție.

În situații complexe, e o greșeală crede Maiorescu, să se lege soarta țării în afară de orice considerații de oportunitate.

Reamintește mereu greșeala lui I. Brătianu, în 1878, în chestia Basarabiei, care l-a împiedicat în urmă să negocieze la congresul dela Berlin o mai bună graniță Dobrogeană.

În al doilea rând, pentru Maiorescu, tot chestia rolului Italiei în conflict, e determinantă. De altfel

soarta țării noastre, din punct de vedere al alianțelor, a depins de ultimii timpi, mult de atitudinea Italiei.

Așa reamintește Maiorescu, deși după întrevederea dela Gastein, Ion Brătianu vroia să iscălească alianța cu austro-germania — Regele Carol însă a cerut ca alianța să nu fie iscălită decât numai după ce s'a raliat și Italia. In fine Maiorescu crede că, de oarece idealul național se poate realiza într'un sens, sau altul — asta nu trebuie să ne claseze, pe unii în patrioți și pe alții în nepatrioți.

„Toate bune — spunea Filipescu — dar nu e vorba acum să luptăm cu iscusința dialectică a lui Maiorescu. De altfel precedentele istorice, au totdeauna slăbiciunea că se pot ușor răsturna, prin alte precedente...

Oare, nu din cauza politicii de negațiune, cu ocazia războiului nostru de Independență, partidul conservator a pus în 1876 laurii nemuririi pe fruntea liberală?...

Și cine mai bine ca Maiorescu, nu a pus în relief aceasta, în memoriile sale?...

Din cauza acestei atitudini negative de altfel, partidul, va fi totdeauna pe planul al doilea, al marilor linii din viața și istoria acestei țări... Negativi pe chestia colegiului unic, negativi pe chestia proprietății... Hai să fim negativi și pe chestia națională și atunci cu siguranță că pe buna dreptate istoria trebuie să ne ignore!...

Atitudinea Italiei? De sigur că d-lor nu cred în intervenția ei — nu fiindcă au vre-o dată pozitivă — și de unde ar avea-o tocmai neutralității și nemșofilii — dar fiindcă neutralitatea Italiei constituie pentru

dânșii o speranță și un pretext pentru justificarea politicii lor... Uite pui rămășag, că mâine să intre Italia în luptă și toți domnii aceștia se vor menține pe aceeași linie de negațiune...

Noi am avut totdeauna convingerea că Italia va intra alături de aliați — și astăzi am certitudinea că evenimentul e o chestie numai de zile — să ne dea voe acești domni, ca acei în măsură să ne dea date precise asupra acestei chestiuni, să ne facă confidențe nouă, nu d-lor“...

Toți au aprobat vorbele lui Filipescu — hotărâte mai mult ca ori când.

15 Aprilie.

Ruptura pare inevitabilă.

Marghiloman văzând că moțiunea parlamentarilor își urmează cursul a hotărât convocarea comitetului executiv.

După ultimele poantaje făcute de Filipescu va fi o diferență de un vot, două.

La un moment dat Filipescu exclamă :

„Eleganța la un om nu e suficientă pe dunga dela pantaloni și pe cărarea din ceafă... Apoi elegant e asta să nu fii germanofil pe față, nici antantofil pe față... să lași să se creadă și una și alta, și când, chemat înaintea marelui sobor al partidului, să scapi la limită și tot să te agăți de o situație în care este cert că cel puțin autoritatea nu mai o ai...”

Dovadă că de luni de zile nu mai ai curajul să convoci organele partidului.

„O să vedeți că și atunci, vre-o budala nemțofilă o să ne isbească cu argumentul istoric, că și Republica în Franța a scăpat cu un vot...” Am răs cu toții.

Delavrancea, a avut și el o notă hazlie :

„Trebuie să recunoști Nicule, că Marghiloman are și un mare ghinion... După ce nimeni nu vrea să-l creadă că e antantofil, apoi, așa, din senin, s'au mai adunat și toți nemțofili tocmai în jurul lui !”

„Nu numai norocul — dar și ghinionul e mare lucru la om !...” A râs și Filipescu.

17 Aprilie.

Întâlnirea lui Filipescu la Lahovary cu Marghiloman, n'a schimbat nimic din situația internă. Filipescu în ofensivă, a făcut lui Marghiloman un întreg bilanț al activității lui ; Marghiloman domol, resemnat, în căutarea încă a unui „colan de salvare”..

Impresia lui Filipescu este că Marghiloman e complet deorientat, dar totuși păstrează întreg punctul lui de vedere.

20 Aprilie.

Discuțiuni aprinse pe urma comitetului de astăzi.

Prevederile lui Filipescu s'au realizat ; din 62 de votanți, majoritatea absolută fiind 32, moțiunea de încredere a obținut 32 de voturi, au fost contra 27 voturi și 3 abțineri, din care una a lui Marghiloman. Deci absolut la limită 1).

S'au propus și alte moțiuni, toate umilitoare pentru Marghiloman : Greceanu a propus ca direcția partidului să fie încredințată unui comitet compus din Marghiloman, Filipescu, Lahovary, sub președinția lui Lahovary ; Vlădescu a propus ca din comitetul consultativ să se aleagă un comitet restrâns, compus din :

1) Vezi lista votului și anexa No. 4

Lahovary, Filipescu, Arion și Mișu Cantacuzino, care să sfătuiască activitatea lui Marghiloman — formulă pe care acesta a acceptat-o. S'a dat însă prioritate mișunii de încredere pur și simplu. Atitudinea lui Marghiloman pare-se, lamentabilă. Calimache a apostrofat în plin comitet pe Virgil Arion cu cuvintele „Ești un trădător“.

La sfârșitul votului după apelul lui Marghiloman la o conlucrare comună, toți cari au votat contra, au afirmat că vor rămâne în partid, însă pentru a duce lupta înainte.

Filipescu cu toate că foarte enervat de unele incidente din comitet părea totuși mulțumit.

La plecare un dialog semnificativ.

„De ce ești posomorât Barbule“ — îi spune Filipescu lui Delavrancea.

„De, ca omul ce se pregătește de un parastas“ — a răspuns Delavrancea.

Filipescu a avut un surâs de satisfacție.

11 Maiu.

Era firesc ca intrarea Italiei în războiul alături de antanta, să sdruncine complect situația lui Marghiloman — și așa destul de precară — și să-i „nărue ultimele metereze“, cum spune Delavrancea.

Deși mai conciliant și el și anturajul lui — aceasta însă numai pentru a câștiga timp, scontând o victorie austro-germană pe frontul rusesc, care să compenseze intrarea în acțiune a Italiei.

Aceasta e părerea tuturor prietenilor lui Filipescu.

„Se petrece tocmai ceea ce o'am prevestit — a spus Filipescu — acum de curând: atunci totul se concentra în jurul chestiunii intrării Italiei alături de

Antantă — fiindcă în mentalitatea lor austro-filă sperau că acest eveniment nu se va realiza — acumă că s'a realizat, se deschide alte temeri : frontul rusesc și probabila cădere a Pzemisului !

Aceasta îi preocupă pe d-lor în marea lor iubire de neam ! Apoi ce dovadă mai evidentă că toată țința d-lor nu e decât o continuă temporizare, până la o eventuală mare victorie austro-germană care să ne pironească pe loc — așa că la încheierea păcei să jubileze Tisza și noi să ne mulțumim a șterge lacrămile transilvănenilor — căci trebuie să fii cu totul cretin, dacă nu ești lipsit de bună credință, ca să-ți închipui că într'un conflict așa de complex, cu atâtea fronturi deschise, se poate realiza acea clipă ideală în care unul din beligeranți să fie victorios pe toate fronturile ! Și chiar dacă s'ar realiza aceasta — ei și? Cine ar mai sta cu noi de vorbă atunci? Ne-ar trimite la primbare cu un picior unde ni se cuvine... Deci fiindcă se demască incontinuu acești oameni să se isprăvească odată cu ei! Nu vrea Marghiloman să plece, fiindcă așa îi impun credințele sale și așa îi ordonă Brătianu. Ei bine, să se convoace comitetul executiv, congresul partidului, orice-ar pofti d-lor, ca să plece rușinos... Să vedem dacă acumă mai are măcar majoritatea de limită”.

12 Mai.

Consecinte cu toată atitudinea lui de până acum, Ion Lahovary a părăsit după 10 luni, punctul de vedere al neutralității, odată Italia angajată în luptă — luând atitudine hotărâtă contra lui Marghiloman.

Filipescu nu ar fi ostil formulei Maiorescu ca șef în locul lui Marghiloman — cu condiția însă sine qua non, ca să-și ia angajamentul că vom merge alături de Antantă.

Filipescu își dă seamă ce greutate ar avea adeziunea lui Maiorescu, la o asemenea politică.

Cu prestigiul european ce l-a dobândit în urma păceii dela București, fiu de transilvănean — al unui transilvănean care a militat și propovăduit pentru unire — Maiorescu ar însemna un mare succes pentru partidul conservator, ca șef, în sensul politicei de intervențiune alături de Antantă.

În cursul demonstrației lui Filipescu asupra avantajilor unei șefii a lui Maiorescu în calitatea sa de ardelean — Filipescu a spus :

„De altfel vă amintiți că eu reflectasem la un moment dat și la Popp din Băsești”.

Filipescu l-a rugat pe Lahovary să activeze pe lângă Maiorescu.

Maiorescu a refuzat — crezând utilă menținerea lui Marghiloman — implicit deci a politicei lui.

Punctul de vedere a lui Maiorescu este că ne oferim aliaților prea eften — ceea ce constituie și o primejdie și o lipsă de tact.

Își reamintește de greșala lui Ion Brătianu în 1877 — când la început s'a expus la răspunsul lui Nelidoff că rușii nu au nevoie de serviciile noastre. Tot asemenea după Plevna când marele duce telegrafiază Domnitorului. „Vino cum dorești” — nu se pune nici o condiție, armata trece Dunărea — dar apoi la San Ștefano nu se dă lui Arion nici măcar un scaun ca să seaze...

Cu toată intrarea Italiei, Maiorescu crede deci, că momentul intrării noastre în acțiune nu este încă apropiat... Să așteptăm încă — și să fim „cât mai scumpi cu oferirea țarei“.

Filipescu fără mânie a observat :

„Ce păcat... nu simte nici ca ardelean, nu e nici măcar logician de astădată”...

13 Maiu.

Discuții asupra comitetului consultativ de astăzi.

Părerea tuturora e că Marghiloman a fost lamentabil.

A acceptat și comitet executiv — cu toate că-l găsea superflu — și congres. Acesta va fi la 19 iar primul la 18 (Luni dimineața).

Cum e ușor de înțeles, mare efervescență de-o parte și de alta.

Odată formula Maiorescu înlăturată, nu rămâne de cât aceea cu Ion Lahovary ca șef.

— Dorința intimă a lui Filipescu — să se ajungă la această soluție, fără sdruncinul ce l-ar provoca convocarea celor două foruri ale partidului.

Barbu Delavrancea ne-a spus râzând :

„Apoi asta ar fi năzuința tuturor șefilor : să se facă jumări, fără să se spargă ouă”...

17 Maiu.

Incordarea din ultimele zile, în vederea comitetului executiv de mâine, a determinat la Filipescu o stare de febrilitate, ca aceea pe care i-o cunoșteam, în ajunul marilor bătălii politice ce dânsul dădea. Tenacitatea

lui Marghiloman „de a se crampona de șefie“ cum spunea Filipescu, îl exaspera : Dr. Giani îmi spunea că nu s'ar mira ca „Cc. Nicu să se dea personal, mâine, la acte de violență de aceea va trebui să veghem în jurul lui“.

Ceeace a pus culme exasperării lui Filipescu, este meetingul organizat contra războiului, cu meseriași și plevușca dela periferia Capitalei !

Filipescu ne-a spus furios :

„Iată Domnul care pretinde că a executat cu sfințenie desideratele forurilor partidului — când dânsul prin camarila lui, pune la cale asemenea monstruoziități ! Și când te gândești la mijloacele cu care se înjghebează asemenea mascarade, te întrebi, cu ce îndrăzneală acest Domn mai vorbește cu aere de mironosiță, de rublele rusești !...“

Dânsul este astăzi absolut demascat... Fățărnicia lui i-a smuls și ultimii fulgi ai panașului cu care-l împodobeau slugarnicii lui : „eleganța“ „demnitatea“... toate erau la el numai fațadă !... Auzi D-ta, un șef care mai dăunăzi se milogea, cerând în comitet un armistițiu de o lună... Armistițiu dela partid la șef ?... Asta nu se numește demnitate, ci rușine !!... Dar o să vedem noi mâine, cum se va isprăvi cu acest Domn, ori care ar fi iscusințele și violențele puse la cale“.

Filipescu făcea aluzie la informațiile ce primise că din câmpul opus se vor pune la bătae, toate mijloacele pentru zădărnicierea vre-unei moțiuni care se ducă la demiterea lui Marghiloman — căci toată nădejdea lui era în Congres.

Mișu Cantacuzino va citi moțiunea contra lui Marghiloman.

Filipescu, după ultimul paontaj, e sigur de majoritate : nu însă mare — cu 3, 4, voturi maximum.

20 Maiu.

Comitetul executiv (18) și congresul (19), cari au dus la decapitarea lui Marghiloman, nu au fost decât epilogul tumultos, al unei situațiuni ce dăinui-se deja prea mult.

Violențele nu au lipsit, — cum era firesc : G-l Argetoianu a apostrofat aproape brutal pe Maiorescu (ceea ce nu a aprobat nici Filipescu); loviri : Calimachi, Doiciu; Filipescu, abea stăpânit de prieteni din anturajul lui, de a nu se da la violențe, contra lui Marghiloman....

Marghiloman și prietenii lui, desorientați, ar fi primit orice (colaborare cu Lahovary, comitet tutelar)... numai să iasă la liman; totul a fost zadarnic...

10 Iunie.

Mare entuziasm cu ocazia proclamărei lui Filipescu ca Președinte al clubului Conservator din București.

Lucru era de altfel de prevăzut.

Cel mai mulțumit părea șeful partidului, Ion Lahovary.

Mișcător era numai fondul sufletesc al lui Delavrancea, pe care însă numai inițiații tresăririlor lui interne îl puteau ghici: tot nu era satisfăcut pentru prietenul lui, Nicu. Nu era încă la locul ce i se cuvine !

Ce admirabilă comuniune sufletească, țesută numai din dragostea de neam !

12 Iunie.

Reluarea Lembergului de către austro-germani, a determinat din nou mult entuziasm în anturajul lui Marghiloman.

Filipescu foarte liniștit: fluxuri și refluxuri fatale într'o luptă gigantică, dusă pe atâtea fronturi.

Are convingerea — nu a arătat însă sursa informațiilor — că cu toată această victorie, tocmai acum austro-germanii vor face presiuni la noi pentru a ne determina să intervenim alături de dânsii „neapărat în interesul nostru” — a adăogat ironic Filipescu.

Filipescu a mai adăogat că privitor la propunerile ce ni se fac, nu prea există, o înțelegere cordială între Busche și Czernin — lucru explicabil — fiind dat că Germania a început să se cam plictisească de „ghiu-leaua austriacă, pe care o tot duce în spinare : multe pretenții și ajutor mediocre”...

Înțepături la adresa lui Marghiloman, care privitor la ardeleni se inspira dela Verzea.

14 Iunie.

Moartea subită a lui Lahovary, a afectat profund pe Filipescu; ne vorbea cu lacrimile în ochi.

„De sigur ne-a spus el — că a fost exemplarul cel mai frumos pe care l'am avut al culturii franceze — și nu știu zău, dacă nu și acolo, în Franța, unde e o așa pletoară de asemenea exemplare, Ion Lahovary nu ar fi fost printre cei dintâi... Și apoi acest spirit așa de aplicat în cercetarea și soluționarea problemelor celor mai aride și grave nu știți uneori cu câtă măiestrie putea să mânuiască acele specifice, franțu-

zești : „*l'ironie et l'esprit*” ! Mi-amintesc de cuvântarea lui la un banchet politic, cuvântare care a fost un adevărat foc de artificii în această privință, ce ne-a încântat pe toți”.

17 Iunie.

În urma ședinței entusiaste care l-a proclamat șef al partidului, Filipescu părea astăzi foarte obosit.

12 Iulie.

Filipescu spune că Czernin, Busche au început să facă oferte cu termen, pentru a determina intrarea noastră în acțiune. Oferta se referea la Bucovina.

Marghiloman face pe misitu.

Spre deosebire de nemțofilii, cari vedeau în această atitudine cominatorie a austro-germanilor — o dovadă de încredere în victorie — Filipescu credea din contra, că cu toate succesele lor parțiale de azi, austro-germanii își dau seama de eșecul lor final — și că uzează pur și simplu de un mijloc de intimidare.

25 Iulie.

Ziarul Moldova a depășit orice limite în atitudinea sa germanofilă — calificând de desertiune faptul că Octav Tăzlăoanu a părăsit armata austro-ungară și a venit în Regat — după ce luptase trei luni în armata asupritorilor neamului.

O reacțiune puternică s'a produs contra acestei infamii, în rândul ofițerilor de rezervă — care a mișcat adânc pe Filipescu.

Ofițerii au lansat un protest cu sute de semnături. Mișcarea era pusă sub egida Părintelui Lucaci ¹⁾.

1) Vezi anexa No. 5.

30 Iulie.

Filipescu în curent cu tocmelele guvernului, cu Czernin-Busche pe chestia aprovizionărilor cu cereale, petrol, apoi muniții pentru Constantinopol — în schimbul aprovizionării la rândul nostru cu muniții. Și aci „își vără coada Marghiloman”.

Revoltat, fiindcă are convingerea că și din această „dibăcie” a lui Brătianu, tot noi o să eșim păcăliți.

5 August.

„Nimeni, presupui — a spus Filipescu — nu mai poate avea astăzi o umbră de îndoială, asupra fondului sufletesc a lui Marghiloman, din timpul când era în capul partidului Conservator; și cât de îndreptățite erau luptele ce le-am dus pentru a'l demasca și a'l scoate dintr'un rol de adevărat trădător! Acest Domn putea cu sinceritate să reprezinte sentimentele dominante ale partidului?”

El care face astăzi pe „misitu” lui Czernin și Busche în toate chestiunile ce de sigur numai în interesul țării noastre nu pot fi?

El care nu vede chestiunea ardelenilor de cât prin ochii lui Verzea? El care împinge ignominia până a fi intermediarul pe lângă Busche și Czernin, a unei păci separate cu Serbia? El care împinge vanitatea până a se lăsa gădilit de lingușirile lui Busche și Czernin, până a'și închipui, ceea ce aceștia în mod perfid îi lasă să înțeleagă, că dacă dânsul ar fi în locul lui Brătianu, austro-germanii ne-ar face propuneri „excepționale” privitor la Ardeal și Bucovina?

Un găgăuță din cei din jurul lui, are și prostia să răspândească, pe această temă, versiunea că „cheia situației, e pe mâna lui Marghiloman”...

20 August.

Traian Stârcea, atașatul nostru militar la Viena, îmi dă informația — pe care și el o deține dela un înalt funcționar din Viena — că agentul englez de Bur, trebuie prins, având o misiune suspectă la fruntaria Elveției, la Buchs.

Filipescu e de părere să nu se sezizeze direct organele Siguranței — căci am putea compromite pe Stârcea, dacă s'ar afla că are legături cu noi.

În cele din urmă m'am hotărât să comunic Legației Engleze informația — ca pe această cale să se ia măsurile necesare — și deci am remis lui Sir George informația.

Mi-a mulțumit — dar era surprins că nu fusese el informat — cel puțin de colegul său dela Viena.

25 August.

Când am intrat în biroul lui Filipescu, eșea Generalul Aslan.

„Nu știi ce surpriză i-am făcut lui Aslan, îmi spunea Filipescu. I-am spus că suntem în războiul cu austro-germani !!”

Și așteptând să vadă ce impresie îmi produce și mie o asemenea veste — în adevăr de neînțeles — dânsul a continuat :

„Poate că D-ta nu știi de felul de războaie ce se practica prin secolul al XVIII-lea și a căror origină

era în teoriile generalului Henric von Bulow : războiul fără lupte și fără vărsare de sânge; singura strategie ce trebuia aplicată era aceea care conducea la operațiuni pe flancuri, și în dosul inamicului pentru complecta lui încercuire.

Ei bine astăzi ni se aplică nouă de austro-germani, strategia învâluirii și noi tot așteptăm clipa favorabilă !!...

Ce ironie !!..."

6 Septembrie.

Inchiderea fruntariilor dinspre noi de către austro-germani și măsura de elementară prudență luată de guvernul nostru de a răspunde prin mișcări de trupe în direcția aceluiași fruntarii, au determinat o mare agitație în opinia publică.

De și măsura luată de austro-germani era justificată de aceștia pe considerația strategică a unor deplasări de trupe pe frontul rusesc, deplasări ce trebuiau sustrase „indiscrețiilor“ ce puteau porni din București — totuși Filipescu nu credea în această justificare.

El crede că a fost mai mult o încercare de intimidare și constrângere pentru a ne hotărî să luăm poziție — dar care pe urmă a fost considerată de însăși austro-germani ca o „gafă” — dovadă insistențele stâruitoare puse de Czernin ulterior, ca să se revie asupra mișcării trupelor noastre spre frontieră, cât de urgent !

Pentru Brătianu — crede Filipescu — a fost o ocazie bine venită de a lua poziție în raport cu convenția încheiată cu Rusia.

Nici o presiune din partea austro-germanilor, nu ar trebui să'l facă să retragă trupele.

11 Septembrie.

Mobilizarea bulgară care, după Filipescu implica neapărat demisia lui Brătianu, fiindcă invedera completul faliment al prevederilor și politicei sale — a determinat o mare enervare și revoltă la Filipescu.

Mai hotărît ca oricând, ca prin orice mijloace „să pue capăt unei rușini care duce țara și neamul la prăpăd”.

28 Septembrie.

Când am intrat în biurou, Filipescu citea lui Delavrancea memoriul pe care Venizelos l'a adresat Regelui său la 17 Ianuarie 1915 și din care rezultă că respunsul României la propunerea Greciei în sensul unei conlucrări comune în favoarea Serbiei—era negativ; textual:

„Refuzul ori căreia cooperării militare, dacă nu participă și Bulgaria”.

Filipescu era extrem de iritat.

„Iată cum eram amăgiți neconținut de Brătianu și de Marghiloman! Vă aduceți aminte că atunci când într'un comitet din toamna trecută, am pus chestiunea atitudinii noastre, față de propunerile Atenei, cerând insistent să dăm un răspuns afirmativ, pentru a face presiune asupra Sofiei—Marghiloman ne-a afirmat—după spusele lui Brătianu, lucru de altfel ce l'a confirmat Brătianu și mie și lui Istrali — că nu Atena are inițiativa acțiunii în favoarea Serbiei, ci miniștrii Triplei Înțelegeri, pentru a ne târâ și pe noi și pe greci în războiu.

Ori acuma se vede că adevărul e altul—și ceiace e și mai scârbos, este că ne-am luat și rolul de delatori

fiindcă, guvernul a comunicat la Sofia demersul ce se făcea pe lângă noi!... Și lașitate și rușine!“...

Delavrancea a intervenit.

„Ce te miră Nicule? Pâra e un sistem la Brătianu — ca la toți abili care cred că pot trage foloase din toate părțile și dela toți.

Nu-ți amintești că guvernul nostru, nu s'a mulțumit numai,—atunci când Serbia a făcut apel la ajutorul nostru — să răspundă cum a răspuns — ceea ce era destul de rușinos — dar colac peste pupăză — a mai autorizat Berlinul să aducă răspunsul nostru — aceasta frumoasă veste — la cunoștința Sofiei — pentru ca Bulgarilor să știe că au mâna liberă în cât ne privește, în privirea aliaților noștri din 1913...”

Filipescu era din ce în ce mai montat.

„Dar cât timp — a exclamat el mânios — această țară va fi astfel batjocorită? Brătianu o știa foarte bine — căci Beldiman a încunoștințat guvernul la timp că Bulgaria era legată printr'un tratat de Germania încă dela începutul războiului, cam din prima jumătate a lunii August.

Atunci ce înseamnă această politică de lingușiri și umilinți, față de bulgari?”

După o pauză, în care Filipescu, s'a preumblat nervos prin odaie.

„Înțelegeți că în asemenea situație, orice măsură de prevedere, orice chibzuială este imposibilă, față de o problemă așa de complicată ca cea de astăzi, când toate trebuiesc drămuite nu numai la dușmani, dar parte chiar și la prieteni — apoi să mai ai de luptat și cu minciunile celor ce țin destinele țării tale în mână.

Mi-amintesc că împreună cu Tache — și trebuie s'o recunosc din inițiativa lui — am crezut că e bine să sugerăm Antantei că ar trebui să aducă cam 150.000 de oameni în Balcani. Dar am spus atunci lui Tache: Să nu cumva să afle Brătianu de aceasta, căci cu ipocrizia lui va cere 400.000, atât cât nu pot aliații să trimeată și cât nici n'ar putea fi utilizați și ravitaliați din pricina comunicațiilor... Or, ce se întâmpla: atât de bine îmi cunoscusem omul, în cât în adevăr pe urmă Brătianu a cerut exact 400.000 oameni !!!...

Merităm altceva de cât disprețul întregii lumi?..."

8 Octombrie.

Versiunea arestării lui Mișu Cantacuzino la Salzburg, a provocat spontan o reacțiune în opinia publică — și consecința a fost o manifestație la Legația Germană cu spargere de geamuri.

De aci și până la însinuările austro-germanofilor că și aci trebuie căutată mâna lui Filipescu, nu era decât un pas !

„Nu mă miră — a spus Filipescu — la acești imbecili — când nu sunt perfizi — asemenea mentalitate. În loc să descifreze în asemenea manifestări, explozii de ale conștiinței naționale, prea mult jignită și pământuită, umilită, ei nu văd de cât comploturi și manevre mărunte, de calibru electoral ! Nu ne spunea deunăzi Giani, că un adept al elegantului Marghiloman pretindea că eu am întruniri secrete cu Cătărașu... Tot nu s'a învățat acest Domn, să mă cunoască ? Dacă ași simți nevoia de asemenea ajutoare, a-și luera eu în umbră ? Nu cunoaște încă lupta fățișă ce

totdeauna am dus'o pentru apărarea credințelor mele?"

S'a vorbit apoi de inaugurarea clubului Federației. Filipescu a spus :

„Mai bine trimeteau acești domni emisari acolo, să vază ce zace astăzi în conștiința națională... și atunci și-ar da seama că nu noi avem nevoie să punem la cale spargerea de geamuri la Busche, nici să complotăm tenebros cu Cătărău !”

S'a mai vorbit de întoarcerea lui Maiorescu și de tentativele ce se fac pentru o împăcare cu Carp — ceeace însemnează — s'a spus — că se simte nevoia străngerii rândurilor în câmpul austro-germanofil.

„Cât de urâtă le-a fost despărțirea — a spus Filipescu — tot atât de hidoasă le e împăcarea!. S'au despărțit sfărâmând un idol — prietenia lor superbă — și se împacă pe un cadabru !”

20 Octombrie.

Eșirea violentă a lui Filipescu la Iași împotriva Regelui cu ocazia întrunirii Federației, a emoționat pe cei din jurul lui Marghiloman — cu toate că în fond sunt satisfăcuți, fiindcă această atitudine a lui Filipescu înseamnă pentru dânșii că și Regele Ferdinand se menține tot pe tărâmul „tratatelor”.

„N'au de cât să fie satisfăcuți domnii aceștia” — a spus Filipescu.

„In cât mă privește, nu am fost nici odată mai liniștit ca acuma, de felul cum se vor desfășura evenimentele.

Ceeace va trebui să fie va fi. Ceea ce vreau însă să împiedec, este ca marele eveniment să nu treacă

peste capul Dinastiei... Dacă dânșii sunt destul de miopi ca să nu priceapă, treaba lor...

Mai bine însă ar căuta să descifreze sensul atitudinii actuale, a lui Busche și Czernin cari vorbesc mereu lui Brătianu de o apropiată pace, ce ar face înoperanta o intervenție tardivă a României alături de austro-germani... Numai dacă toata diplomația lui Marghiloman, egalează perspicacitatea lui Porumbiță, dânsul nu va pricepe la ce extremitate sunt astăzi austro-germanii, pentru a uza și de acest „șantaj!”

25 Octombrie.

Situația creată românilor din Transilvania de asupritorii lor, mâhnește și revoltă din ce în ce mai mult pe Filipescu. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Perfect informat de ceea ce se petrece în Ardeal, dânsul a semnalat incontinuu, prin presă, întruniri și chiar direct lui Brătianu, situația de acolo. Pentru Filipescu, ridicarea succesiv, a diferitelor contingente de români pentru a le băga în luptele din Galiția în deosebi — el le cifra la 300.000 oameni după mobilizare! — constituia chiar rațiunea principală, care ar fi trebuit să ne determine să intrăm mai de mult în acțiune. Pentru dânsul în adevăr, era esențial acest *atout* — care reprezenta aproape jumătate din toată armata pe cari noi o puteam pune pe picior de războiu.

Și dacă se consideră și sufletul cu cari acești soldați ar fi luptat alături de noi, apoi oricine își poate da seama — spunea Filipescu — de ce valoare combativă reprezentau aceste elemente.

Dar informațiile pe cari le avea acum în urmă de sălbăticiile ce se făptuiau asupra bătrânilor și chiar răniților — obligați la cârâușii — preoți și femei bătrâne aruncați în temnițe — după ce se secătuiseră Ardealul de tot tineretul lui — a dus până la exasperare, revolta lui Filipescu !

Recent de tot Goga l'a informat că la Sibiu, pentru a adăuga și batjocora la neomenie, femei și preoți puși în lanțuri, au fost scoși pe stradă la eșirea dela spectacol a mulțimii, pentru a fi scuipați în obraz de unguri și sași.

„Ei — a exclamat exasperat Filipescu — nu-i așa că numai o inimă de piatră poate rămâne nepăsătoare la asemenea crime ? Și mai dureroasă de cât o mie alte înfrângeri, n'a fost înfrângere aceia când ați auzit deunăzi pe Goga — care ne relata toate aceste mișelii zicând : „Aștept acum ca și mama să fie aruncată în temniță pentru mine, iar eu voiu părăsi această țară, unde credeam să găsesc o patrie”...

Emoția lui Filipescu ne cuprinsese pe toți (Ionaș Grădișteanu, Mișu Cantacuzino, dr. Giani)...

După o pauză cu ochii lăcrămând, el a adăugat :

„Le-ar trebui Ardelenilor suflete de supra-oameni, pentru ca, în desnădejdea lor legitimă față de atitudinea noastră dela deschiderea ostilităților încoace, să nu'și ia drept conducător sufletesc pe Mangra și să ne lase pe noi pe mâna șiretlicurilor diplomaților meșteșugiți, pe care am încăput !”

Delavrancea a reamintit că și în Bucovina, chiar dela începutul războiului, prigoana contra necombatantilor era un adevărat războiu de exterminare — și a pomenit de ordinul guvernatorului Imperial al Bucovinei, Me-

ran, din Septembrie 1914 prin care se autorizau comandanții militari să execute pe loc, fără nici o judecată, chiar și numai pe cei suspecti de trădare;

„*Își închipue oricine — spunea Delavrancea — odată această latitudine lăsată „soldateștii“ — la ce sălbătăcii se putea ajunge...*”

„*Când te gândești — a spus Filipescu la un moment dat,—că în 1894, Mitiță Sturdza la Orfeu, a cauza guvernul de atunci de trădare pe chestiunea Transilvania—și cu cât patos invoca suferințele de tot soiul ale fraților noștri Ardeleni; de sigur avea dreptate căci solidaritatea națională cu cei de dincolo a trebuit totdeauna ținută trează... Șiți amintești Barbule cum atunci, împreună cu Ionaș și alături de Ureche, Gogu Cantacuzino, Grigore Brătianu, noi activam. Dar trebuie recunoscut că nici pe departe situația de atunci a Ardelenilor nu se aseamănă cu cea de azi. De ce față de adevăratele crime ce se comit astăzi, aceiași liberali se închid într'un mutism hermetic ?*”

Trebue neconținut plesniți pe obraji cu asemenea exemple din trecutul lor politic !”

După o pauză :

„*Hotărît, mai mare mișelie și decădere de cât ignominia ungurească — nu este de cât indiferența noastră !”*

14 Noembrie.

Filipescu afectat peste măsură de mizeriile ce se fac militarilor bănuiți că simpatizează cu dânsul și'l informează: Stavrescu, Lupescu, Arghirescu, sunt suspectați.

„Ce oreți — a exclamat Filipescu — numai sufletele de valeți nu pot pricepe că, un militar, îndeplinindu-și întreaga datorie ostășească, poate avea totuși și o conștiință națională”.

29 Noembrie.

Discuțiuni asupra stărei sufletești a Regelui, a presiunii austro-germanilor de a intra în acțiune, pentru a nu scăpa momentul, audiența Carp la Rege, sinuciderea maiorului Ionescu, sub șef de stat major la corpul II.

Mișu Cantacuzino care a văzut pe Rege, crede că Regele este în fine convins că neutralitatea nu mai poate dăinui. Ii lipsește însă curajul de a lua o hotărâre—căci partida s'ar juca *aut, aut*: o înfrângere ar pune în joc însăși existența țării. În cât privește mișcările rușilor, Regele e hotărât să oprească trecerea lor prin țară, pe considerația „demnității naționale”; nu admite nici o opunere, *pro forma*.

„De vină — a spus Filipescu — de această stare sufletească de nehotărâre a Regelui, e numai Brătianu. De ce nu-i vorbește și dânsul respicat — acum că Brătianu știe că nu vom merge de cât alături de Antanta—asa cum i-a vorbit Regelui de respicat Carp în ultima lui audiență, mergând până a-l califica de „Rege Mediocru” dacă nu intră alături de austro-germani, pentru a profita de un moment istoric unic pentru România? De geaba, ori cât ar fi de mare abizul care ne desparte astăzi, nu mă pot împedeca să nu prețuesc curajul cu care Carp a știut întotdeauna să vorbească Coroanei...”

Intr'o monarchie Constituțională aceasta este în

definitiv, caracteristica primordială, care distinge pe adevăratul om de stat, de simplele lichele !...

Și dacă pot face o urare țarei mele, este ca să aibă în totdeauna cât mai mulți sfetnici, cari să vorbească deschis Coroanei. Rare ori printre aceștia se pot găsi oameni lipsiți de patriotism, așa că sfatul lor, mai totdeauna, nu poate să fie de cât folositor. Pe când lichelele sunt totdeauna lipsite de patriotism !

Ș'apoi să nu se creadă că oricât de desagreabile le-ar fi pe moment Regilor, atitudinile deschise, ei totuși nu prețuesc caracterele; iată de pildă, știu pozitiv că, acum în urmă, Regele, deși formal dezaproabă atitudinea generalului Iarca — și aci mai e și o chestie de disciplină ostășească — totuși apreciază în fond, fermitatea caracterului lui”.

Dr. Giani a aruncat o observație hazlie :

„De aceea C. C. Nicu vorbește deschis Coroanei la întrunirile Federației, ca să compenseze ariile me-zovoce, ale lui Brătianu...”

14 Decembrie.

Discuțiuni asupra încheerii contractului de 50.000 vagoane cereale cu germanii — și asupra alegerilor dela Galați, unde candidează părintele Lucaci.

Filipescu foarte drastic la adresa lui Marghiloman, care face pe agentul lui Busche și Czernin — și într'o chestie și în alta.

Privitor la alegerea dela Galați, m'a rugat să văz pe Costinescu pentru a'l pune în curent cu presiunile lui Marghiloman pe lângă Morțun — și a lua măsurile în consecință, pentru a paraliza tribulațiile lui Marghiloman, împotriva Prefectului Gussi.

Privitor la contractul de cereale, Filipescu a spus :

„Tertipuri diplomatice zadarnice de ale lui Brătianu”.

Privitor la candidaturile dela Galați și Caracal, criticate pe temă constituțională, atât de Marghiloman cât și de Busche-Czernin, — Filipescu a spus mânios :

„Miniștrii streini n'au a-și vârâ nasul în treburile noastre interne !Cât despre Marghiloman e o adevărată neobrăzare să facă pe mironosița Constituțională, când știe din experiență, că cele mai scabroase violări constituționale, s'au petrecut la noi, când era vorba numai de simple lupte electorale între partide ! Și acuma, pe o chestiune națională, să ne sbârlim că ar fi vorba de o încălcare constituțională !... Nu e adevărată bătae de joc ?...

1 9 1 6

BCU Cluj / Central University Library Cluj

NEUTRALITATEA

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Duminică 3 Ianuarie.

Am fost chemat la telefon de Filipescu, din Galați, pentru a mi comunica cum că ingerințele sunt, cu ocazia alegerilor, excesive: că mai mulți funcționari depinzând de Ministerul de Finanțe, sunt împiedicați de a merge la vot, lucru pe care să-l comunic lui Costinescu, rugându-l să ia măsuri eficace până seara.

Am văzut pe Costinescu care mi-a spus că văzuse pe Tache Ionescu cu trei zile înainte și că acesta îi remisese lista tuturor funcționarilor din Galați depinzând de Ministerul de Finanțe; că vorbise deja în această privință Administratorului Financiar local, dar că va căuta a mai interveni telefonic.

Luni 4 Ianuarie.

Ora 10. — Am văzut pe Filipescu. Mi-a spus că balotajul părintelui Lucaci este incontestabil un succes; e mai puțin explicabil numărul de voturi redus a lui Goga — ceea ce invederează că la Caracal a trebuit să funcționeze „Suveica”. În cât privește atitudinea pentru balotajele viitoare, mi-a spus că Federația se va întruni la 12 ore, pentru a decide, dar că părerea sa și a unora din membrii cu cari s'a putut întâlni este: a se face un demers la Rege pentru ca, prin mijloacele ce va crede, să garanteze libertatea în alegeri; cum sunt primele alegeri sub domnia Lui, o ocazie pentru Dân-

sul, a rupe cu trecutul detestabil; evident cu angajamentul din partea șefilor de partide din opoziție, de a practica aceeași libertate. În cazul când nu s'ar putea obține aceasta dela Rege, atunci *se vor retrage candidaturile* dela balotagiu și în același timp se va lua hotărârea ca *întreaga opoziție* — la care se va alipi și disidența liberală Stelian, după informațiile ce le are — *să se retragă din parlament*. Mi-a spus că, dacă am ocazie să văz pe Costinescu, îi pot comunica aceasta, căutând să aflu și părerea sa.

N'am putut vedea pe Costinescu de cât la ora 5, era foarte ocupat și la 5½ avea un consiliu de Miniștri; i-am spus cele ce credeam a ști relativ la deciziunea ce se va lua de Federație. Mi-a răspuns că demersul la Rege, nu strică, fiindcă, fiind dat starea de spirit a Regelui ori câte demersuri s'ar face pe lângă El, nu strică; dar găsește greșită retragerea opoziției din parlament. Cum era grăbit m'a rugat să trec seara, dorind a mai vorbi cu mine.

Am revăzut pe Filipescu la ora 5, mi-a spus că nu s'a luat nici o decizie de Federație, rămânând a se întruni din nou la ora 10 seara. I-am comunicat cele spuse de Costinescu. Mi-a obiectat că retragerea din parlament ca manifestație politică nu poate să nu aibă importanță, fiindcă este cea mai impozantă opoziție ce-a existat vre-o dată. Șiși reamintește, că atunci când opoziția takistă-liberală, s'a retras din parlament pe chestia tramvaelor, guvernul era foarte desorientat. Afară de aceasta, opoziția nu perde nimic retrăgându-se, fiindcă, cu sistemul ce s'a adoptat în conducerea desbaterilor, rolul ei mai că nu mai există: de altminteri, parlamentul va fi convocat la 20 Ianuarie și concediat la 15 Februarie, deci va funcționa numai 25 zile, din cari tre-

buesc încă scăzute serbările și zilele de vacanță suplimentare, ceea ce va reduce la mai puțin de 15 zile activitate sea reală.

Am revăzut la ora 9½ pe Costinescu. Era foarte deprimat în urma consiliului de Miniștri.

Mi-a comunicat că Brătianu a pus în curent pe Miniștri de un demers făcut pe lângă dânsul de către contele Walburg, locțiitorul ministrului german Busche, demers făcut în urma unei intervențiuni personale a Cancelarului German, pentru a cere lămuriri asupra vânzării celor 80.000 vagoane produse Engliterei; că această vânzare făcută în mod misterios, e un act de ostilitate față de Germania, de oarece, mai mulți Miniștri fuseseră întrebați asupra unei asemenea transacțiuni înainte ca ea să fie încheiată și toți au desmintit lucrul; că în această situațiune, Germania e nevoită să și schimbe și ea atitudinea față de noi, de oarece, toate eforturile puterilor centrale de a ne duce dacă nu la o cooperatiune, cel puțin la o neutralitate binevoitoare, au dat greș; că dealmintreli și Ministrul Austro-Ungar va face un demers, pentru a cere explicațiuni asupra candidaturilor naționaliste. În adevăr, — a mai spus Brătianu — Contele Czernin Ministrul austro-ungar, a venit și dânsul și a protestat energic în contra candidaturilor naționaliste, spunând că, a călca Constituția noastră, asta ne privește, dar a turbura relațiunile dintre cele 2 state, prin excitarea opiniei publice din Ungaria, aceasta cere o revizuire a raporturilor dintre cele două State.

Costinescu mi-a mai spus că în adevăr a venit și la dânsul Contele Walburg, pentru a face același demers în privința celor 80.000 vagoane; dânsul i-a răspuns că, țara având produse de vânzare le vinde la cine dă

preț mai bun; i-a mai spus lui Walburg că găsește că foarte rău au făcut Miniștrii cari au desmințit tratati-vele, fiindcă nu era nimic de ascuns, și că dacă s'ar fi adresat dânsului n'ar fi ascuns nimic (mi-a adăugat : vorbă să fie !...) Conte Walburg i-a făcut însă impresia — spune Costinescu — că dânsul mai de grabă ar fi dorit să afle, în schimbul căror avantaje politice, Englezii au încheiat aceasta convenție ?

După ce Brătianu a făcut aceste comunicări — a continuat Costinescu — a adăugat că din informațiile sale se efectuează și mișcări de trupe dincolo de Dunăre și anume, că se deplasează trupele de la Adrianopol — unde e sediul grosului forțelor germano-turco-bulgare — către Varna, unde sunt deja 4-5 divizii, ceea ce ar dovedi că Imperiile Centrale sunt hotărâte a trece dela acte la fapte.

În orice caz demersul este susținut și de o mișcare de trupe.

În această situație a conchis Brătianu, cred că nu face ca pentru candidatura lui Lucaci, să riscăm a fi atacați astăzi când nu suntem susținuți de aliați pe flancuri și nici suficient pregătiți cu armament și muniții. Candidaturile trebuiesc deci combătute „à outrance”.

Cu toate că foarte abătut, Costinescu era de aceeași părere, dându-mi consiliul să sfătuesc pe Filipescu ca să se retragă candidaturile păstrându-se întreg succesul moral obținut până acum.

La obiecțiunea ce-am făcut, că se merge din rău în rău și că toate prevederile lui Filipescu s'au îndeplinit, Costinescu mi-a răspuns, că în adevăr situația e foarte tristă: că dacă nu s'ar îndrepta cumva prin desfășurarea ulterioară a evenimentelor, vom rămâne și „dezon-

rafi" și „nimiciți"! Că asupra unui singur moment are îndoială că în adevăr era propice și a fost scăpat, anume : intrarea în acțiune a Bulgariei.

M'a rugat a nu perde vremea, — de oarece Federația urma să se întrunească la ora zece seara, — pentru a pune în curent numai pe Filipescu și pe Take Ionescu de cele ce mi-a spus, rugându-i să retragă candidaturile, pentru a nu sili guvernul la luarea unei măsuri drastice, în vederea balotajului.

În cât privește demersul la Rege, Costinescu mi-a repetat că el devine evident inutil prin retragerea candidaturilor; dar că în orice caz nu e rău ca pe alte motive să se facă demersuri ori cât de dese, fiindcă are convingerea că, „numai cu frânghia de gât" Regele „va merge". I-am obiectat că dacă aceasta e situația, atunci cum n'are cine să pue Regelui „frânghia" fiindcă și lui Brătianu trebuie să fie cineva care să i-o pue, pentru ca să se miște — atunci nu rămâne de cât ca, prin orice mijloace să se ajungă la răsturnarea guvernului — și că dacă și D-sa e convins de necesitatea unei acțiuni a României alături de quadrupla, atunci are un rol frumos de îndeplinit ajutând la resturnarea guvernului, sau să hotărască pe Brătianu a fi mai energic.

Mi-a răspuns că nu poate face nimic, de oarece partidul e cu Brătianu și pe dânsul nimeni nu l'ar urma. Dacă la precedentă dată (când Costinescu a vrut să demisioneze și când atât Filipescu cât și Take Ionescu, precum și Miniștrii quadruplei, l'au implorat să nu plece) — Brătianu l'a rugat să revie, este că Regele a voit aceasta.

Acuma însă lucrurile stau altfel; Regele nu s'ar opune — din contra, se simte mai stăpân pe situație. Curente sunt mai domolite, atât în armată, cât și în toate straturile sociale.

Înainte de a ne despărți, Costinescu mi-a mai spus că obiecțiunea lui Filipescu că parlamentul nu va lucra de cât 15 zile nu e exactă, de oarece din cauza bugetelor, Camera se va întruni poate și după Paște.

Sunt dificultăți enorme pentru alcătuirea bugetelor, de oarece nici un Ministru nu vrea să facă reduceri; și chiar dacă s'ar face toate reducerile cerute, încă e probabil că bugetul se va solda cu un deficit.

Înainte de a ne despărți, i-am spus că voi transmite lui Filipescu și Take Ionescu ceea ce mi-a comunicat, dar că și ia o mare răspundere, sfătuindu-i mereu la concesiuni în interesul politicei guvernului. L'am reamintit de ceea ce m'a însărcinat să'i spui lui Filipescu în Septembrie, cu ocazia manifestațiilor războinice, cari puteau de sigur resturna pe Brătianu și cum de atunci lucrurile au mers tot mai rău pentru noi, ceea ce poate nu se întâmpla dacă Filipescu făcea politica sa. L-am mai atras atenția că retragerea candidaturilor va fi exploataată de sigur de miniștrii austro-germani — fiind dat demersul lor cominatoriu, — ca o supunere la o injoncțiune, ceea ce ar constitui un precedent periculos și puțin demn pentru noi. Costinescu mi-a răspuns :

„Să dea Domnul să nu rămânem în situația de astăzi, căci după cum ți-am spus, am eși și desonorați și nimicivi“.

Am mers imediat la Filipescu unde se întrunea Federațiunea ; am chemat pe Filipescu și Take Ionescu cari au suspendat ședința și le-am comunicat cele aflate dela Costinescu. În cursul conversației Filipescu a spus lui Take Ionescu :

„Nu e așa că rezultatele încercuirii, se desemnează exact așa cum le-am proorocit lui Brătianu,

când am avut ultima noastră întrebare cu dânsul, în momentul mobilizării Bulgare?"

Tot în cursul acestei conversații, atunci când am relatat părerea lui Costinescu de a se retrage candidaturile, fiindcă chiar de ar reuși la balotagiu, guvernul ar fi *nevoit* să le invalideze — Take Ionescu a spus :

„Evident că guvernul n'ar putea avea altă atitudine“...

I-am părăsit, pentru a se consfătui, înainte de a re-
intra în întrunirea Federației.

Joi 7 Ianuarie.

Am văzut pe Filipescu; era suferind puțin, în pat.

Intre altele mi-a spus, discutând chestiunea pregătirelor noastre de războiu, că artileria grea ce ne sosește din Franța prin Rusia, se compune din tunuri grele cari trag la distanță mare, dar nu cu repetiție. Mi-a citit câteva extrase din o scrisoare a lui Grigore Filipescu din Paris, care relatează că optimismul francezilor e mare în victoria finală; că ei fabrică acum 100.000 obuze pe zi *de rezervă*, că 2 porturi sunt afectate numai pentru trimerile în Rusia; că Poincaré a devenit impopular, dar că Galieni e adorat. Că în fine marea ofensivă e fixată pentru...; data ei, mi-a spus, că nu poate să mi-o comunice nici mie.

Vineri 8 Ianuarie.

Filipescu m'a chemat ca să mă întrebe dacă am putut să ajung la o înțelegere cu avocatul Țintea, care se propusese să ne procure acte *originale* pentru a dovedi că ziarul țărănesc „*Gazeta Țăranilor*“ a fost cum-

părat de Germani în vederea propagandei. Am pus în curent pe Filipescu cu tratativele urmate. Actele ce ni se ofereau erau :

a) Actul original de asociație în participație între actualul proprietar Vălescu și frații Engelbrechter;

b) Actul de angajament al directorului ziarului — Pop Șerboianu — prin care, între altele, se stipula că direcțiunea politică a ziarului să se inspire după direcțiunea dată de asociației în participație;

c) Câteva numere din ziar, anterioare asociațiunii, din cari reese că ziarul avea o atitudine fațăș naționalistă;

d) Câteva numere din ziar posterioare asociației din cari reese că atitudinea ziarului a devenit germanofilă;

e) Câteva clișee a ziarului „Ziua” cari au apărut și în ziarul „Gazeta Săteanului” fiindu-i trimise de cea d'întâi. Toate acestea puteau constitui un bun material pentru o interpelare asupra corupțiunii germane la noi.

Am arătat și condițiunile în cari avocatul Țintea se angaja să ne procure toate acestea: condițiuni de ordin politic și de ordin material. Cele de ordin politic puteau fi admise, cele de ordin material erau excesive. De aceea Filipescu mi-a spus că dacă acestea nu se reduc la ceea ce a fixat dânsul, să nu mai insistăm; cu atât mai mult, mi-a adăugat, că astăzi nimeni nu se mai îndoește de existența acestei corupțiuni, dar că guvernul în pusilanimitatea lui și frica de germani, nu ia și nu va lua nici o măsură, orice documente i s'ar presenta.

„Astfel, sunt pozitiv informat că astăzi — spune Filipescu — sunt 23 ofițeri pe cari Ministerul de

război îi știe implicați în acte de spionajiu nemțesc, pe cari îi supraveghează pur și simplu, dar în contra cărora nu îndrăznește să ia nici o măsură, de teama unor complicațiuni cu Legațiunea Germană. Am convingerea, că dacă Colonelul Iliescu, a fost pus în urmărire este, pentru că a fost denunțat de chiar Busche. Și pentru a se înăbuși orice revelațiuni poate neplăcute legațiunei germane, s'a cerut acestui ofițer să se sinucidă. Astfel că documentele ce ni se oferă, nu mai au valoare în această situațiune“.

Am citit lui Filipescu un articol pentru Epoca: „Ultima decădere morală“; l'a aprobat și l'a trimis spre publicare. I-am remis o listă de 3 ofițeri din cari 1 General, 1 Colonel și un Căpitan, cari frecventează casa fraților Engelbrechter. Căpitanul e un funcționar la Ministerul de război, și e retribuit lunar de Engelbrechter. Această listă și informațiuni, au fost remise de o rudă a fraților Engelbrechter, care s'a certat cu aceștia, și din răzbunare a istorisit faptele.

Joi 14 Ianuarie.

Am vorbit cu Take Ionescu la Palatul Justiției.

Intre altele mi-a spus că a avut o conversație cu Nenițescu, care se întorcea din Berlin după o lungă ședere, în care timp, fiind dat sentimentele sale germanofile, a putut să ia contact, cu personagiile *cele mai de pază* și să afle lucruri interesante.

A văzut pe Helferich și Jagov, — cari i-au spus că Rusia e în pragul falimentului, pe care nu-l va putea evita, chiar înaintea terminării războiului.

La obiecțiunea lui Nenițescu că și Germania numai

până în August va avea o datorie (peste 40 miliarde) a cărui anuitate numai, va reprezenta 5 miliarde,— Heflerich a răspuns că este exact, dar că nici ceilalți beligeranți, nu vor sta mai bine.

Take Ionescu părea a crede, că aceste cuvinte ale lui Heflerich denota o mărturisire a sleirei financiare, pe care nici germanii nu o mai ascund.

Nenițescu a mai spus că la Berlin, este complet demonetizat Brătianu și că Germania nu ar putea sta de vorbă de aci încolo cu România, de cât numai cu un alt guvern. Nici măcar tratativele duse la Berlin prin Vaida, Aurel Popovici, nu au putut determina la Brătianu o atitudine precisă.

În fine Nenițescu a mai spus că Ungurii sunt din ce în ce mai puțin simpatizați la Berlin.

Comunicându-mi toate acestea, Take a mai spus, că Brătianu de altfel e în curent cu toate, — și că de aceea probabil, cu ocazia candidaturilor Goga și Lucaci, a pus înainte amenințarea că dacă nu se retrag candidaturile, va urma demisia guvernului și formarea unui guvern Marghiloman.

I-am comunicat toate acestea lui Filipescu.

„Pentru mine — a spus Filipescu — esențial astăzi este — oricari ar fi aprecierile trandafirii a celor veniți dela Berlin, ca Nenițescu, Griguță Cantacuzino și alții — este că austro-germanii ar fi încântați să fie asigurați măcar, de neutralitatea noastră — și că tremură ca vre-un bob de grâu de-al nostru să nu meargă aiurea...”

„Nu dă aceasta mai mult impresia unor lupi ce să tem de înfometare?... Guvern Marghiloman?...”

„Cu starea opiniei publice de la noi și mai ales

cu curentul din oștire — oricât s'ar încânta Busche de anchetele lui Alexandru Săulescu asupra militarilor filogermani din oștire?... Și apoi schimbare de guvern sub presiunea streinătăței?... În aceste momente?... Ce, ne-am întors la Capitulațiuni?... Și Regele se va sinchisi așa de puțin, de prestigiul Lui?... Ce neobrăzare !!“ ...

Duminică 17 Ianuarie.

Am văzut pe Filipescu; cum era sărbătoare, am putut conversa mai liniștiți.

Relativ la situațiunea beligeranților, pentru întâiași dată am constatat la dânsul o frământare:

„Sunt convins de Victoria finală a aliaților, nu fiindcă aceasta este dorința mea, sau triumful sentimentelor noastre cele mai scumpe — dar pentrucă toți factorii ce trebuie puși în cumpănă, în rezolvirea problemului mă duc, în mod logic, la această concluzie. Cu toate acestea, astăzi, în starea de echilibru, în care se află beligeranții ca forțe respective, nu văd prin ce acțiune, quadrupla va putea schimba echilibru. Ce le cer aliaților este să mi indice astăzi că, fiind dat cutare considerațiuni — fie de ordin militar, fie de ordin economic sau financiar — o lovitură quasi-decisivă, poate fi dată“...

I-am arătat, la rândul meu că, ultima ofensivă rusă din Bucovina, făcută cu forțe importante — chiar cu trupe din Basarabia destinate contra Bulgariei — și cu hotărîrea de a determina o rupere de front — dă mult de gândit. La aceasta Filipescu mi-a răspuns, că în definitiv dânsul crede, că se exagerează mult, și

dintr'o parte și din alta, situațiunea respectivă. Astfel dânsul are convingerea că în Germania — cel puțin astăzi — starea economică, nu e așa de rea, precum o crede quadrupla.

Altfel nu'și explică cum, de pildă, Germanii îi oferă lui, să meargă în Germania, în orice localitate, punându-se la dispozițiunea sa, pentru orice lămuriri, arătându-i *tot* numai pentru a'și da seama de situațiunea lor economică și militară. Această propunere i-a fost făcută de d. Schlave. Singurul German pe care îl primește, pentru că prin el, poate afla câte ceva.

Evident a refuzat propunerea. Numai puțin însă, are convingerea că viitorul îi îngrozește pe Germani din punct de vedere economic — deci chestie de rezistență.

Revenind asupra ultimei scrisori, primită din Paris, prin care i se comunicase că Generalul Lacroiz îl ruga să'i trimeată ceva detalii asupra trupelor rusești din Basarabia, mi-a spus că a și trimis date, nu numai asupra numărului și armamentului, dar chiar asupra pozițiilor trupelor.

Sâmbătă 23 Ianuarie.

Am văzut pe Filipescu, avusese tocmai o întrevedere cu Take Ionescu la ora 12. Era cât se poate de revoltat! Armistițiul pe care'l acordase guvernului — spunea dânsul, — fiindcă din cauza incapacității lui Brătianu, am ajuns într'o situație critică și fiindcă din toate părțile s'a mijlocit a nu se mai *duce campanie* contra guvernului, pentru a nu'i îngreua situația — acest armistițiu, e comentat acuma, cu note chiar personale, în presa oficioasă, la adresa membrilor Federațiunei, ca un faliment al politicei Federației.

Mi-a arătat în adevăr un număr al ziarului „Viitorul“ cu data de azi, din care reeșea aceasta:

„E lucru nemai pomenit, continuă Filipescu. a implora indulgența adversarilor pentru rațiuni superioare de patriotism, și apoi, îndată obținută, să cauți a trage foloase meschine din interes de partid, arătând pe adversarii ca fiind învinși“...

M'a rugat să văd pe Costinescu și să'i reamintesc — că, dacă s'au retras candidaturile naționaliste, aceasta s'a făcut în mare parte, în urma consiliurilor sale, pentru a nu se creaa dificultăți guvernului și a se produce o destindere a relațiilor dintre partide, în clipe grave.

Din momentul însă ce Brătianu înțelege în așa fel lucru, el Filipescu, nu va mai asculta nici o povață a lui Costinescu, cât timp acesta va fi coleg de guvern cu Brătianu; ori cât de bune ar fi intențiunile lui Costinescu, dânsul este tras pe sfoară de Brătianu. care nu are altă politică de cât aceea a duplicității.

Și fiindcă e vorba deci, a se relua ostilitățile, să știe Brătianu, că una din arme va fi și aceea că dânsul era gata să iscălească un tratat cu puterile Centrale, pentru o neutralitate definitivă, cu gândul ascuns de a nu'l respecta la momentul oportun.

În altă ordine de idei, mi-a vorbit de ultima corespondență primită de la Paris de la Grigore Filipescu; optimismul e același. Intre altele Grigore Filipescu spunea că Clemenceau, i-ar fi repetat un cuvânt al Țarului :

„Și Franța și noi am făcut atâtea greșeli și așa de mari, în cât altele nu mai putem face. Și dacă totuși

am fost învinși, este că de aci încolo nu vom putea de cât învinge“.

Am văzut la orele 7 pe Costinescu. L'am pus în curent cu cele spuse de Filipescu. Mi-a spus că în adevăr, e regretabil ceea ce face presa liberală, dar că e convins că Brătianu habar n'are.

Toate provin de la 2 oameni: Ion Procopiu și Vințilă Brătianu. Va căuta însă să vorbească cu directorul „Viitorului“ și chiar cu Brătianu, pentru a lămuri lucrurile.

Mi-a spus însă că Brătianu pretinde că are motive de resentiment contra lui Filipescu, fiindcă Grigore Filipescu în o audiență ce-a avut la Paris, la Briand, ar fi criticat aspru politica lui Brătianu și că chiar Briand l'ar fi contrazis, afirmând — că după părerea sa, politica lui Brătianu a fost înțeleaptă.

Trecând la altă ordine de idei, Costinescu mi-a spus că criza prin care trecem, nu e terminată. De astă dată nu Germanii sunt atât de amenințători, cât Austriacii și Bulgarii. Conteles Czernin cere un minister Marghiloman, care să ia angajamentul unei neutralități definitive, alminteri își rezervă ca oricând să ne atace. Regele este de asemenea cu totul schimbat, în urma întrevederilor sale cu Marghiloman și Gr. Cantacuzino care se întoarce din Berlin; singurul punct care îl face esitant și'l supără, este preponderența bulgară, dobândită grație germanilor.

Situația este deci foarte serioasă. Trebuie prin urmare — spunea Costinescu — pentru un moment păstrate aparențele unei neutralități — pentru ca apoi, când momentul o fi oportun, să ne răzbunăm și con-

tra Ungurilor și contra Bulgarilor. Căci actualmente suntem ca într'un clește.

Am obiectat, că profeția lui Filipescu, făcută lui Brătianu la ultima lor întrevedere, relativ la consecințele încercuirii, dacă nu intervenim în momentul mobilizării bulgare, se îndeplinește punct, cu punct. La aceasta Costinescu mi-a răspuns că în adevăr — ceea ce de alminteri mi-a spus și în precedentele convorbiri — că în adevăr, are încă mare îndoială dacă nu trebuia să intervenim atunci, fiindcă un moment mai prielnic n'o să mai avem.

Mi-a mai spus Costinescu că actualmente este în oraș un anume Carapanos, coleg de școală și amic intim al Regelui Greciei, care relatează pretutindeni că Regele Greciei e contra Germanilor de când mai ales aceștia, au dat atât ascendent bulgarilor — și că nu așteaptă de cât ca aliații să fie în număr suficient la Salonic și că *România să intervie*, pentru ca să intre și Grecia alături de quadrupla. Costinescu crede însă că acest Carapanos este un spion germano-austriac, pentru a afla intențiile României față de puterile centrale. Mi-a mai spus că ar fi foarte nimerit ca Filipescu să realizeze proiectul de a merge în Rusia, pentru ca să vadă cu ochii lui pe ce putem conta. Ministru Rus de aci e drept că ne asigură că în caz de intervenire din partea noastră, o armată de 200.000 ruși ne-ar veni în ajutor; dar când se cere preciziuni asupra acestor armate, nu ni se dă nimic pozitiv.

Mi-a mai spus că din informațiunile ce le are de la un ofițer superior de Stat Major Român, din armata austro-ungară, ceea ce le lipsește rușilor, sunt comandanți buni; soldații sunt numeroși și admirabil. Mi-a

relatat un episod al unei lupte din Galiția, unde rușii au putut chiar străpunge frontul pe un punct, făcând prizonere trei companii române, în mod imprudent expuse de Comandamentul austriac — succes de care însă rușii n'au știut să profite, retregându-se.

La chestiunea mea dacă un guvern Marghiloman ar avea consimțământul tacit a lui Brătianu, mi-a răspuns, că aceasta în orice caz, nu, o poate afirma cu certitudine. De altfel pentru dânsul, Marghiloman are un cuget hotărât: să meargă alături de Centrali — a spus'o lămurit în 1914; contrariul l'a afirmat, în 1915, silit de Filipescu.

Duminică 24 Ianuarie.

Am pus în curent pe Filipescu de cele vorbite cu Costinescu. Mi-a spus că este absolut fals, cele spuse de Brătianu relative la audiența lui Grigore Filipescu la Briand. De altminteri aceasta este a doua oară, când Brătianu spune un neadevăr, relativ la audiențe cu Briand — și mi-a reamintit incidentul cu desmintirea telegrafică pe care a obținut'o dela acesta.

Dealmenteri interviurile lui Grigore Filipescu apărute în ziarele franceze, și de cari chiar presa liberală de aci s'a amparat pentru a demonstra că dânsul combate aci pe Brătianu și fiul seu îl apăra la Paris — dovedesc că afirmațiunea lui Brătianu asupra celor spuse lui Briand de Grigore Filipescu este o născocire. Mi-a mai adăugat că desfide pe Brătianu să susție afirmația sea în această privință, fiindcă atunci dânsul este deslegat de orice discreție și poate dovedi cu acte contrariul.

Revenind la ultimele relațiuni pe cari Grigore Fili-

pescu i le trimite dela Paris, mi-a spus că astfel cum lucrurile au decurs în Balcani, nu se va putea *erta nici odată României* de a nu fi intervenit, fiindcă a fost un moment în care intervențiunea ei, în cât *privește balcanii*, era hotărîtoare. I-a mai spus că și menține părerea că expediția dela Salonic este o greșeală, războiul se va hotărî în Occident și Polonia... „C'est sur la Meuse qu'on se fera une Serbie et c'est en Pologne que l'Allemagne perdra ses colonies” a spus Clemenceau. Vizita pe care a făcut-o pe front, spunea Clemenceau, l'a încântat; a vorbit cu toate gradele și n'a găsit de cât *un singur soldat* care i-a spus că e obosit.

Greșelile făcute cu ocazia ofensivei din Champagne, sunt catalogate dela 1-4; s'au luat măsuri pentru a fi evitate pe viitor, și totul e aranjat pentru ca viitoarea ofensivă să reușească.

În timpul conversațiunii cu Clemenceau,—scria Grigore Filipescu — a venit colonelul Dupont (inventatorul tunului Italian) care le-a dat detalii importante de ordin tehnic asupra armamentului, relatate de Grigore Filipescu în scrisoarea sea, „*dar pe care să'mi dai voie — îmi spune Filipescu — să nu ți le împărtășesc nici D-tale, fiindcă găsesc că este o prea puțină discrețiune în general asupra unor chestiuni atât de importante; găsesc chiar că nu e abil ca ele să fi fost date față fiind fiul meu*”...

Duminică 31 Ianuarie.

Am văzut pe Costinescu căruia i-am comunicat că Filipescu pleacă în Rusia peste câteva zile. Mi-a spus că e încântat de această călătorie și aceasta, nu ca om de guvern, ci ca hun român, fiindcă Filipescu va putea

singur, în momentele actuale, cu cunoștințele sale militare, să-și dea seama de importanța efectivelor rusești în Basarabia și prin urmare să deslușească, dacă pregătirile ce germano-bulgarii fac la granițele noastre, au un caracter ofensiv, sau pur defensiv.

Fiindcă ceea ce e cert, este că aceste pregătiri sunt reale și febrile. Din informațiunile precise ce are guvernul, intenția germano-bulgară ar fi să ne atace prin trei puncte: prin Giurgiu, prin Predeal și prin Palanca. Ne-ar amenința cu acest plan Capitala, ne-ar tăia mobilizarea și comunicația cu Rusia — fără a socoti — că dacă ar pătrunde, s'ar deschide un drum ușor spre Basarabia.

Este deci pentru noi foarte important a ști, dacă și pe cât putem compta în Ruși. De aceea ar trebui ca Filipescu să viziteze cât mai cu deamănuntul sudul Rusiei: să treacă prin Reni, Ismail, Odessa, Kișineu, apoi să treacă prin Kiev la Petrograd.

Intorcându-se de aci, cu datele ce va culege, să refacă aceleași itinierariu prin Sud, pentru a pătrunde și mai bine tot.

În privința situațiunei guvernului, și în special a lui Brătianu, mi-a spus că presiunile germanilor sunt din ce în ce mai mari, ei nici nu mai cer garanții morale pentru neutralitate, ci cer pur și simplu plecarea lui Brătianu. De aceea trebuie cu orice preț, să rezistăm până la ofensiva generală. Dealmintreli Brătianu a primit din partea Președintelui Consiliului din Paris, Briand, o comunicare prin care îi spune că are deplină încredere în politica guvernului, că trebuie să continue a rezista, evitând o complicațiune cu Germania, până în trei luni când se va produce ofensiva generală — fiind

că almintreli s'ar putea întâmpla să fim atacați și quadrupla nu are nici un interes să fim striviți, din contra compează pe noi ca pe un „atout”, o rezervă ce trebuie să intervie la momentul oportun.

În privința pregătirii interne mi-a spus că stăm binișor, singura grijă înti nă pe care o are, este lipsa de ofițeri superiori capabili.

Singurul care se detașează — este generalul Avereșcu — dar dânsul este detestat de toți, ceea ce este iarăși un rău, fiindcă aceasta va determina certuri și intrigi în momente când o deplină armoine și unitate, trebuie să existe, în armată în deosebi.

Mi-a mai spus că ar fi bine să nu se întâlnească cu Filipescu, fiindcă în momentele actuale, aceasta ar irita pe Germani și trebuie menajați cât mai mult. De asemenea că ar fi bine ca Filipescu să „balanseze” pe Schlave, care îi propune în numele guvernului German să plece la Berlin, lăsându-l să creadă că poate ar accepta, la întoarcerea sa din Rusia, să viziteze și Germania.

Joi 4 Februarie.

Înainte de a pleca în Rusia, Filipescu a vrut să aibă o întrevedere cu Costinescu. Am aranjat ca aceasta să aibe loc, la o terță persoană — după dorința lui Costinescu — pentru a se înlătura orice comentarii. Cum însă Costinescu era suferind în pat, întrevederea a rămas să aibă loc tot la dânsul acasă, la ora 7½ seara.

Am văzut la 10 seara pe Filipescu, mi-a spus că este o adevărată plăcere să vorbești cu Costinescu — câtă claritate în gândire, simplitate în expresiune ! Se poate

ca omul acesta — spunea Filipescu — să aibă și „fi-nețele lui“ — deci o parte de hypocrizie; în orice caz, are o „manieră“ cu totul simpatică.

Mi-a mai spus, că și dânsul a avut impresia că Costinescu este impresionat de pregătirile germano-bulgare la granițele noastre, precum și de intenția lor de a ne ataca la prima ocazie; de asemenea că Costinescu este destul de pesimist asupra Regelui — pesimism ce Filipescu nu împărtășește în mod absolut.

L-am pus în curent cu un episod ce mi-a fost relatat de un tânăr jurnalist liberal — în general bine informat — episod pe care și el îl ținea de la o rudă a sa, sublocotenent de infanterie : Pe șoseaua Câmpina-Predeal, se făcuse baraje de automobile, pentru a se împiedeca traversarea acelei regiuni, declarată zonă de războiu. În toamna trecută în timpul nopții, trece un automobil regal în direcția Predeal, fiind oprit de sublocotenentul în chestiune, acesta vede în automobil un civil și un maior român, care declară : „din Înalt ordin lăsați să treacă“... Sublocotenentul impresionat, nu se opune și automobilul își continuă drumul.

Sublocotenentul punând în curent pe generalul Dragalina, acesta îl admonestează și îi dă ordin că la întoarcere să oprească automobilul și să facă cercetări. La întoarcere automobilul este în adevăr oprit, însă dânsul era gol : civilul trecuse frontiera la Predeal, iar maiorul luase trenul, pentru a se reîntoarce în București.

Raportându-se aceasta generalului Dragalina, acesta a vroit să lămurească lucrurile și a raportat cazul ministrului. Ministerul făcând intervențiune la Palat, i

s'a relatat că Regele nu a dat nici o dispozițiune ca cineva să fie condus la frontieră cu automobilul regal.

Ancheta însă n'a mers mai departe.

Sâmbătă 6 Februarie.

Astăzi la ora 3 Filipescu a fost primit în audiență de Regina, care cu toate că încă suferindă puțin, a ținut să-l vadă înainte de plecarea sa în Rusia. I-a remis o scrisoare pentru sora sa, Marea Ducesă Cyril.

Asupra acestei audiențe, Filipescu mi-a spus că impresia sa, este — că Regina e în excelente dispozițiuni relativ la politica alături de quadrupla.

L-a surprins chestiunea pe care i-a pus-o :

„De ce crezi că Germanii nu ne-au atacat ?”

La aceasta, Filipescu i-a răspuns, că nefiind în secretele guvernului, nu poate, ca orice profan, decât să facă supozițiuni și singura plausibilă este că Germanii nu au forțe suficiente pentru a ne avea și pe noi ca dușmani.

Cu această ocazie am atras atenția lui Filipescu că în adevăr, această chestiune, pusă de Regina este ciudată; și că cea dintâi supozițiune la care poate să dea loc, este că Dânsa în realitate este în curent cu adevărata cauză, pentru care n'am fost atacați, dar că vroia să știe dacă s'a comis vre-o indiscreție asupra acestei cauze și dacă și Filipescu o cunoaște. Am adăugat că în cazul acesta, e chiar probabil ca chestiunea să fi fost pusă din îndemnul Regelui.

Această ipoteză însă Filipescu, nu o credea exactă.

Tot relativ la această audiență, Filipescu mi-a spus că, din ce în ce constată că Regina este o femeie inteli-

gentă, ambițioasă și cu râvna de a juca un rol. Are convingerea că cu timpul va conduce dânsa cum va vroi, pe Rege.

După acuma are impresia, că cu multă dibăcie, dânsa domină.

Relativ la plecarea sa în Rusia, Filipescu a spus Reginei că, din momentul ce pentru vre-o două luni nu e nimic de făcut, acum că am lăsat să fim încercuiți, și că rolul nostru este să *înșelăm* pe nemți asupra viitoarei noastre atitudini — preferă să plece pentru a lăsa altora acest rol... La aceasta Regina i-a răspuns :

„Și cred că nimeni mai bine ca Brătianu nu poate juca acest rol ! !“...

Duminică 7 Februarie.

Am văzut pe Filipescu, înainte de plecarea sa. Era în dispozițiuni excelente. Ideia de a merge pe un front de război, de a visita tranșee, de a asista poate chiar la lupte, îl întinerea. M'a pus în curent cu unele afaceri de ordin particular; pentru corespondență ne-am înțeles a o face prin Legațiunea Rusiei, pentru a câștiga timp. Nu credea să fie absent mai mult de 3 săptămâni.

Intervievuri mi-a spus că nu va acorda; de aceea și conversația pe care a avut-o, față de mine, cu un trimis al Agenției Westnik, a declarat că nu înțelege să fie un intervieu...

La toți prietenii a spus să nu vie la gară, căci are oroare de „tămbălău“.

Când ne-am despărțit i-am spus :

„*Mâine pe vremea aceasta veți fi în Sfânta Rusie*“.

Mi-a răspuns :

„*Ba nu, în Basarabia*“... și apoi, mi-a adăugat :

„Cum ași vrea să pot vedea tot ce vreau să văd și să știu despre frontul de sud!”

Numai cine cunoaște iubirea de neam a lui Filipescu, putea prinde în privirea lui, tot ce-i frământa sufletul, zicând aceste cuvinte.

Luni 15 Februarie.

Știrile primite din Paris, dela Grigore Filipescu asupra situațiunei noastre în Franța, sunt bune. Opinia publică revine la sentimente mai bune, față de noi.

Se persistă în convingerea că am comis greșeli — în special de a nu fi intervenit odată cu intrarea în acțiune a bulgarilor, — însă cum acesta e trecutul, lucrul devine de un interes retrospectiv.

Pentru prezent, atitudinea cea mai înțeleaptă fiind dat încercuirea, este a aștepta momentul prielnic. Încrederea însă în cooperarea noastră, alături de aliați, dobândește din ce în ce mai mult teren. Barthou spunea :

„*Nous avons confiance en vous, pare que maintenant nous avons confiance en nous*”.

Chiar Clemenceau devine mai puțin sever față de noi — nu poate însă cu nici un preț, absolvi politica lui Brătianu.

28 Februarie.

S'au primit știri ceva mai detaliate din Rusia, prin secretarul lui Filipescu. Dela Moscova în drum spre Petrograd, a fost invitat la Moghilev, la quartierul general unde a văzut pe Țar. A fost surprins de cunoștințele ce acesta avea asupra celor mai ascunse ițe ale politicei noastre interne. Tot aci a văzut pe generalul A-

lexief, generalisim; pe generalul Pau, cu care a avut o lungă conferință; precum și pe generalul Laguiche.

A dobândit convingerea că Rusia, în cazul intrării noastre în acțiune, ne pune la dispoziție o armată de expediție. A avut o lungă întrevedere și cu Sasonoff.

Celelalte detalii, asupra modului cum a fost primit de Curtea Imperială și de marii demnitari, sunt măgulitoare pentru noi, dar fără importanță.

29 Februarie.

Am văzut la Legațiune pe Ministrul Rusiei. Era foarte doritor a ști detalii despre șederea lui Filipescu în Rusia. Era foarte intrigat mai ales, a ști dacă Filipescu, a pus în curent despre *toate*, pe Ministrul nostru din Petrograd — „amicul și ruda“ sa — spunea dânsul. Cum am simțit o oareșicare maliție în cuvintele sale, l-am asigurat că poate fi sigur că Ministrul nostru de la Petrograd — care de altmintreli nu e rudă cu Filipescu — nu a aflat de la acesta de cât ceeace dânsul a crezut prudent să-i spue. Știu, a adăugat atunci ministrul Poklevsky, că după plecarea lui Filipescu din Petrograd, ministrul dv. de acolo, s'ar fi exprimat unui ambasador spunând: „Totul s'a petrecut foarte bine“.

Cu o zi mai înainte — a mai adăugat ministrul Rusiei — dânsul a văzut pe Brătianu care l-a întrebat ce știri sunt depre călătoria lui Filipescu în Rusia? La care întrebare ministrul Rusiei a răspuns că știe numai că Filipescu a văzut pe Țar și Sasonoff și că a plecat spre front.

Dar întrebându-l și Poklevsky pe Brătianu, ce știri are prin ministrul țării la Petrograd, Brătianu i-a răs-

puns că nu a primit decât o telegramă, anunțându-i plecarea spre front. „Mai târziu probabil voi avea ecoului, în ce mă privește, despre această călătorie în Rusia” — a spus Brătianu și aceste cuvinte — mi-a adăugat ministrul rus — denotau o oareșicare temere asupra unor critici posibile a politicei lui Brătianu.

Am căutat, din tot ce știam despre șederea în Rusia a lui Filipescu, să mă mărginesc în generalități; frumoasa primire la Curte, confortului în timpul călătoriei, dorind mai ales să aflu dela interlocutor ceva, de cât să-l informez.

Marți 1 Martie.

Am văzut pe Costinescu; era încă suferind în pat. I-am comunicat știrile din Rusia.

Mi-a spus că în adevăr și guvernul are asigurări, că Rusia ne va pune la dispoziție, 5 divizii. Aceasta o va face chiar în propria ei securitate, căci o invazie germano-austriacă pela Palanca și Brașov, spre Galați—Reni, ne-ar tăia pe noi în două și ar duce pe dușmani, pe drumul cel mai scurt în inima Rusiei. Ceea ce ar fi interesant însă a ști, este *când* Rușii pot fi în stare să ne ajute cu aceste armate. Fiindcă, oameni să știe că au, de asemenea tunuri și muniții chiar, dar, ce le lipsește, sunt puștile. De aceia e foarte interesant a ști, ce date a putut culege Filipescu în această privință.

Asupra pericolului unui atac german-bulgar în po-triva noastră, mi-a spus că, deși prin mișcările de trupe de dincolo de Dunăre, aparențele ar fi în acest sens, dânsul însă are convingerea că un asemenea atac, nu se va realiza. Verdunul, frontul Italian și Sallonicul, sunt prea îngrijitoare pentru puterile Centra-

le, ca ele să mai deschidă un nou front de luptă la noi — cu toate stăruințele bulgarilor în acest sens. E mai probabil că austriacii vor încerca o ofensivă pe frontul Italian.

Sâmbătă 12 Martie.

Am văzut pe Filipescu, după întoarcerea sa din Rusia. Era bine dispus, puțin enervat de primirea pe care i-a făcut-o aci la gară, partizanii zeloși, punând la cale o manifestație, care nu avea nici un rost — spunea dânsul.

Asupra călătoriei sale, ne-a întreținut cu multă vervă și cu multe detalii și date.

Semnele de atențiune, atât din partea lumii oficiale, cât și din partea Curții Imperiale, au fost numeroase și calde; dar evident aceasta l'a măgulit numai, fără a'l împiedeca să vadă „realitatea”.

Această realitate, după dânsul, se rezumă astfel: ca țară, Rusia e o țară care numai peste vre-o 2—3 generații, va fi regenerată; pentru un moment, suferă încă de tembelism, biurocrație și bacșiș. În cât privește armata însă, a găsit-o mai bună de cât se aștepta. Și e chiar mai bună *calitativ*, de cât *cantitativ*.

Cantitativ, în momentul când a fost dânsul pe front, o evalua astfel: 140.000 austro-germani, 180.000 ruși.

Calitativ însă este excelentă; din punct de vedere igienic și sanitar, admirabil organizată (la aceasta a contribuit mult și interzicerea alcoolului, căci nu se mai găsește în comerț, nici vin, nici bere, nici rachiu); echipamentul fără nici o lipsă (și pe front și prin orașe, din zecimile de mii de soldați ce a văzut, nu a constatat

nici o lipsă, la uniforme și încălțăminte, sau sdrențuială); munițiuni în abundență (ordinele la corpurile de armată și la regimente, pe cari le-a controlat prin chestiuni puse la diferite grade, sunt „a nu se face nici o economie cu munițiunile“), — de oarece actualmente rușii produc 100.000 obuze pe zi, ceea ce le e suficient pentru întreg frontul; artilerie de câmp și puști de asemenea suficiente; artileria grea 150 calibru, cu puține lipsuri încă. Cadrele complete (după investigațiuni făcute pe întreg frontul, prin chestiuni puse la diferite grade, cari nu puteau ști ce răspunsuri dădeau fiecare). Generalii toți tineri — cu puține excepții — și marele Comandament având ofițeri eminenți. Generalul Alexief generalism, este un modest — dar cu mare autoritate printre subalternii sei. Aceasta era și părerea generalului Pau.

A vizitat tot centrul frontului, de la Pripet, până la Czernovitz, a asistat la bombardări și lupte, așa că obuzele explodau la 30—40 metri. Aceasta a fost cea mai mare bucurie a lui!

Generalul Ivanof, care comanda armata de centru, luase parte la campania din 1877. E tipul soldatului născut. Are un surâs malițios. Fără a'și manifesta vre-o nemulțumire relativ la atitudinea românilor, nu prea crede că vom intra vre-odată în acțiune.

„Fiindcă — spunea el — vom continua să vindem cerealele noastre”...

Iși reamintește de mulți ofițeri români din campania ruso-română-turcă: G-l Popescu, G-l Pilat, G-l Candiano (pe care nu l' înțelegea de ce a făcut revoluția din Ploști !)

Fiind dat spiritul milităresc care domina pe front și

fiind dat că despre români, nu s'a prea auzit în acest războiu, a sfătuit pe Filipescu să se dea drept francez și drept General; ca nume s'a convenit a fi generalul „Filip”. Și în această calitate a vizitat toată această armată, primind rapoartele comandanților.

Generalul Keller, care comanda trei divizii la sud (Czernovitz), l'a impresionat mult prin statura lui și prestața sa militară. A luat parte la lupte, în cari 8 regimente de cavalerie, s'au luptat cu 14 tot de cavalerie austriace, pe cari le-a decimat.

El singur a fost în învâlmășeală și a fost rănit; e decorat cu Sft. Gheorghe. În cât privește Czernovițul, i-a declarat, că nu intenționează să'l ia cu asalt, acum că e bine fortificat.

„Dacă ne-ați lăsa — spunea dânsul — să trecem prin valea Bistriței, ar fi altă socoteală !”

Țarul i-a făcut impresia unui om cu o memorie extraordinară, inteligent, dar cu puțină voință, influențabil. Cât se poate de bine dispus pentru România; la un moment dat chiar, în cursul conversațiunii, înțelegând greșit o frază a lui Filipescu, în sensul că nu s'ar face unele facilități României — a avut un gest de impa-ciență zicând

„Cum se poate, eu am dat ordin, să se acorde tot ce s-ar cere de Do.”

E în curent cu cele mai mici ițe ale politicei noastre interne.

Înainte de plecarea lui Filipescu la Petrograd, cu 2 zile, Sasonof l'a rugat să vie să'l vază. Cu această ocazie (era a treia întrevedere ce-a avut cu dânsul), Sasonof s'a plâns de Brătianu și atitudinea lui din 2 puncte de vedere: întâi că ține cu orice preț ca contingentul

rusec, în caz de acțiune comună, să fie trimis contra bulgarilor, pe când rușii ar preferi să'l trimeată, împreună cu o parte a armatei noastre, contra austriacilor; al doilea că, deși s'a numit un nou atașat militar rus la noi, cu cele mai largi puteri, pentru ca să ia contact cu Statul nostru major în vederea unei acțiuni comune, totuși, de câte ori se pune această chestiune, Brătianu tot spune că n'a sosit momentul, că mai este timp.

Filipescu a răspuns lui Sasonof, că cum dânsul nu are o situațiune oficială, nu poate decât să pue în curent pe Diamandy ministrul nostru la Petrograd, despre aceasta, lucru, la care Sasonof a convenit. Filipescu i-a adăugat însă, că în ce privește primul punct, e de acord cu Brătianu, fiindcă și dânsul crede că contingentul rusec sau cel puțin parte din el, trebuie să meargă în Bulgaria

In legătură cu această chestiune am întrebat pe Filipescu dacă nu crede că în cercurile rusești există dorința ca rușii să nu atace pe bulgari ?

Mi-a respuns că în armată și chiar în majoritatea cercurilor politice, nu există această tendință.

Miliucov însă, șeful panslaviștilor, e hotărât în acest sens. Cercurile inițiate prin urmare, au credința că vom lupta alături de quadrupla — afară de oareșicari momente de îndoială pe cari i le dă unele șovăeli ale lui Brătianu; masa însă în Rusia, e convinsă că, în cel mai bun caz, nu vom mișca — și de aceia nu prea are o bună părere de noi.

Filipescu a mai văzut pe generalii Brusilof, Dragomirof (cel tânăr, care comanda corpul de armată, fost a lui Răteu Dumitrief). La toți aceiași tenacitate și ho-

tărăre în luptă, până la victoria finală. Nu a văzut de loc ofițeri japonezi și nici nu crede să fie alții de cât instructorii cari vin cu tunurile.

Luni 14 Martie.

Cum Regina Elisabeta se stinsese din viață la 18 Februarie, în timpul absenței lui Filipescu și în discuții astăzi pomenindu-se și de acest eveniment, Filipescu a spus :

„Cât timp a trăit Regele Carol, de sigur că dânsa, în ultimele timpuri, i-a complicat mult drama Lui sufletească ! Pe lângă toate celelalte fatalități legate de dânsa prin conjucturile timpului — mai era pe de-asupra și o ființă extrem de imaginativă — și prin lirismul făturii ei, trăia în permanență într'un „ireal“ care fatalmente o împingea la atitudini extravagante... Vă aduceți aminte cum la un moment dat, dânsa era cea mai aprigă partizană a plecării dinastiei, cu prinți cu tot, pentru a da o lecție țarei, în cazul când țara ar merge contra Germaniei!... Ca și cum existența unei țări, poate fi legată numai de o dinastie ! Ca și cum țara aceasta nu a existat înaintea dinastiei — și nu va exista eventual și după, ori cât de dureros ar fi lucrul !

După moartea Regelui Carol, dânsa era cu totul inofensivă -- afară numai dacă Busche își mai închipue că dânsa mai constituia un pion al Germaniei aci. Trebuie să recunosc însă că după moartea Regelui Carol, dânsa a avut o ținută cât se poate de demnă și discretă...

Nu a fost însă o fericită în viață, căci în sinea

ei, în totdeauna, cu firea ei, cu Bach și Bechlein al ei, cum zicea, a trebuit să se simtă o exilată în românime...

In timpurile din urmă mai ales, drama ei sufletească merita în adevăr compătimire”.

Marti 15 Martie.

Am continuat convorbirile relative la călătoria în Rusia. Credința lui Filipescu, cât se poate de obiectivă, este că armata rusă este admirabil pregătită și mai ales va fi peste vre-o trei luni — prin Iunie — când crede că se va întreprinde ofensiva, pe acest front. Găsește foarte nedrept pesimismul multora, asupra armatei ruse și în special asupra cadrelor și comandamentului. Își explică acest pesimism, ca o consecință a retragerii armatei rusești, din vara trecută, în urma contraofensivei germano-austriace.

Această retragere a avut însă o singură cauză : lipsa de munițiuni. Și relativ la aceasta, generalul Ivanof, i-a istorisit cum pe multe sectoare, pentru a susține moralul infanteriei în lupta de ariergardă, artileria trăgea focuri oarbe.

Au fost cazuri chiar, în cari infanteria lupta cu patul puștei și de multe ori, când și acestea lipseau, cu ciomege. Nu era prin urmare *nimic exagerat* în comunicatele austriace cari relatau asemenea episoade.

În această situație, — spunea Filipeescu — este chiar *extraordinar* cu câtă ordine s'a efectuat retragerea, și o judecată imparțială ar trebui din contra să admire soldatul și cadrele rusești.

Dacă aceștia n'ar fi avut calitățile ostășești și price-

perea de care au dat dovadă, de sigur că armata însăși era distrusă, retragerea se schimba într'un adevărat dezastru, care asigura complectă victorie austro-germană pe acest front. Grație însă rezistenței armatei rusești, avantajile contra-ofensivei germane s'a redus la un minimum, care n'a avut altă consecință de cât de a prelungi războiul.

Din contra, dacă aceeași armată însă, soldați și ofițeri, ar fi avut munițiunile și armele pe cari le are astăzi, de sigur că războiul pe acest front era terminat prin înfrângerea austro-germanilor. La observațiunea mea că, nici ultima încercare de ofensivă rusă, din iarna aceasta, pe frontul Czernovițului nu a reușit, ceea ce lasă de gândit asupra valorii armatei chiar după reorganizarea ei; și mai ales, la observațiunea ce am făcut referindu-mă la datele precise, ce i s'a raportat despre importanța lucrărilor defensive ale frontului austro-german, care pe unele locuri — cele mai vulnerabile — are până la 10 tranșee electrizate, plus alte lucrări betonate și admirabil utilate în arme artileristice, cari fac acest front inexpugnabil — Filipescu mi-a răspuns :

„Inceputul de ofensivă rusă din iarnă, contra Czernovițului, a fost pripit și determinat poate de considerațiuni politice mai mult; în orice caz, era o greșeală, fiindcă nici preparația armatei nu era terminată, nici punctul ce se ataca — formidabil apărât — nu era cel mai prielnic. E cert că de data aceasta, nu în acest punct se va desfășura ofensiva.

Am fost pus în curent asupra punctului pe unde se va face spărtura frontului. Cum însă este un secret militar de cea mai mare importanță, îmi vei permite să nu ți'l spun”.

Nu l'am destăinuit de cât unei singure persoane—astfel că, după producerea evenimentului, se va putea verifica dacă am fost exact informat. Tot ce'i pot spune, este că în orice caz, nu va fi Czernăuțul, ci mult mai la nord...

Odată lovitura dată acolo, este evident că și Czernăuțul va cădea, precum și întreaga Bucovină. Am convingerea că mulți vor rămâne uimiți de spiritul ofensiv al armatei ruse și de perfecta ei organizare. Ceea ce e de regretat, este că, această părere, absolut obiectivă, nu este împărtășită de acei cari ar putea determina oarecari evenimente la noi și cari de s'ar produce concomitent cu ofensiva rusă, ar da o altă amploare consecințelor acestei ofensive”...

Duminică 20 Martie.

Am găsit pe Filipescu puțin suferind, în pat.

De cât-va timp, sănătatea lui lasă de dorit.

Campania Constituanței, ultima campanie electorală dela Galați și Caracal, călătoria din Rusia efectuată fără ca o gripă de care suferise la începutul ernei, să fi fost complet amendată, i-au sdruncinat sănătatea.

Evident constituția este robustă, dar viața ce a dus, plină de emoții, tribulații, lupte în cari nu s'a menajat o clipă, au slăbit terenul. În special inima și rinichii, se resimt. Afară de asta, o stare schelerotică, complică situația.

De câtva timp deja, văd cum cea mai mică emoție, îl tulbură. Când e vorba să urce o scară, să ia un suiș, simte o dificultate de respirație. Când stau cu el de vor-

bă, fiind chiar în pat, văd cum dânsul are la intervale dificultate să respire.

Supportă cu mult stoicism răul, dar moralmente suferă mult, fiindcă pentru dânsul a-și stânjeni activitatea este o înfrângere — și nu prea este obișnuit a fi înfrânt!

Anturajul seu imediat și noi prietenii, suntem evident mâhniți, și îngrijorați.

E revoltătoare însă hypocrisia acelor care — cu multă compătimire — îl considera ca pierdut...

Mi-a comunicat mai multe date ce a primit dela Paris. E pozitiv că Verdunul va rezista cel puțin până în momentul când totul va fi gata pentru începerea ofensivei pe frontul franco-englez, care după toate probabilitățile se va produce în Iulie.

Relativ la Verdun, mi-a istorisit, cum, după primul ordin de retragere, dat de Joffre, fiind însărcinat Castelneau a examina frontul, acesta după o vizitare amănunțită, a dat acest simplu ordin de zi... „*Face à l'ennemi*”... Apoi a telegrafiat lui Joffre să-i trimeată pe Generalul Pétain — pe care'l cunoștea dela Nancy — împreună cu un stat major.

„*Și astfel a fost dat Franței, să înscrie una din cele mai strălucite pagini ale eroismului ei militar*” — a închiat Filipescu.

Sâmbătă 26 Martie.

Sănătatea lui Filipescu tot nu merge.

Era cam enervat asupra călătoriei fiului seu la Paris, prin Germania și Austria.

30 Martie.

Discuții asupra contrabandelor efectuate de Prefecții liberali din Severin, Bacău, Suceava etc. și asupra anchetei parlamentare cerută la Senat.

„*In definitio* — a spus Filipescu — *ori câte m'ar despărți de Brătianu, sunt chestiuni asupra cărora el nu'mi inspiră de cât milă! Fiindcă îmi dau seama câtă amărăciune trebuie să resimtă și dânsul, în forul lui interior, de amoralitatea partidului lui!... E suficient ca un guvern liberal să ia o măsură de apărarea unui interes general, pentru ca imediat, măsura să fie paralizată prin „traficurile” și „afacerile” de tot soiul. Tot trecutul partidului liberal, evidențiază aceasta!... Și aceasta va fi și în viitor! Ori cum, un șef de partid cinstit — căci cinstea nu se poate contesta lui Brătianu — nu poate să fie de cât amărât, dându-și seama că istoria va înregistra o singură caracterizare morală esențială a partidului lui: „venalitatea”...*”

Sâmbătă 2 Aprilie.

De câteva zile Filipescu este foarte surescitat, contra Germanilor, din cauza celor întâmplate fiului și nurorei sale, la frontiera de la Lindau; ultimele scrisori primite dela aceștia, cu toate detaliile necuviințelor selbatice la cari au fost supuși — nimic din ceea ce s'a spus, nu a fost exagerat — l'au exasperat!

Nurora sea, în scrisoare, menționează că a ramas uimită de tactul și calmul demn al soțului ei, care, singuer, le-au evitat de sigur complicații și poate nenorociri!

Nu același calm însă îl manifesta aci Filipescu. Este absolut hotărît să dea o corecțiune publică Ministrului Germaniei, de aci. Am căutat să'l calmez, arătându-i consecințele ce acest gest ar putea avea, fiind pornit dela un șef de partid; cum multă lume ar considera o asemenea agresiune ca puțin cavalerescă, față de un om care în definitiv, nu poate prin situația lui să se apere ca un simplu particular, și care la urma urmelor nu răspunde de o neghiobie sau exces de zel milităresc, făcute de niște brute la fruntaria țării lui. Am văzut însă, că cuvintele mele nu produceau nici un efect, și după câte știu despre temperamentul lui Filipescu, sunt convins că până ce nu'și va lua satisfacție, nu va fi liniștit.

„Dacă ași ști că alt cineva, — mi-a spus dânsul — ar spăla rușinea care se aduce femeilor române și insulta ce se face pașaportului românesc, evident că ași preferi să mă abțin. Dar cum sunt convins că, orice ne-ar face nemții la frontiera și în țară, nimeni nu le va riposta nimic, în atmosfera de lașitate și slugărnice în care trăim, ei bine va trebui să mă execut eu. Și dacă ași putea să mă ating de Kaiser sau Cancelar, e evident că nu m'ași opri la Busche; dar cum numai pe acesta îl am sub mână numai asupra lui pot lua satisfacția ce ni se cuvine“...

Cu atât mai mult că sunt convins că niciodată guvernul nu va trimite la frontieră măcar o moașe când va trece M-me Busche“...

Am înțeles că la prima ocazie, un incident va trebui să izbucnească! Tonul pe care Filipescu vorbea era foarte ridicat și manifesta chiar oarecare nemulțumire contra acelor cari căutau să'l disuadeze.

Luni 5 Aprilie.

Incidentul nu se putea să nu aibă loc !

Formam un grup în jurul lui Filipescu, în salonul dela Jokey-Club, el vorbind cu animație tocmai de cele întâmplate fiului seu la Lindau, când Busche își face apariția. In loc se evite pe Filipescu, îl salută, îndreptându-se spre dânsul, pentru a-i întinde mâna; atunci Filipescu îi spune :

„Nu numai că nu’ți voi întinde mâna, dar îți trimit un picior unde-va. N’ai ce căuta aci, locul D-tale e la Liedertafel”... Busche s’a retras boroborosind cu-vinte ce n’am putut desluși.

Prietenii însă, cari erau în apropierea lui imediată, mi-au afirmat că a spus : „Lucrurile nu vor rămâne aci, veți fi nevoit a-mi da satisfacție”...

Filipescu a mai stat puțin și apoi a plecat.

Era încântat ! Parecă i se ridicase o piatră depe suflet; de mult nu’l văzusem așa de radios ! Am stat seara târziu cu dânsul, și la un moment dat l’am auzit fredonând un crâmpei din „Sambre et Meuse”... lucru ce nu i se întâmplase de mult !...

Duminică 10 Aprilie.

Filipescu mi-a istorisit cele petrecute în comitetul Jokey-Clubului, comitet convocat pentru aplanarea incidentului cu Busche.

Marghiloman presida și avea indiscutabil majoritatea. Era present și Henry Catargi care nu face parte din comitet, dar care ca Mareșal reprezenta evident pe Rege, Președintele de onoare al Clubului.

Cu toate acestea Filipescu era sigur de situație, fiindcă dacă cumva Comitetul l'ar fi desavuat, Filipescu ar fi făcut apel la Adunarea Generală, care în cel mai bun caz pentru Marghiloman, ar fi provocat scindarea clubului în două, lucru ce nu-i convenea.

De aceea și Filipescu a avut o atitudine foarte nepăsătoare, s'a amusat în a exagera nota trivială, pentru a zbârli pe Marghiloman, care dădea chestiunii o importanță „europeană“ și considera de sigur pe Filipescu ca un om vulgar...

Lucrurile s'au petrecut de altmintreli foarte normal. Filipescu a arătat că nu vede gravitatea situației, fiindcă în definitiv dânsul a pus reprezentantului „nemților“ piciorul, acolo unde nemții au pus fiului său degetul...

Marghiloman a spus că lucrul e serios, fiindcă Regele este Președintele Clubului...; lucru la care Filipescu a răspuns că Regele ca protectorul tuturor românilor, e presupus că e de partea tuturor românilor molestați de germani; cu atât mai mult ca președinte de onoare al Jokey-Clubului, Regele e presupus că va fi de partea unui membru al clubului, molestat... După mai multe discuțiuni și păreri, s'a adus o scrisoare prin care Busche declară că regretă ceea ce s'a întâmplat fiului lui Filipescu la Lindau; la rândul său, față de aceste regrete, Filipescu declară că retrage „piciorul“ ce i-a trimis lui Busche...

La interpelarea ce s'a făcut lui Filipescu, dacă în urma acestei soluțiuni dânsul va răspunde la salutul lui Busche, a răspuns categoric că *nu*.

Filipescu era încântat de acest incident.

Și-a luat o satisfacție, pentru el și toți cei molestați

de nemți, satisfacție pe care desigur guvernul n'ar fi cerut-o nici odată.

Joi 5 Mai .

Rechemarea lui Blondel, Ministrul Franței, în actuala conjunctură, a afectat pe Filipescu.

„Nu pot tăgădui — a spus Filipescu — că lui Blondel îi lipseau poate, unele finețe diplomatice sau, cum se spune în carieră, că nu era un „diplomat de rasă”. De pildă mi s'a istorisit că la înmormântarea Reginei Elisabeta a tratat în auzul tuturor pe Bourignon, delegatul Impăratului de „Pompier de Nanterre”... Nu mai puțin, privitor la interesele țării noastre a pus multă inimă în toate ocaziile... Și apoi, dacă este adevărat că rechemarea se datorește sugestiunilor rusești, este regretabil că tocmai în momentele actuale la noi să se desemneze o divergență între aliați...

Sunt convins că dacă o asemenea considerație nu ar fi fost în câmpul celălalt, de mult ar fi fost rechemăți sau Busche, sau Czernin, fiind dat divergențele ce există și acolo”...

Miercuri 11 Mai.

Tot felul de versiuni circulă asupra sănătăței lui Filipescu. Liberali, conservatori, conservatori democrați, se interesează și mă întrebă — fiecare cu gânduri deosebite — care e adevărul ? Ce le pot răspunde eu ?...

Continui să-l observ cu atenție, când e suferind ; foarte, foarte rar se lasă a fi abătut ; în această luptă cu

boala, pare că vrea să-și ascundă șieși, că ar putea fi întrucâtva învins....

Eri mi-a istorisit niște episoade ale luptelor dela Verdun; cum era culcat în pat, cu ochii mari deschiși, țințiți spre plafon, părea că are viziunea exactă a faptelor eroice, ce evoca. Când a terminat, ochii îi lăcrămau, și am avut sentimentul că ce-l durea, era neputința în care se afla dânsul, față de puterea de viață a celor ce îndeplinesc acte de atâta eroism !

Ce păcat, mi-am zis, dacă un suflet cu atâta vlagă încă, ar fi atins de sentimentul desnădejdei !...

22 Mai.

Anunțarea oficială a fuziunii cu partidul lui Take, cu ocazia întrunirii dela Eforie, a determinat la Filipescu multă satisfacție — dar și puțină mânie.

Satisfacție nu numai fiindcă simțea alături de dânsul, în clipe așa de hotărîtoare, sprijinul unui luptător de talia lui Tache — dar mai ales că a putut prin declarațiile făcute să-și libereze sufletul de remușcarea nedreptăților sale din trecut, față de Tache.

Am prins acest sentiment, în unele din convorbirile cari au precedat înțelegerea dintre acești doi oameni — și mulți din amicii comuni, mi-au spus că și ei au avut acciași impresie.

Acest sentiment nu era de altfel la Filipescu de cât reflexul acelei absolute sincerități a firii lui; odată ce o convingere îi stăpânea sufletul — simțea ca o imperioasă datorie a sa, să-și recunoască deschis, orice greșală...

De câte ori nu l-am auzit, în cât privește trecutul față de Tache, exprimându-se :

„*Ce ușor e să greșești în politică în aprecierea unui om, când oamenii din jurul lui, ți-l umbresc până la deformare*“.

Dar era și mâhnit de nimicurile și egoismele partizanilor dintr'un câmp și altul — și cari numai pentru satisfacerea unor egoisme, înțelegeau să exploateze încă loviturile date în trecut.

Aceasta de altfel a și determinat și pe Filipescu și pe Tache, să proclame brusc, înțelegerea dintre ei, făcând abstracție de chestiunile de organizații, comitete, etc.

La un moment dat a spus cu un ton ridicat :

„*Acei nemulțumiți — din ambele tabere — cari mârâe, să se știe că nu s'au putut înălța nici până la mărșia clipei de astăzi, nici până la frumusețea gestului nostru....*

Nu de asemenea oameni inferiori ne vom împiedeca, nici Tache nici eu. Suntem acuma legați pentru totdeauna și cui nu-i convine, să-și caute alți diriguitori“.

Maiu.

Marea bătălie navală de la Skagerrak, prezentată în primul moment, ca o mare victorie a flotei germane — și care determinase un entuziasm febril la austro-germanofiliu din jurul lui Marghiloman — s'a redus la urmă la adevăratele ei proporții.

„*Tot ce se poate zice — a spus Filipescu — este că flota germană a făcut figură onorabilă, grație tunului de 42 de pe vasele lor. Dar atâta tot. Totuși*

flota germană a avut mai mari pierderi ca flota engleză și dânsa este aceea care a pus capăt luptei, atunci când comandamentul englez era să pue în mișcare marea flotă! De altfel a vorbi de o victorie asupra flotei engleze este a ignora istoricul bătăliilor navale. Englitera nu a cunoscut până astăzi, înfrângeri navale.

De altfel pun rămășag că până la sfârșitul războiului, faimoasa flotă germană, nu va mai ieși din ascunzișul ei... și se va mulțumi cu această pretinsă victorie.

Dar neapărat la noi a fost suficient, pentru ca să se colporteze din nou necesitatea unui guvern Marghiloman, cu cedarea în Bucovina a mormântului lui Ștefan cel Mare... Sunt ridicoli acești domni! "...

23 Mai. Cluj / Central University Library Cluj

Am avut ocazia să cunosc una din adevăratele comori sufletești ale lui Filipescu.

Vărul său Gheorghe Filipescu, încetând din viață în anul 1913 a instituit pe Filipescu legatar universal asupra întregii sale averi, obligându-l printre alte legate, să remită și Eforiei spitalelor civile din București, moșia Săpoca din jud. Buzău, precum și un capital de 2.000.000 lei rentă română 4% cu cuponul de 1 Aprilie 1914 (cupoanele anterioare fiind detașate de defunct).

M-a însărcinat cu lichidarea succesiunii și împreună cu Petre Bălănescu Directorul Eforiei de atunci, s'au stabilit condițiile predărei legatului, care s'a și efectuat prin act autentic, semnat din partea Eforiei de către Eforii Scarlat Ghyka și Dr. Leonte.

Odată însă cu schimbarea regimului și numirea la Eforie a unor Efori liberali, — Dr. Cantacuzino (cumnatul lui Brătianu), Culoglu — mai mult pentru a se lovi în Filipescu din punct de vedere politic — Eforia a pretins că cu ocazia remiterii legatului, Eforia a fost frustată cu circa 100.000 lei.

Au apărut — odată cu o notificare făcută de Eforie lui Filipescu — articole tendențioase în „l'Independance Roumaine“, prin care se punea în discuție probitatea lui Filipescu.

Prima reacțiune a fost la Filipescu — ca totdeauna — violentă. Vroia cu orice preț să aplice, „o pereche de palme“ Eforilor — în special cumnatului lui Brătianu.

I-am arătat atunci cum calea mi se părea greșită — de oarece liberalii vor căuta să creeze o anumită atmosferă în jurul incidentului — și oricâtă încredere așa avea în magistratură, nu cred că e oportun ca procesul să fie pledat, în o asemenea atmosferă...

Cu multă greutate s'a lăsat convins.

„După ce veți câștiga — am spus eu — cu mai multă greutate veți putea, aplica oricâte perechi de palme veți vroi“.

Lucru i-a surâs — și a rămas înțeles să așteptăm soluța justiției.

Filipescu a câștigat la prima instanță și a câștigat și în apel.

Când i-am anunțat rezultatul instanței de apel, s'a petrecut scena următoare :

„Știți — i-am spus eu — că s'a pronunțat și Curtea, ați câștigat — numai consilierul Oscar Niculescu a făcut opinie separată“.

S'a uitat drept în ochii mei și m'a întrebat :

„Ce fel de magistrat e Oscar Niculescu?”

I-am răspuns, fără nici o ezitare :

„Absolut integru și cult“.

Atunci, fără nici o ezitare, cu o smucitură a capului care îi era caracteristică, dânsul îmi spune :

„Apoi dacă s'a găsit un singur magistrat onest care să judece, că eu nu am dreptate — mie îmi este de ajuns pentru a mă simți obligat să plătesc..... Mai ales când e vorba de bani ce trebuie să aline suferințele bolnavilor și săracilor“.

Și imediat mi-a remis un ordin de plată către Banca Blank.

Noroc că Filipescu a luat hotărârea sa, fără a-mi cere în prealabil vre-o părere — căci îmi închipui ce umilit m'ași fi simțit, dacă eu i-ași fi făcut teorii — ceea ce desigur n'ar fi lipsit — asupra sacro-sanctei autorități a lucrului judecat...

Nici odată ca în această clipă, n'am simțit cât de bine este să fii câteodată, mai de grabă „om“ — de cât „om de drept“ !...

Plin de admirație pentru această nouă exemplificare a structurii lui sufletești superioare, am crezut că orice cuvinte, ar fi prea slabe pentru a reda frumusețea gestului ce făcuse spontan și cu atâta simplitate; eram de altfel și prea mișcat. Poate totuși că Filipescu a prins clipa mea de emoție.

M'am mărginit numai a-i spune :

„Și acum cred că sunteți și D-voastră convins, după cum va fi convinsă și toată lumea,—că aceasta este cea mai drastică pereche de palme, ce se putea aplica Eforilor liberali“.

Dânsul a surâs. N'am avut însă impresia netă că Filipescu, nu regreta și „perechea” cealaltă...

Când am remis ordinul de plată la Contabilitatea Eforiei — funcționarul la început uluit nu pricepea nimic — apoi a fost mișcătoare simplitatea gestului lui. Făcându-și semnul crucei a spus : „D'ar da Domnul țărișoarei noastre, cât mai mulți români de aceștia!”

31 Maiu 1936.

Discuțiuni asupra ultimelor evenimente : ofensiva rusească cu peste 50.000 prizonieri, torpilarea vasului cu care călătorea lordul Kitchener și moartea acestuia, căderea fortului Vaux la Verdun, incursiunea rușilor la Mamornița. În cursul convorbirilor Filipescu a spus :

„De netăgăduit că dispariția lui Kitchener e o mare pierdere. Dânsul, se poate spune, că prin energia lui, a creat dintr'o bucată, armata de uscat a Angliei — care în această privință nu avea nici o tradiție. — Incontestabil că este o pierdere reală pentru timpurile de astăzi, mai simțitoare decât toate vasele pierdute la Skagerak.

Ofensiva rusească e numai la începutul ei — și va determina în prim loc retragerea de trupe de pe frontul austriac; ea nu se va termina fără ca noi să nu fi intervenit — asta s'o știe Marghiloman și Busche. Numai păcatul e că și de data asta, cu Cunctatorul nostru de la guvern, s'ar putea să nu inervenim în momentul cel mai propice...

Ceeace se numește „incursiunea” rușilor la Mamornița, a fost pur și simplu o rătăcire a câtorva batalioane în desfășurarea luptelor — ipoteză plauzi-

bilă fiind dată linia întortochiată a fruntariei, acolo unde s'a produs așa zisa incursiune. A se admite o mișcare de învăluire a pozițiilor de la Boian, ar însemna a se presupune o lipsă complectă de informație a Statului-Major rus, privitor la fortificarea de către austriaci, a Zurinului.

Dar mă rog, în definitiv, ce atâta tămbălău la Marghiloman, Busche și Carp? Situația s'a restabilit imediat, teritorul a fost liberat de cele câteva batalioane... A! vreau acești domni, ca trupele să fie și desarmate? Comunicatul guvernului în această privință nu-i satisface?... Ce să le fac dacă nu vreau să vadă evidența?...

Nu deslușesc acești domni nici în acest incident, că nu se putea ofensa „niște aliați?”.

Dr. Giani aflase printr'un amic al lui Nenițescu, care și dânsul (Nenițescu) o ținea dela aghiotantul de serviciu, că atunci când a sosit știrea incursiunii rusești, familia Regală, care făcea o plimbare pe Dunăre, a reacționat în felul următor: Regele a fost cuprins de o tremurătură ce nu mai contenea — pe când Regina, imperturbabilă, era de părere „că excursia să continue“!...

Filipescu era încântat de atitudinea Reginei!

Luni 6 Iunie.

Cum Filipescu trebuia să plece la Călimănești, l-am consiliat ca înainte, să se constituie parte civilă, în afacerea atentatului încercat în contra sa, a lui Costinescu și Tache Ionescu, de agenții unguri. Ceeace a și făcut. Aceasta îi da posibilitatea de a interveni mai cu e-

fiacitate în afacere și a face opoziție la Camera de punere sub acuzare, în cazul unei ordonanțe de neurmărire. L-am întovărășit la judecătorul de Instrucție, de la care am putut afla, în mod discret, că sunt dovezi serioase de culpabilitate, dar că instrucția se face greu, din cauza probelor, ce în situația actuală, cu greu se pot culege în Ungaria. În orice caz, e cert, că s'a găsit la hotel, la avocatul ungar arestat, câteva kilograme de ecrasită.

Înainte de plecarea sa la Călimănești, am avut din nou o convorbire asupra chestiunii fuziunii cu conservatorii-democrați. E convins că, cu încetul, fuziunea se va face în organizările din provincie, cu foarte puține pierderi de o parte și de alta. Esențialul este că dânsul și cu Tache Ionescu să fie de acord și asupra acestui punct, nu există nici o îndoială.

„Suntem ambii — spunea el — de perfectă bună credință și e chiar o plăcere să lucrezi cu Tache, fiindcă asupra oricărei chestiuni admite discuțiune, și e gata la concesiuni, îndată ce argumentul îi pare convingător. Afară de asta extrem de actio, realizând foarte repede lucrări grele.

Singurul lucru ce i se poate reproșa, este nehotărârea în luarea rezoluțiunilor grave și radicale“.

La observațiunea mea că în convorbirile ce-am avut cu diverși șefi ai organizațiilor provinciale, aceștia erau cam nemulțumiți asupra modului cum se va rezolva chestiunea Șefiei, dânsul s'a cam enervat și a spus :

„Am mai spus că trebuie să se isprăvească odată cu această nenorocită chestiune; la umbra ei a putut să se desvolte partidul liberal — un partid astăzi de mediocrități — și să ne tiranizeze țara ! Pe când par-

tidul conservator, cu o întreagă pleiadă de oameni de mâna întâia, s'a mistuit în lupte intestine, fără a putea da țării toate foloasele de cari erau capabili oamenii de valoare din sânul lui ! Trebuie odată sfârșit cu acest cancer care ne roade partidul“.

9 Iunie 1916.

Căderea Cernăuțului a produs consternare la germanofili — ei aveau asigurări dela Czernin și Busche că Cernăuțul este inexpugnabil !

„Se învederează acuma — a spus Filipescu — că nu era nevoie de o mișcare de învăluire prin incursiuni rusești, în țara noastră...

Dar ceea ce e important, este că eșecurile austriace vor adânci și mai mult tensiunea dintre austriaci și germani — aceștia trebuind în definitiv să plătească mereu oalele sparte !

Pentru noi chestiunea e, dacă Brătianu va ști să vază clar situația și să o exploateze... Dar mă în-doesc !“

Sâmbătă 18 Iunie.

Am văzut pe Costinescu. Mi-a spus că campania prin întruniri, ce se pregătesc de Federațiunea Unionistă, este inutilă. Intrarea noastră în acțiune se apropie cu pași repezi. De 2 zile s'a petrecut un eveniment politic capital, care a schimbat totul. Imi este cu neputință a spune care este acest eveniment — zicea Costinescu — însă Filipescu prin relațiunile sale cu reprezentanții și atașații militari streini, îl poate afla. Nu

numai că directiva noastră este definitiv fixată, dar chiar chestiunea *momentului* intervențiunei noastre este precizat.

„Brătianu este acuma angajat în așa fel, în cât nu mai poate nici hesita, nici, mai puțin, a da înapoi; dacă însă prin imposibil, ar încerca-o, lucru s'ar vedea imediat; eu demisionez” — a spus Costinescu.

Intrebându-l dacă intervenția noastră se va produce încă în anul acesta, mi-a răspuns râzând :

„Anul acesta războiul poate fi deja terminat; nu cred ca 1 August să ne găsească nemobilizați !”

Discutând situația armatelor pe diferitele fronturi, mi-a spus că Rușii stau bine și că ofensiva lor, cu oarecari întreruperi, va izbuti.

La Salonic aliații (împreună cu sârbii) sunt numai 260.000, după spusele lui Thomson, atașatul englez. Nici armata bulgaro-turcă însă, care li s'ar putea opune, nu e mai numeroasă.

Mai mi-a spus în fine că Filipescu ar trebui să înceteze atacurile personale contra lui Brătianu, pentru a face posibilă reluarea relațiilor personale, acum că trebuie să trecem cu toții prin momente mari.

Duminică 19 Iunie.

Grigore Filipescu îmi spune că evenimentul politic, la care Costinescu făcea aluzie, trebuie să fie o telegramă pe care Poklevsky ministrul rus a fost însărcinat de Țar să o prezinte guvernului, și prin care în termeni foarte amabili, se cere ca România să-și precizeze atitudinea.

Din altă sursă — mai puțin autorizată — am aflat

că evenimentul politic, ar fi încercarea pe care Brătianu a făcut-o pe lângă Quadrupla, ca intervențiunea noastră în conflict să fie la fel cu cea a Italiei, adică războiul cu Austro-Ungaria, iar nu cu Germania — ceea ce a fost refuzat de quadrupla.

Marți 21 Iunie.

Astăzi Grigore Filipescu crede a fi putut afla dela un colonel din statul major, care este evenimentul important la care făcea aluzie Costinescu și anume: Semnarea unei convenții militare cu Rusia, prin care se stabilește condițiile cooperării ambelor armate. Rusia ne pune la dispoziție două divizii (40.000 oameni) din care una de cazaci pentru acțiunea în Bulgaria. Noi vom trimite în această direcțiune 60.000; iar restul peste Carpați, prin două puncte, pe cari de altmintreli Filipescu, le cunoaște, fiind unul din cei 4 oameni de stat ce le cunoaște.

Părerea Statului-Major este că, cooperarea rusă este suficientă în situația actuală, față de bulgari; cât privește armata noastră destinată a trece Carpații, se crede că nu va avea actualmente mare rezistență. Prima mare bătălie se va da pe Mureș; a doua în împrejurimile Pestei.

Tot astăzi Tache Ionescu mi-a spus că a aflat în mod confidențial, că guvernul rus ne-a cerut vagoane, pentru transportul de trupe în Austria (Rusia având vagoane pentru cale largă) — și că Brătianu a acordat cererea, ceace e caracteristic.

Miercuri 22 Iunie.

Am fost la Călimănești să văd pe Filipescu. I-am co-

municat tot ce știam relativ la evenimentele externe. M'a rugat ca la întoarcerea mea în București, să văd pe Stelian, căruia să-i comunic că e probabil ca Brătianu să dorească a trata chestiunea unui guvern național acum că situația sa e sdruncinată pe chestiunea internă.

Dacă Stelian ar crede că (consultându-se și cu Tache Ionescu) dorința lui Brătianu e acceptabilă, dânsul nu are nimic de obiectat, dând tot concursul său, unui asemenea guvern, în care va desemna chiar un membru din partidul său, fără însă ca dânsul personal să ia parte.

Filipescu preferă să stea la o parte, pentru a avea toată libertatea de control. Ceeace însă ar suferi dânsul, este evitarea oricăror tratative cu Brătianu pe această chestiune și înjghebarea unei „Uniuni Sacre” între toți factorii opoziției pentru răsturnarea lui Brătianu și formarea apoi a unui guvern național, fie chiar sub președenția unui membru marcant liberal.

În ambele ipoteze însă, Stelian ar trebui să se afirme alături de opoziția conservatoare, atât pentru a întări lupta, cât și pentru a-și precisa situația, dacă o soluție sau alta ar interveni.

De altfel la ultima întrevedere ce a avut-o cu Stelian — spunea Filipescu — acesta i-a dat să înțeleagă, că dacă lupta opoziției conservatoare va fi serioasă, atunci se va manifesta și el alături de această opoziție. Ori lupta a fost, este și va fi dată, serios; de aceea crede că la viitoarea întrunire dela 3 Iulie, ar trebui să se manifeste și Stelian.

Ca sănătate am găsit pe Filipescu ceva mai bine.

Găsea că prea lungă odihnă „îl ramolește”; aștepta

cu nerăbdarea reînceperea luptelor pentru a se simți iar „la largul lui“.

A fost vizitat în timpul zilei de un căpitan de cazaci, natural îmbrăcat în civil — și care avea o misiune în Transilvania; l-a pus în contact cu Tăzlăuanu care se afla la Govora.

Joi 23 Iunie.

Am văzut pe Stelian pentru a-i comunica cele spuse de Filipescu.

Răspunsul lui Stelian a fost că, după părerea sa, lupta contra guvernului nu e încă serioasă — și aceasta provine în mare parte, din divergența de concepții între Filipescu și Tache Ionescu.

Pe când cel dintâi atacă și prin grai și prin presă pe chestiunea internă, cel de al doilea nu spune nici un cuvânt; de altmintreli chiar presa lui Filipescu are de multe ori lacune asupra unor chestiuni interne — lacune explicabile numai prin legăturile pe care guvernul și în special ministrul Constantinescu le are cu toată presa. Și, după Stelian, numai atacul serios pe chestiunile interne (cari de altmintreli au repercusiunea lor asupra politicii externe), pot duce opoziția la un rezultat.

Și privitor la lupta asupra chestiunii externe, Stelian îăcea rezervele sale. Astfel după părerea sa, una din greșelile Federațiunii este aceea de a nu fi avut o politică a sa de sine stătătoare, ci de a fi primit directive dela reprezentanții quadruplei. Aceasta de multe ori a micșorat intensitatea luptei, a micșorat prestigiul

pe care Federațiunea l-ar fi putut avea — și a servit mult lui Brătianu, pentru a o discredita.

Brătianu de multe ori — a mai spus Stelian — când voia să tempereze acțiunea Federației se servea de unul sau altul din reprezentanții quadruplei, cari la rândul lor interveneau pe lângă Filipescu sau Tache Ionescu în numele interesului quadruplei, fără însă a arăta care este origina intervenției lor.

Aceasta o știe pozitiv în mai multe cazuri.

Cu toate aceste critici Stelian a spus însă că va reflecta asupra celor ce i-am transmis — și că la întoarcerea lui Filipescu va avea o consfătuire cu dânsul și Tache Ionescu.

Duminică 3 Iulie.

Am văzut pe Costinescu.

Părea foarte satisfăcut, din toate privințele, asupra chestiunii externe. Despre angajamentele noastre față de quadrupla și cooperarea noastră militară, după cum mi-a spus și la precedenta dată, nu mai există nici o umbră de îndoială. Munițiunile au început să ne sosească din Rusia.

Acum nici nu mai e vorba de intrarea noastră după ce Rușii vor atinge cu ofensiva lor o anumită linie — Lemberg — Brestlitok — vom intra îndată ce statele majore aliate ne vor indica momentul. Cooperarea Rusiei se va manifesta prin trimiterea a trei divizii (din care una sârbească) pe frontul bulgar.

Dar ceea ce mai ales a înseninat orizontul lui Costinescu este că Regele s'a dat „pe brazdă” și că este de perfect acord cu o acțiune a noastră alături de qua-

drupla. În convorbirea ce Costinescu a avut eri timp de o oră cu Regele, a căutat, prin toate mijloacele, să vadă dacă în mintea acestuia nu era vre-o ezitațiune din acest punct de vedere, și nimic nu i-a indicat că vre-o asemenea ezitațiune ar fi existând.

Foarte ferm, Regele a spus că trebuie să ne apărăm drepturile contra ungarilor; și la observațiunea ce i-a făcut Costinescu, că poate peste puțin timp un armistițiu ar putea să ne surprindă, Regele a răspuns categoric că în nici un chip un asemenea eveniment nu ar trebui să se producă înainte ca intervenția noastră în conflictul European să se fi manifestat.

Discutând apoi din punct de vedere militar situațiunea diferitelor forțe pe cari austriacii ar putea să le deplaseze pentru a ni le opune pe diferitele noastre fronturi — Regele a spus că nu vede de unde austriacii ar mai putea lua oameni.

L-am întrebat atunci pe Costinescu, dacă crede că Regele este în curent cu toate angajamentele luate de Brătianu față de quadrupla și mi-a răspuns, că e în curent cu absolut toate angajamentele.

În privința politicei interne, Costinescu deplânge tenșiunea raporturilor dintre opoziție și în special Filipescu și Brătianu, mai ales că evenimentele stau astfel că în curând cu toți vor face aceeași politică externă.

Dânsul ar dori ca Filipescu să modereze atacurile personale.

Luni 4 Iulie.

S'a raportat lui Filipescu două versiuni asupra evenimentului politic capital, care a determinat hotărârea lui Brătianu în chestiunea externă.

Prima versiune emană dela d-l Lacombe secretarul Legațiunii Franceze și care spune că quadrupla, ar fi înmănat o notă lui Brătianu foarte amicală, prin care i se arăta că România e stăpână a-și alege singură momentul intervențiunii sale, quadrupla sprijinind oricând revendicările României, dar că dacă această intervențiune s'ar realiza târziu, s'ar putea ca quadrupla să nu mai fie în măsură, de cât în limitele posibilului, să sprijine revendicările *integrale* ale României (să nu fie aci o reticență determinată de demersurile unei păci separate, făcută de unguri) ?

O altă versiune, emanând dela Diamandy, ministrul nostru la Petrograd, spune că în adevăr s'ar fi remis o notă prin care se garantează toate revendicările României, dar se solicită o intervenție mai promptă, pentru scurtarea conflictului. Despre vre-o aluzie la reducerea din pretențiunile României, nu e vorba, și nici nu poate fi vorba, de oarece frontul nostru este *indispensabil* quadruplei pentru obținerea unei victorii finale și acțiunea noastră poate fi utilă la *orice moment am interveni*.

Marți 5 Iulie.

Am văzut pe Goga și pe Chelking directorul ziarului rus Birjevoaia Vodonosti, la Filipescu. Chelking a comunicat între altele, că e în posesia unei scrisori a lui Carp, din 1877 pe care i-a procurat-o Cilibidachi, și în care Carp declară că va face politică rusofilă, în schimbul unui scaun de deputat.

Scrisoarea va apare fotografiată în Adevărul. Chelking a mai spus, că jocul lui Brătianu de a nu fi nici

cu Antanta, nici cu Centralii, nici neutru — s'a terminat definitiv — vrând nevrând.

El afirmă existența unei discuțiuni, actualmente, pentru fixarea ultimilor condiții de cooperare militară. (Acesta e probabil evenimentul la care se referea Costinescu).

Goga ne-a spus — că în curând va fi și dânsul în posesia unor scrisori ale lui Marghiloman adresate Contelui Tisza și relative la atitudinea României în conflictul European. Și acestea vor fi publicate în original.

13 Iulie 1916.

Panică mai accentuată printre miniștrii Centralilor și germano-fililor. Din toate părțile indicii certe, de o apropiată intervenție a noastră alături de Antantă.

Mișu Cantacuzino afirmă că de data asta Poklevsky i-a confirmat-o categoric la Sinaia.

Filipescu a spus cu foarte bună dispoziție :

„Ce păcat că acest eveniment va însemna îndepărtarea lui Busche de la Cancelariatul Imperiului — și a lui Marghiloman al nostru, din guvernul național !“

Am râs cu toții.

14 Iulie 1916.

Filipescu foarte revoltat de presiunile miniștrilor Centrali — susținute de Marghiloman — ca să nu aibă loc manevrele armatei noastre !

„Nu e de mirare — a exclamat el — ca să pri-

mim asemenea palme, după ce ne-am bălăcit în toate compromisurile“.

Duminică 17 Iulie.

Am văzut pe Tache Ionescu la Sinaia.

Relativ la audiența sea la Rege ne-a comunicat (eram cu Grigore Filipescu) că are convingerea că Regele va merge, însă fără entusiasm, pur și simplu numai fiindcă așa îi indică interesele țării; că dorește ca, în cazul unui guvern național, din acesta să facă parte și Marghiloman; că nici un angajament *scris*, nu există până la această dată cu quadrupla, dar că aceasta nu va întârzia, de oarece nici intrarea noastră în acțiune nu este îndepărtată.

Regele i-a mai spus că socotește armata bulgară la 700.000 oameni, că în lîne se fac în țara noastră oarecari indiscrețiuni asupra directivei în politica externă, cari ating trădarea.

Ca părere personală Take Ionescu crede că Filipescu și dânsul, trebuie să opue un *non possumus* absolut la intrarea lui Marghiloman, aceasta nu numai ca o chestie de moralitate, dar chiar de prevedere pentru viitor, fiindcă, cu un minister național din care ar face parte Marghiloman, am fi neconținut suspectați de quadrupla, a cărei încredere trebuie să o avem deplină, în tot timpul duratei războiului și la încheierea păcii.

De asemenea e de părere ca presa opoziției să înceteze a anunța intrarea în acțiune; să continue să atace guvernul pe orice alte chestiuni, cari nu se re-

feră la acțiunea externă, pentru a nu îngreuna situația, acum că directiva e definitiv hotărâtă.

Am avut impresia că audiența la Rege, a avut drept consecință de a face ca Tache Ionescu să întrevadă intrarea noastră în acțiune ca o întreprindere mai grea, de cât o credea dânsul până atunci; după ce ne-a afirmat acest lucru, a conchis „*am intrat în horă trebuie să jucăm*“.

Luni 18 Iulie.

Am văzut pe Costinescu la Sinaia. Era tot atât de optimist ca la ultima noastră întrevedere. Toate și-au urmat cursul normal, nimic nu s'a schimbat. Din contră, victoriile ruse, ne impun o cât mai grabnică intervențiune. Este adevărat că nu s'a *iscălit* încă nimic, dar totul este *pen punctul de vă se iscăli*. Brătianu a cerut chiar *telegrafic*, ca miniștrii ruși să *iscălească* mai repede convenția și să o restituie, pentru a putea fi *iscălită* și aci. Nu crede că vom trece de 10—15 August, fără a fi deja mobilizați.

La întrebarea ce i-am făcut, dacă întârzierile noastră de a interveni, fiind dat mai ales situația actuală avantajoasă a rușilor, aceștia nu ne vor face dificultăți, fie acum, fie la încheerea păcei, privitor la revendicările noastre integrale, dânsul mi-a răspuns, că actualmente rușii nu au făcut încă obiecțiuni; nu poate însă fi tot așa de afirmativ pentru momentul încheierii păcei, fiindcă are în memorie tratatul din 1877 *iscălit* de însăși Tzar și prin care ni se garanta integritatea teritorială — și cu toate acestea, la încheerea păcei !...

Și dânsul, ca și Tache Ionescu e de părere că un minister național cu Marghiloman, e imposibil; i-am obiectat însă că, această soluțiune, dă prilejul lui Brătianu să evite ministerul național. A recunoscut lucrul, găsindu-l regretabil.

Mi-a mai spus — că, renunțarea la eventuala numire, a generalului Iliescu, ca Șef al Marelui Stat Major, nu e un ce, definitiv dobândit (așa cum o crede Filipescu). De almintreli Generalul Averescu — singurul după dânsul desemnat pentru acest post — preferă să comande o armată — mai ales că va comanda armata cea mai importantă.

I s'a acordat tot ce a cerut, ca material, ofițeri etc. Am comunicat totul lui Filipescu.

RĂZBOIUL.
MOARTEA LUI FILIPESCU
BCU Cluj / Central University Library Cluj

18 August.

L'am văzut pe Filipescu, după o absență îndelungată, din cauza unei anghine difterice ce-am contractat la moșie. Intre timp mi-a trimis o telegramă rugându-mă să vii la București; i-am răspuns că îndată ce medicii îmi vor permite deplasarea, voi veni.

Câte evenimente petrecute între timp! Cu câtă nerăbdare așteptam clipa să-l revăz! Ceea ce mă neliniștea însă, era starea sănătății lui, fiindcă din scurtele informații apărute în ziare și știrile primite de la prieteni, se degaja o notă foarte pesimistă.

L'am găsit foarte schimbat. Ceea ce căutam să'mi ascund mie însumi până acuma, începea vai! să'mi apară ca un inevitabil!

Dimineața de abea am putut vorbi cu dânsul; cum nu mă revăzuse dela ivirea tuturor evenimentelor petrecute între timp, ceea ce dominat era satisfacția că în fine marele act al intrării în acțiune se desfășurase!

Ca întotdeauna când era vorba de acest eveniment, în ochii lui treceau sclipiri de sabie... Fața lui, obosită de boală, nu mai putea avea aceeași animație; numai prin ochi, vorbea totuși încă sufletul lui...

Seara înainte de a se odihni, am putut vorbi mai îndelungat.

Asupra consiliului de Coroană, mi-a spus detaliat cele petrecute, adăugând că de altfel — a însemnat punctele esențiale.

„*In definitiv*, — a spus el — *atitudinea Regelui, a fost cea mai frumoasă. „Imi iau toată răspunderea“* — a spus Regele — *și acestea erau cuvintele hotărâtoare ce trebuiau spuse, pentru a închide calea ori-căror altor veleități — cuvinte de altfel, cari vor deschide Regelui poarta mare a Istoriei. A lămurit în fine precis — ceea ce noi bănuiam de mult — că Austro-Ungaria nu ne-a oferit nimic precis și acceptabil, în timpul neutralității — afară de mormântul lui Ștefan cel Mare, după cum îți amintești — iar Germania s'a arătat cu totul nepuțințioasă față de Austro-Ungaria.*

Regele a mai lămurit privitor la pericolul rus la Dardanele, că e preferabil dacă aceasta constituie un inevitabil, ca Constantinopolul să fie ocupat împreună cu noi, de cât împotriva noastră!

Carp m'a uimit, — a continuat Filipescu — *cât de departe a putut să împingă consecințele punctului seu de vedere... Ori cât, nu e ușor ca un român, căruia nu i se poate contesta patriotismul, să spue, în clipa solemnă a unui Consiliu de Coroană, în care se joacă existența neamului, că preferă înfrângerea, pentru că victoria ar însemna ruina țării!*“

La Maiorescu ce domina, era mai mult resentimentul contra „loviturii“ pe care o jucase Brătianu; așa se și explică de ce cu toată dialectica lui

cunoscută, s'a perdut în argumentări mai mult de procedură... Că de ce nu ne menținem la hotărârea Consiliului de Coroană din 1914? Ce Parlament va ratifica declarația de războiu?...

M'a îndurerat însă să aud din partea unui ardelen, din nou mica intrigă, că ardelenii ca Vaida, Aurel Popovici etc. n'ar aproba gestul nostru, care ar fi preludiul unei desbinări a lor!...

„Marghiloman, pehlivan — ca totdeauna, după ce a agitat din nou pericolul rusesc la strâmtori și a afirmat posibilitatea unei prietenii sincere în viitor cu bulgarii — văzând însă partida perdată, s'a agățat de pulpana Regelui cu platitudini, profesii de devotament, ca o primă de asigurare pentru viitor!

Dintre toți aceștia, totuși ca singurul caracter, s'a manifestat tot Carp. Ce păcat că a văzut așa de greșit într'o cauză așa de mare! Ce nevoie avem de asemenea caractere într'o țară în care secăturile mișună!

Tache Ionescu foarte bine — a pus în deosebi în evidență, cu elocința lui caracteristică, frumusețea sufletească a gestului Regelui — care în definitiv însemna în acea clipă o mare victorie!

Brătianu emfatic, părea că presintă cu satisfacție, mai mult triumful seu asupra tuturor ce eram acolo — inclusiv Regele — iar nu triumful unei clipe mari a neamului...

În esență, Brătianu a arătat că declarație de războiu nu vom face decât Austro-Ungariei, și că condițiile în cari intrăm sunt: Ardealul până la Tisa — Banatul, Crișana, Maramureș (nord) — Bucovina până la Prut.

Tratatul iscălit de cele patru mari puteri — garantându-ne și integritatea teritorială. În fine un drept egal la Congres“...

L'am întrerupt întrebându-l de ce s'a despărțit — după cum mi se spusese — în termeni reci de Brătianu, acuma că în fine „il avait marché“.

Mi-a răspuns — ceea ce mi-a dat de gândit :

„Mai întâi cum puteam uita toate umilințele la care a supus țara în timpul celor 2 ani de neutralitate. Apoi nu-i voi putea erta că ziue aceasta mare, care trebuia să fi o zi de bucurie fără umbre, este totuși brăzdată de atâtea îngrijorări... Crezi D-ta că putem fi liniștiți cu Iliescu la înaltul comandament? Atunci când a fost numit chiar în contra voinței Regale, deci a Comandantului suprem al armatei? Apoi toate lipsurile cu care am intrat în războiu și pe cari le-am semnalat din timp, după cum ți-aduci aminte în ședința secretă a Senatului, când trufaș, Brătianu mi-a răspuns că „ia întreaga răspundere?“

Chiar toate legăturile scrise cu aliații tratate și convenții militare, pe care numai acuma le-am cunoscut oficial și în toate amănuntele dar pe care le tratase misterios, singur, Brătianu, fără ca să ia avizul nici unui alt om de stat — crezi că toate acestea sunt de natură a mă liniști?

E o adevărată nebunie, răspunderea ce omul acesta și-a luat'o! Să-l ferească D-zeu de cea mai mică consecință funestă“!...

Cum începuse să se enerveze, i-am spus că era timpul să se odihnească ; de altfel consemnul era să nu stăm mult de vorbă cu dânsul.

La plecare, cu o privire plină de ironie, ce-i era caracteristică, m'a întrebat :

„Te-ai gândit vre'o dată la Vintilă ca ministru de războiu“ ?

Am înțeles aluzia și i-am răspuns că și Napoleon avea slăbiciunea nepotismului !...

Cât de impresionat am rămas însă de progresele boalei ! Respirația din ce în ce mai grea ; suferința îl chinuște, îl mistue — nici un cuvânt însă de des-nădejde, de descurajare !...

Imi reamintesc încă, în timpul convorbirii că l'am întrebat : poate a fost o greșală de a lăsa întreaga situație, odată intrați în acțiune, numai pe mâna lui Brătianu ? Mi-a răspuns că nu.

„Mai întâi că — a spus dânsul — cu sectarismul lui, Brătianu n'ar fi tolerat nici un partaj ; marea încredere ce o are în sine și în uneltele sale (căci oameni are foarte puțini) ar fi fost o altă piedecă, fiind-că Brătianu este convins că poate face singur și cu ai sei, față ori-cărei situații. Apoi un guvern național, Regele nu vroia fără Marghiloman sau Maiorescu. Așa că ar fi fost o crimă să micșorăm măreția clipei cu precupețiri și certuri de putere !

Ah ! dacă ar fi înțeles Brătianu chiar mai din timp, necesitatea unei contopiri a tuturor energiilor în vederea clipei de azi — câte nu s'ar fi evitat în trecut și de câte poate n'am fi scutiți în viitor“ !...

Zicând aceste cuvinte, fața i s'a congestionat și o mare enervare îi frământa trupul.

După câteva momente a adăugat :

„Dar în fine, dacă totul merge bine, să rămâie el cu toată gloria, nimeni nu o să i-o precupețească.

Ce importanță are omul, în raport cu idealul ce s'ar realiza! Dar dacă ar fi desiluzii, consecințele toate trebuie să le suporte numai el, fiind-că tot ce omeneste era posibil s'a făcut pentru a'l pune în gardă. „Imi iau întreaga răspundere“ — a spus'o el singuri!...

Atât mai rău pentru dânsul, ar merita să fie lapidat ca un câine, dacă o singură picătură, din sângele românesc ar fi sacrificat în zadar, din cauza greșelilor trufiei, egoismului și sectarismului lui"!!...

Aceste din urmă cuvinte l'au agitat din nou și pronunțându-le, avea lacrimi în ochi.

De sigur că bombardamentul Bucureștilor cu avioane și masacrul ce a decurs pentru populație — cu toate că i se ascundea adevărul în întregul lui — îl nelinișteau și l'impresionase.

Știrile pesimiste de la Turtucaia îi erau cu îngrijire ascunse. cu toate că lucrul era foarte greu. Harta teatrului de operațiuni era întinsă pe mescioara dela căpâțaiul canapelei pe care zăcea întins; cunoștea exact toate formațiile cu efectivele lor de pe întreg teatru de operații. Era foarte greu în această situație, mai ales cu cunoștințele lui în materie militară, să nu cazi în cursa chestiunilor presante pe cari neconținut le făcea tuturor vizitatorilor, asupra situațiunei de pe fronturi.

20 August.

Cu toate precauțiunile luate, indiscreți sau zeloși îl pun în curent cu evenimentele de pe frontul Turtu-

caei. Era astăzi extrem de agitat — și nu ne putem explica în altfel, agitațiunea și nervositatea, cari nu decurgeau din starea sănătăței sale și dominau chiar suferința fizică.

A avut la un moment dat o eșire violentă în contra felului cum s'a lăsat neapărată capitala în potrivea atacurilor aeriene.

„Să poștească acuma D-l Iliescu — a exclamat la un moment dat — să dea socoteală în fața atâtor cadavre, de pregătirea celor doui ani de neutralitate, cu care ne-a înbuibat urechile !

De abea am făcut primul pas în luptă și incuria se revelează! Unde sunt escadrilele, unde sunt tunurile anti-aeriene și tot aparatul tehnic pe care experiența războiului l'a pus la îndămâna celor expuși unor asemenea agresiuni? In sufletul lui pusilanim s'a grăbit numai să facă ascunzătoare de beton armat, în curtea stăpânului lui! Și aceasta a convins pe Brătianu că toate măsurile de pregătire sunt luate!... Pentru rest puțin importă... Ce criminali !”

Am căutat, împreună cu amicul Hiotu să'l calmăm, inventând chiar punerea în acțiune, peste câteva zile, a unor escadrile și tunuri anti-aeriene sosite cu întârziere... Argumentele noastre părea că nu le aude, și după o lungă pauză, ca o urmare a unei idei ce'l tortura, a mai spus, cu ochii pe jumătate închiși, căci oboseala îl prinsese :

„Voiu vedea dacă asemenea crime nu se vor plăti !... Vor trebui să le plătească“ !...

Am stat târziu noaptea, până ce a adormit.

E o adevărată tortură morală să asisti la ceea ce

constitue pentru acest organism, în luptă cu boala distrugătoare, clipele de odihnă !

Respirația grea și brăzdată de gemete; trupul sgu-duit, din timp în timp, de mișcări brusce. La intervale mai lungi, câte un oftat prelungit, care pare că indică un armistițiu al luptei lăuntrice, luptă care, însă imediat își reia opera chinuitoare, prin aceleași manifestări.

Din când în când, cuvinte și frase pronunțate cu vocea stinsă, denota că totuși conștiința încă veghează.

Înainte de a pleca, am comunicat amicului Hiotu credința, că detalii exacte asupra situațiunei dela Turtucaia, nu i s'a transmis, de oarece în eșirea sa violentă, s'a referit numai la atacurile aeriene. Aceasta era și credința lui.

21 August. Iuj / Central University Library Cluj

Nervozitatea, agitațiunea, persistă, și chiar presintă un caracter mai agravat. Nu ajung să deslușesc, dacă aceasta se datorește progresului boalei, sau vre-unei cauze de ordin moral.

È încă atât de stăpân pe sine !!

Că este în curent cu situația de pe frontul Turtucaia, nu încape nici o îndoială.

Am de asemenea convingerea că bănuiește, că, pentru a fi menajat, i se ascunde realitatea, de aci străduința de a afla dela unii și alții detalii, controlându-le reciproc.

La un moment dat, mă întrebă :

„Ce spune buletinul oficial de astăzi ?”

Încerc să ascund, prin generalizări, situația: Opera-

țiile — spun eu — își urmează cursul, cu alternativele lor fatale... Dar, acuma că în fine bulgarii au dat piept cu românii, din această ciocnire supremă a unei uri, atâta timp comprimată...

M'a întrerupt brusc, ca și cum ar fi vrut să'mi spue că toate sunt zadarnice, că cunoaște toate, cu precizie :

„Da, bulgarii au trecut granița și ne-au atacat, fără declarație de războiu, alaltăeri“...

M'am simțit îndurerat; ce s'o fi petrecut în forul lui interior, văzând că și eu, căruia dânsul i-a arătat atâta încredere în totdeauna, căutam să'i ascund adevărul...

Tot astăzi în cursul convorbirei, a avut o eșire ironică cu privire la „neutralitatea bulgară“ pe care compta Brătianu.

„Dacă l'a păcălit Tzarul Ferdinand, tot e o ispravă, fiindcă ori ce s'ar spune, acesta este un om și jumătate.“

„Dar dacă și-a bătut joc de el, cine știe ce budală de diplomat, apoi ne-a făcut rău de rușine“...

După ce ațipise puțin îmi amintesc că îmi pune, ex abrupto, întrebarea :

„Ce se știe despre Goga?“

I-am răspuns că sunt știri bune (cu toate că în realitate nu aveam nici o știre, afară numai că era la Turtucaia).

Idea părea că'l obsedează, fiindcă puțin după aceea a revenit, zicând :

„Înțeleg ca patriotismul lui să'l împingă pe front. Dar ce nu înțeleg este că D-nii dela Marele Cartier, cari opoșesc atâtea lichele prin biurouri,

să-l lase pe Goga într'un punct expus".

Și apoi exaltându-se puțin câte puțin:

„Goga e o podoabă a neamului; în nici o inimă de poet, n'a vibrat cu mai multă intensitate, românismul de pretutindeni... Și nici un alt vers nu se apropie mai mult de inima românismului... Când se va scrie istoria frământărilor noastre naționaliste, poesia lui Goga va personifica idea naționalistă, în forma ei cea mai sublimă... Ce resursă admirabilă pentru Marele Cartier de a întrebuința pe Goga, ca un susținător al moralului soldatului, în clipele de restriște... Când soldatul român va fi obligat să șeadă, ca și cel din occident, chinuit zile și nopți în tranșee, ce reconfort moral dacă i s'ar putea trimite câte-va versuri ocazionale, de ale lui Goga, care să fie sus inimile... In loc de cine știe ce frazeologie searbădă a vre-unui Farfuride de la Comandament“...

M'a rugat apoi ca îndată ce voiu ști ceva despre Goga, să'l vestesc și cum ar veni prin București, să vie să'i vorbească.

22 August.

Am căutat astăzi să'i distrag atenția, în direcția politicei de partid. Aveam și un pretext bine venit, în vizitele ce i se făcuseră de mai mulți fruntași din Mehedinți, Brăila, etc.

De fapt toți partizanii, îngrijorați de sănătatea lui, de timpurile prin cari treceam, de situația partidului; fără o fusiune efectivă cu partidul lui Tache, dar cu una virtuală prin împăcarea și conlucrarea pe

chestiunea națională — între Tache și Filipescu — toți partizanii erau cu totul desorientați. La aceasta se mai adăugau și rivalitățile locale, cari ele nu uitase nimic din trecut și nu se puteau hotărâ să învețe nimic din present.

Discutând toate acestea el 'mi spuse :

„Ce vor D-nii aceștia? Intruniri de club, cu discuții cari să ne micșoreze pe toți și după care să se declare o fusiune oficială, cu patalama la mână pentru cei ce vor fi triumfat? Căci asemenea manifestări sunt totdeauna o transacție pe chestiuni meschine. Ce păcat că românul cu atâtea frumoase însușiri, poate fi și așa de pusilanim... când nu e pehlivan! Ce importanță pot avea astăzi asemenea chestiuni? Și mâine... mâine, dacă va fi ziua cea mare? ! !“

Ochii i se umplură de lacrimi și ca totdeauna când „marea idee“ îi agita sufletul, o emoție intensă îi cuprindea întreaga făptură.

După o pauză reluă cu înverșunare :

„Ei bine ,nu! Nenorocita chestie a Șefiei, la umbra căreia partizanii înțeleg să adăpostească micile D-lor rivalități, trebuie odată pentru totdeauna să înceteze! Trebuie să se înțeleagă odată, că sângele ce se varsă astăzi, trebuie să curețe multe păcate ale trecutului...“

Și Tache va fi Șeful partidului, dacă o vreau eu, cu sau fără acești domni“.

După o altă pauză — respirația devenise grea din cauza agitației — a mai adăugat în aceeași ordine de idei :

„De altfel, ce cap admirabil și ce inimă româ-“

nească! Are multă măreție în suflet și de sigur ne-am înșelat cu toți acei cari l'am combătut, fiindcă oamenii cari îl înconjurau, ne împedecau să vedem în el un idealist!

„Nu e combativ nici pentru o lăscăe, fiindcă, nu e în stare să facă rău nimănui“.

I-am reamintit cu câtă spontaneitate și elan, a primit Tache să reia raporturile cu dânsul, când am mers la Sinaia să provoc prima lor întâlnire — cu toate loviturile schimbate în trecut: i-am reamintit cuvintele :

„Să mă ajute Filipescu să luăm Ardealul — și mă bag și slugă la el, dacă vrea“.

Am simțit că toate aceste reamintiri îl emoționează adânc, fiindcă iarăși ochii i se umplură de lacrimi. În sufletul lui drept și bun, era remușcarea? Era emoția de a fi regăsit un tovarăș de luptă, pe care îl vedea demn de „marea cauză“?!...

Nu am putut și nici nu am căutat să deslușesc.

Mi-a mai spus în cursul convorbirii :

„E o fericire pentru țară, ca la o răspântie a existenței ei, să aibă asemenea suflete“.

Nu mi-a vorbit nimic de operațiunile de pe front. Mă temeam totuși mult de aceasta. S'au luat toate măsurile, ca să'l scutim de durerea ce toți aveam în suflet: dar vom putea obține aceasta, până la sfârșit?

23 August.

Astăzi când am fost la dânsul, am găsit pe Filipescu, dimineața, culcat, ca de obicei, pe canapeaua ce era la căpătâiul patului. Pe mescioara de lângă canapea

era aşternută harta operaţiunilor. Când am intrat, tocmai studia harta — şi din prima ochire ce-am aruncat asupra feţei lui, mi-am dat seama că nu era încă în curent cu tot tragicul situaţiei de la Sud: căci altfel, fisionomia lui, care trăda totdeauna spontan, orice frământare sufletească, ar fi avut altă expresie.

Ceea ce m'a impresionat însă este că, de odată, la un moment dat, s'a sculat, şi înainte de a încălţa pantofii, a stat câtva timp pe dunga canapelei, uitându-se cât de umflata îi erau picioarele — şi mi spune — ca o urmare a acestei constatări — fără nici o emoţie, ca şi cum ar fi vorbit de un fapt divers :

„Polizu, eu în curând am să mor ; cu asemenea decrepitudini fizice. nu o mai poţi duce mult“ !

Şi apoi ca şi cum s'ar fi referit la un ce neînsemnat, privitor la o persoană streină, s'a sculat şi umblând prin odaie, a trecut la alte subiecte.

Totdeauna m'am întrebat, în timpul crizelor de suferinţă, dacă dânsul întrevede sfârşitul lui apropiat. Şi seninătatea cu care suportă torturile bolei, mă făcea să crez că nu'şi dădea seama de gravitatea ei.

Acum mi-am dat seama că, ceea ce credeam că la dânsul e ilusie, nu era de cât un sublim stoicisc !

Am observat, pe măsură ce umbla prin odaie, că devenea mai agitat şi tot deodată mai palid la faţă. L'am rugat să stea mai bine întins, pentru a nu se obosi. Foarte docil — aşa cum de altfel s'a manifestat de la începutul bolii — atunci când i se dădeau sfaturi privitoare la sănătatea sea, s'a întins din nou pe canapea.

Înainte însă, s'a oprit în faţa mesuţei şi a aruncat o privire asupra hărţii operaţiunilor.

Am deslușit foarte bine, că examinase frontul de sud și că o tulburare lăuntrică îl chinuia.

După ce s'a întins, mi-am dat seama cât de agitat era, fiindcă respirația îi era intens de frecventă.

Ca în totdeauna când asemenea turburări îi agravau starea, forțele fizice îl părăseau și cădea într'un fel de somnolență. Gândirea însă rămânea trează — și am avut o pildă chiar azi. Căci la un moment dat, când eu 'l credeam că doarme, de o dată, deschizând ochii îmi spune :

„Cum o să meargă lucrurile bine, când un întreg plan de campanie, e făurit de un singur om — și nici acela măcar un strateg de valoare.

Știi D-ta că pe lângă toate celelalte păcate — Brătianu nu a supus măcar controlului Comitetului Inspectorilor generali, planul de Campanie, așa cum ritos îl obliga legea de organizare a Ministerului de Războiu?! Ce îndrăzneală și ce nebulie! Cât dispreț pentru sângele generos al unui popor”...

Efortul părea că'l istovise și mai mult, căci respirația era întretăiată de gemete...

L'am părăsit pela ora 12.

Am revenit pela ora 4 și am stat târziu seara.

Era extrem de agitat astăzi. Din când în când își pune ochelarii și examina harta. Ceea ce m'a îngrijorat era că nu m'a întrebat nimic asupra operațiunilor dela Turtucaia — și nici pe ceilalți prieteni. Aflase ceva prin alții? Atât numai mi-a spus :

„Goga e tot în infernul dela Turtucaia?” Și apoi cu o expresie ironică a adăogat :

„Dacă îl perdem, Brătianu nu va avea măcar satisfacția să se fi scăpat de un adversar politic... Căci

Goga poet s'a născut și poet va muri ! Nu i-ar fi stat nici odată în calea matrapazlicurilor lui politice ! De altfel Goga ar fi un rătăcit și un mediocru în politică...

„Cât nu va avea el de cântat, pentru slăvirea uni-rei noastre și pentru alinarea tuturor durerilor cu cari vom plăti această unire“!...

Am observat că aceste din urmă cuvinte, le-a spus cu duioșie și că o lacrimă îi mijeja sub pleoape...

24 August.

L'am văzut și dimineața și după amiază. O temere mă stăpânea, ca nu cumva adevărul asupra dezastrului dela Turtucaia, să'i fi ajuns la cunoștință.

Părea azi mai abătut. Respirația din când în când întretăiată de lungi oftături. Somnolențe prelungite — în cari însă se părea că subconștientul activa, fiindcă mâna ce era întinsă pe harta operațiunilor depe mes-cioara de lângă canapea, avea mișcări lente, cari nu erau de cât niște reflexe ale unor gânduri ce'l frământau. Urmăream mișcările degetelor, ca să-i ghicesc acele gânduri. Imposibil de descifrat !

După amiază, când părea puțin mai întremat, stând întins, cu ochii pe jumătate întredeschiși, dar din cari, țîșneau două priviri, ca două ascuțișuri de sabie. — ca întotdeauna, când era animat de visiuni sublime — mi-a spus :

„Oricare-ar fi, sorții sunt aruncați ! Toate mișeliile Kaizerului și toate strategiile lui Hindenburg, nu vor împedica triumful final ! E prea multă dreptate de o parte — și prea multă barbarie de alta, pentruca izbânda să fie de partea aceasta !...

Și apoi, agitat din ce în ce mai mult, a adăugat :

„Ce apoteoză pentru întreaga omenire civilizată, ziua sfântă în cari armatele aliate, vor trece cot la cot sub arcul de triumf și noi alături de frații noștri Ardeleni — sărbătorind victoria finală ! Va răsări atunci de sigur și poetul care să traducă într'o epopee sublimă clipa aceea — în care mai toată omenirea va fi avut o singură svâcnire de inimă !”.

Emoțiunea ce'l cuprinsese, părea că'i istovise din puteri, fiindcă în pauza ce-a urmat, toată făptura lui părea cuprinsă de o agitație întensă... Puțin în urmă, ca o urmare a acelorași gânduri, a mai spus :

„E și drept ca apoteoza aceasta, să se desfășoare pe Avenue de la Grande Armée ! Franța a remas, pilda eroismului ! In clipa victoriei finale, invalizi, orfani, văduve, toți cuprinși de același entuziasm, uitând nemaipomenitele lor suferinți și sacrificii, vor striga cu toții „vive la victoire!! Ce mândru popor!“ ... Și apoi cu o nuanță de dispreț — a continuat :

„Ar trebui, în acea clipă, să se rezerve un compartiment și să fie aduși acolo, toți nemțofiliile noștri, toți „mălăeții” neutralității noastre, toți acei iscusiți diplomați cari credeau că numai cu tertipuri și stând cu brațele încrucișate ne-ar fi picat și nouă, ca o pară mălăiață, Ardealul... Să fie acolo plesniți pe obraji cu mândria unui popor, care știe că numai cu o dără de singe, se înscrie în istorie dreptul unui neam !” ...

Era din nou foarte agitat. Am căutat să'l liniștesc, arătându-i că toți „mălăeții” despre care a vorbit, sunt o infimă minoritate și că masa poporului simte ca dânsul — dovadă avântul cu care a răspuns la mobilizare

și cu care se luptă pentru desrobirea neamului, ca și cum acest popor ar fi neconținut mână de lozinca pe care dânsul a rostit-o așa de lapidar la o întrunire dela Dacia :

„Sau murim cu toții pe câmpiile Turdei — sau încoronăm în Alba-Iulia pe Regele tuturor Românilor.”

După pauză, în care părea ceva mai domolit, mi-a spus :

„Se exagerează meritele omenilor politici, pentru unele cuvinte spuse de ei în clipele critice ale timpurilor în cari trăesc — fiindcă la drept vorbind ei nu fac de cât să traducă ceea ce zace în sufletul poarelor....

Intr'un anumit sens, se poate spune că ei sunt niște adevărați plagiatori... Ce crezi D-ta că a avut un mare merit Gambetta, când a spus faimoasa lui frază asupra Alsaciei-Lorena? El a simțit-o în sufletul poporului, care acesta i-a pus'o pe buze... Și în 1914 s'a văzut cum poporul francez, n'a încetat a cli-pă să se „gândească” la Alsacia-Lorena”...

Apoi iarăși după o pauză, a mai spus :

„In afară de lingușitori, sunt și oameni de bună credință, cari 'mi fac un mare merit cu instituția militară dela Mânăstirea Dealului, care îmi este așa de scumpă.

Ei bine nu am nici un merit, am avut numai credința neștrămutată, că în poporul nostru zace un fond de admirabilă bărbăție, căreia îi trebuie numai un mediu prielnic, pentru a se desvolta și disciplina... Mânăstirea Dealului, am vrut să fie numai cuibul cald de unde să și ia avântul lor, tinerii șoimi, cari

să uimească omenirea cu pilda eroismului lor, pus în slujba neamului" !

Emoțiunea cu care a spus aceste cuvinte, m'a prins și pe mine — și a trebuit să mă stăpânesc, pentru a nu mă trăda.

La plecare, am întâlnit pe amicul Hiotu, cu care am schimbat câte-va reflecții asupra evenimentelor dela Tur-tucaia.

Apoi i-am comunicat, impresia adâncă ce mi-a făcut pusele lui Filipescu, asupra victoriei finale și a defilării trupelor aliate sub Arcul de triumf. Mi-a spus că această viziune e obsedantă la Filipescu, fiindcă i-a vorbit și lui în același sens...

25 August 1916.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Clipe dureroase...

Când am intrat în odaia de dormit, în care stătea întins de atâta vreme, fără să o fi părăsit, găsesc odaia goală. Am avut imediat un presentiment îngrijorător.

M'am îndreptat spre salonul cel mare — căci nu'mi puteam închipui că a scoborît scara până în birou (o imposibilitate, fiind dată starea lui fizică).

L'am găsit în adevăr pe Filipescu în salon, îmbrăcat sumar, umblând în lung și în lat, repede, agitat...

Pe fața lui — deja așa de răbogită de suferințele boalei — expresiunea unei dureri îndescriptibile... Palid, cu ochii injectați, părea că nu poate găsi măcar cuvintele cari să'i exprime frământarea.

Am priceput imediat totul; el aflase întreg adevărul asupra situației dela Sud.

Dar întreaga mea grijă purta în acel moment asupra

sănătăței lui... Știam cum Doctorii recomandaseră evitarea oricăror emoții, oricăror mișcări violente și de aceea, el nu părăsise de mult, odaia lui de culcare și canapeaua, pe care sta mereu întins...

Cum va suporta organismul lui sleit această supremă efortare, mă întrebam eu îngrozit ?

Mă întrebam chiar de unde resortul acesta nebănuit, care-l anima în acel moment ?...

Dar teama, teama unui desnodământ fatal, care putea să intervie brusc, în starea de frământare extremă în care se găsea, m'a holărît, ori-cari ar fi fost reacțiunea lui, să caut să-l readuc la liniște...

M'am îndreptat spre dânsul...

N'am apucat însă să spui un cuvânt, când el s'a oprit brusc în fața mea — și cu o durere sfâșietoare, a cărei expresiune nu o voi uita-o nici odată — a exclamat :

„Ai auzit?... Soldatul român a fugit dinaintea bulgarului...; ce rușine ! ce rușine !!... De ce am mai trăit”... — dar n'a apucat să termine fraza, că s'a prăbușit pe canapea — luându-și capul în mâini, și sprijinit de masă, a început să plângă cu hohote, ca un copil...

Ca spectacol tragic și impunător ! Cred că și cel mai aprig dușman al lui, ar fi fost învins în acel moment — și s'ar fi descoperit înaintea lui Filipescu !...

Simțeam cum lacrimile stăteau să-mi podidească... și numai printr'o efortare supraomenească mi-am impus să mă stăpânesc, căci în prim loc, era vorba de sănătatea lui...

M'am apropiat... și așezându-mă lângă el, am căutat să-i arăt, că nu curajul și iubirea de țară a soldatului român, e cauza directă a dezastrului... din contra, s'au

manifestat acte de supremă vitejie... că de altfel chiar de ar fi fost pe ici colo, defecțiuni, acestea s'au manifestat și la cele mai eroice armate: că chiar dânsul știe că, la începutul războiului, în Franța, a trebuit să se procedeze la execuțiuni sumare, în numeroase regimente... Auzea el, în frământarea lui și suspinele ce nu mai conțineau, cuvintele mele ?...

Nu o pot afirma...

După o pauză însă destul de lungă — mi s'a părut un veac — dânsul s'a ridicat și cu o înfrățire ce mi'l arată îmbătrânit cu mai mulți ani, a spus hotărât, îndreptându-se spre odaia lui de culcare :

„Dar toate acestea vor trebui ispășite.... Mă voi duce la Rege și i voi cere punerea la zid, a tuturor autorilor morali ai acestor dezastre și rușini”...

Odată ajuns în odaie, s'a prăbușit mai mult decât s'a întins pe canapeaua lui de suferințe.

Am stat îndelung în apropierea lui... A căzut într'o somolență agitată, cu gemete întretăiate de lungi suspine...

Un suflet mare își depăna ultimele șuvițe de splendoare !!!

26 August.

Astăzi l'am găsit tot așa de deprimat și în luptă continuă cu boala care face progrese uimitoare.

A vorbit îndelungat asupra pregătirii frontului dela Sud. Era revoltat de combinațiile lui Brătianu, care a crezut că cu „șiretenii” va înșela pe toată lumea — fără a-și da seama că în primul rând, înșelăciunea poate fi a sea, pe spinarea țării.

„Știu pozitiv — a spus dânsul — că rușii ne-au dat în Dobrogea, efectivul ce am cerut noi — dar că efectivul era redus, fiindcă Brătianu... nu vroia să fie prea mare, de teamă ca apoi rușii să nu treacă prin micii Balcani, la Țarigrad! Și totuși același Brătianu, avea în programul seu pentru frontul de sud, cucerirea cetăților Ruschuk-Varna-Șumla, cu înaintarea până la Iantra! Ce inconsecvență”!

A mai vorbit mult, criticând mediocritatea elementelor cari compun batalionul al patrulea și cum acesta de mult ori va fi o povară în desfășurarea operațiunilor.

„Dacă crede faimosul Generalism Iliescu care se laudă că are o armată de peste 800.000 oameni, că armatele se fabrică ca „gogoșile” pe care le spune el lui Brătianu, se înșeală; valoarea armatelor, în toate timpurile, s'a prețuit calitativ, nu cantitativ — și istoria tuturor războaielor ne învață că strânsurile de oameni, au determinat dezastre, pe când un mănunchiu de adevărați soldați, bine echipați, utilizați și încadrați, uimeau prin rezultatele ce se obțineau cu dânsii, pe câmpurile de luptă”...

După amiază a vorbit și de lânzezeala, în care se lăsa moralul armatei, precum și al populațiunilor.

„Nici un stimulent, nici o grijă de partea morală!.. Adică, n'ar fi de mai mult folos, în afară de serbele comunicate, niște revașe zilnice pe cale de întinșă publicațiune, scrise de Neculai Iorga, care cu adâncul lui patriotism și talentul lui fără seamăn de istoric, ar ține sus inimile tuturor! Nici în asemenea clipe să nu se facă apel la cei ce ar putea fi adevărații apostoli ai marei cauze? Destul s'au ținut de-

parte de misiunea lor, în timpul neutralității, toți cei ce nu erau liberali... acuma cel puțin să se utilizeze, toate energiile, toate valorile!... Stere era un bun misionar în timpul neutralității, pentru Ardeal — Iorga desigur astăzi un reu apostol!...

„Nu-i așa că e desgustător?!...”

Și după o clipă de odihnă, a adăugat, cu o expresie de mult optimism :

„Vor trece însă toate și va veni ziua tuturor răfue-lilor, odată cu ziua cea mare!... Dacă crede Brătianu, că și atunci își va putea juca mendrele — se înșeală amar! Unitatea sufletească cu toate greutățile inerente ei va eși dintr'o plămadă pe care o vor frământa alte mâini de cât acelea ale familiei și gaștei sale!

Atunci, vrând nevrând, va vedea el cari sunt marii români și apostoli ai neamului — pe cari tre-fia lui se face azi că nu-i cunoaște!”

În tot cursul zilei, până seara târziu, când l'am pără-sit, am observat o paloare pe fața lui, ce nu remarcasem până acum — și o accentuare vădită, a răului ce'l mina.

31 August.

Trimisul Marelui Stat Major — recte a lui G-I Iliescu — pe lângă Filipescu, pentru a-i expune situația la Sud și a'l asigura că s'au luat toate măsurile pentru restabi-lirea situației, — n'au avut de loc darul să'l liniștească!

Am surprins din cele spuse de Filipescu, cu vocea obosită și fraze întretăiate — părea foarte slăbit — ur-mătoarele cuvinte caracteristice :

„De ce mi s'a trimis un Maior? De sigur abili-

tate !... Cum era să spui unui inferior tot ce crez privitor la generalul lui? De ce n'a venit el, Iliescu, să i arunc în față toate crimele de cari 'l acuz și tot disprețul meu ?'..."

Luarea comenței generalului Georgescu, omul lui Brătianu, îl mulțumește; critică însă viu trimiterea lui la Londra, la Marele Stat Major.

„Că o să văză englezii că e un prost, asta nu are importanță, dar metoda recompenselor chiar și față de aceia cari s'au arătat atât de inferiori pe câmpul de luptă — aceasta e criminal din punct de vedere ostășesc, mai ales la începutul unui războiu”.

Înlocuirea lui Aslan l-a afectat — nu pentru că a fost înlocuit cu generalul Averescu, având ca șef de stat major pe Christescu, ceea ce constituie o bună măsură — dar pentru că nu era bine lămurit pentru dânsul, dacă Aslan, în dezastrul de la Turtucaia, nu era un țap ispășitor.

„In practicile conservatoare — a spus Filipescu — nu se prea face mare caz de principiile de libertate, justiție... cu toate că eu totdeauna am fost în frondă cu partidul meu — după cum știi — pe aceste metode... mi-a plăcut totdeauna mâna forte, e drept, dar nu pentru a lovi orbește și mai ales, nu pentru a nedreptăți pe unii pentru a spăla de vină pe alții!

Trebuesc cazuri tipice, pentru a ne da seamă ce apăsătoare sunt injustițiile de clasă, clică... Cum, se aduce cea mai mare desonoare unui general, luându-i comanda în plină acțiune, fără ca să se cunoască elementele vinei ce i se impută? Eșecul? Dar, ce, în armată e ca în politică, dacă nu reușești, este că nu ești destoinic?

Câte elemente, câte imponderabile nu concură ca într'o bătălie să fii înfrânt fără nici o vină și câte odată să capeți victorii, fără nici un merit!... Să mi se arate că vina lui Aslan e cauza directă și exclusivă a dezastrului — și atunci eu cel d'întâi voi cere, nu înlocuirea lui, ci punerea lui la zid!... Dar eu mai știu și altceva!! Știu că înainte de a lua comanda corpului III, i s'a interzis să ia cunoștință pe teren, din timp, de starea lucrărilor, de fortificații, și altele, și aceasta de însuși faimosul Iliescu... Cum, un comandant să nu poată cunoaște situația teritoriului pe care o să opereze armata ce comandă?... Dar mai știu că din informațiile ce acelaș Iliescu le-a dat lui Aslan, teoretic, în cabinet, pentru a-l pune sumar în cunoștință de elementele de care va dispune — Aslan a făcut unele obiecțiuni serioase, cari au rămas însă fără nici un efect.

Ei bine, mai știu că Brătianu a făcut două mari greșeli : se temea că o aglomerare prea mare de efective rusești în Dobrogea, ar ușura rușilor, prin micii Balcani drumul spre Constantinopol — și al doilea că nu vom avea prea mult de furcă cu Bulgarii. De aci cererea lui și numai a lui, a unui ajutor redus de trupe rusești — numai de 50.000 — pentru frontul de sud — cu toate că un efectiv mai numeros s'ar fi dat — și se vede astăzi, cum ar fi fost de hotărîtor în desfășurarea operațiunilor din Dobrogea!

Prin urmare, dacă s'ar dovedi, că tocmai din cauza acestor greșeli și a lipsurilor prevăzute de Aslan, în urma reduselor informații ce i s'a pus la dispoziție, ar fi tocmai ele cauza dezastrului? Unde mai e vina lui Aslan? Că Turtucaia cap de pod — nu avea

pod?... Iarăși metoda liberală; să înfunzi pe oricine, numai clica să fie spălată!... E desgustător ca și în asemenea clipe tragice, aceleași metode să dăinu-ească!"...

Și-a mai exprimat mirarea că Regele a consimțit la numirea generalului Crăiniceanu la armata II-a, de oarece știa ce părere are Regele de Crăiniceanu. Credea că și aici influența lui Brătianu a fost determinantă.

7 Septembrie.

Pentru a-l înviora puțin, am reluat convorbirea asupra frumosului raid al locotenentului Noél, care cu 4 avioane franceze a plecat din Salonic dimineața, pentru a aterisa după amiază în București, bombardând în drum Sofia. I-am povestit — pentru a-l amuza puțin — candoarea lui Porumbaru, care — după indiscrețiile unui jurnalist din anturajul lui Marghiloman — atunci când Wredenbourgh a mers să notifice că a luat protecția germanilor și bulgarilor — Porumbaru a răspuns, privitor la bulgari :

„Ce nevoie? Lucrul e inutil, din moment ce noi suntem înțeleși cu ei“ ? !...

Am regretat însă — fiindcă în loc să-l amuze, lucrul l-a iritat.

„Firește — a spus Filipescu—aceasta este calibrul oamenilor cu care Brătianu își bate joc de sângele românesc ! Cel puțin ,cât privește pe miniștrii, îi suplinește el pretutindeni... Dar și militarii din clica din jurul lui, sunt de același calibru, mai toți... și aci e marea nenorocire !“....

14 Septembrie.

Mersul fulgerător al boalei, este evident. Slăbiciunea cuprinde întreg organismul, pe zi ce trece.

O candelă ce încet, încet se stinge !

Căutăm cât mai mult să-l scutim de cunoștința exactă a evenimentelor după fronturi.

Dar cum să-i ascunzi bubuitul bombardamentelor aeriene ?

Astăzi la un moment dat, în privința aceasta, a spus ironic :

„De geaba se trudesc nemții... Noi suntem mai prevăzători ca ei, am construit pionițe betonate la Buftea“...

Și apoi un suspin adânc, ce traducea întreaga lui revoltă sufletească, pe care poate din pricina slăbiciunii, nu o mai putea exprima în cuvinte.

19 Septembrie.

Am crezut să-i aduc o veste înviorătoare, anunțându-i incursiunea în Bulgaria, pe la Flămânda-Prundu, cu trei divizii, operațiune preparată până în cele mai mici amănunte de generalul Averescu. Care nu mi-a fost surprinderea constatând că era în curent dinainte, asupra acestei mișcări. Cine l-a pus în curent nu m'a interesat și nici nu l-am întrebat. Caracteristic însă este mutismul lui absolut, față chiar de cei mai intimi ai lui asupra acestui eveniment.

La diferite intervale, din cauza slăbiciunii, dânsul a spus :

„De sigur că o asemenea mișcare concepută și exe-

cutată de Averescu, nu poate de cât să bucure și să ne inspire încredere; numai că e legată de atâtea riscuri!... Ei! dacă n'ar fi fost dezastrul de la Turtucaia! Starea păcătoasă de astăzi a frontului de Sud pune un semn de întrebare privitor la orice mișcare, de oarecare envergură! Apoi jocul de roquage, ce marele strateg Iliescu este nevoit să-l facă deja de la începutul războiului, cu trupe duse dela Nord la Sud, și vice-versa, face orice operațiune aleatorie... Mai ales dacă e adevărat că Verdunul a fost descongestionat de circa 6 divizii germane.... Ele vor presa neapărat pe frontul Jiu-Olt....

In orice caz — a mai spus el cu oarecare ironie— Germano-Bulgarii vor fi simțit că e mai mult nerv pe frontul de Sud — iar la marele nostru Cartier se va fi produs o oareși-care mâhnire!"

BCU Cluj / Central University Library Cluj

22 Septembrie.

Am deslușit astăzi în sufletul lui Filipescu, o înviore, — cu toată slăbiciunea lui externă — ce nu mai constatasem de mult.

I se confirmase ca ceva definitiv dobândit, sosirea unei misiuni militare franceze, în cap cu generalul Berthelot!

„De ce nu s'a gândit Brătianu — a spus el — la aceasta de la început?... Mândria de atunci, nu o mai are astăzi?... Cel puțin, dacă spiritul de gașcă îl împingea să-l cocoțeze pe Iliescu acolo unde nu era locul lui — de ce nu a văzut limpede inferioritatea lui și necesitatea de a-l fi dublat, dela început, de adevărate capacități militare?“...

Apoi a mai spus :

„Această misiune va aduce și atmosfera acea curată a frontului și ne va purifica de toate scăderile și lașitățile în care ne bălăcim astăzi. Panică, fugă, desorientare, pace separată, iată starea sufletească de la noi, în clipele tragice în care numai o încordare sufletească pentru o luptă, și rezistență, à outrance, se impune”...

Toate au fost spuse în pauze lungi — o extenuare vădită se manifesta.

23 Septembrie.

Filipescu manifestase față de mai mulți prieteni, îngrijorarea lui, privitor la înclinarea posibilă a lui Brătianu, fiind dată situația, spre încheierea unei păci separate.

Toți mi-au spus că această ipoteză, determina la Filipescu adevărate clipe de desnădejde !

Intrevederile Brătianu-Maghiloman, îi întărea și mai mult această temere.

Fost-a astăzi cineva la el, care i-a dat date mai concludente, în această direcție ?

Fapt este că l-am găsit cu totul deprimat, torturat.

Paloarea feței și mai accentuată, revolta sufletească ce-l frământa neputincioasă— fiind dat sleirea fizică — a se manifesta cu toată vehemența temperamentului lui — ceea ce făcea ca reacțiunea să se manifeste prin gesturi brusce și scurte ale capului, mâinilor, oftături adânci...

Cu ochii pironiți spre mine, la un moment dat îmi spune :

„Nu se poate, nu se poate ca neamul ăsta și sângele nevinovat vărsat până acuma, să suporte și această supremă lovitură a unei păci separate... Am spus totdeauna, învinși de am fi, vom renaște mai frumos din cenușa copiilor noștri...

Te rog, dute neîntârziat și cât de des la Costinescu și spune-i că-l conjur, că-l implor, să pue tot patriotismul lui în joc și de care a dat atâtea dovezi, ca să împiedece o asemenea crimă de neam....

Spune-i că din toate sfaturile ce i-am dat, acesta este cel mai hotărâtor.... Mă adresez inimei lui... să nu-l lase pe Brătianu. Eu nu mai pot nimic!“...

Aceste din urmă cuvinte le-a spus extenuant, cu vocea tot mai stinsă...

L-am asigurat că chiar mâine voi vedea pe Costinescu. La plecare i-a mai spus:

„Din toate însărcinările ce ți-am dat pe lângă Costinescu, aceasta este aceia pentru care-ți voi fi cel mai recunoscător“...

Aceste ultime cuvinte mi le-a spus cu o privire plină de duioșie, pe care nu o voi uita niciodată.

24 Septembrie.

Am văzut pe Costinescu astăzi de dimineață.

Atât din întrevederile noastre anterioare, cât și din ceea ce constituia astăzi un inevitabil, vai! îndeobște cunoscut — dânsul știea totul privitor la starea sănătății lui Filipescu.

Cum am intrat în biroul seu, Costinescu nici nu m'a întrebat cum 'i merge lui Filipescu — din strângerea de mână îndelungată, am înțeles însă că el știea totul...

Am stat amândouă câteva clipe, tăcuți... Simțeam cum toată desnădejdea de care eram cuprins și de care el 'și dădea seama. îl făcea să întârzie cât mai mult ruperea îngândurării noastre.

Apoi cu o voce înceată, blândă, bătrânul a spus :

„Ce vrei!? E pare ca un blestem. ca toate nenorocirile să cadă astăzi de odată pe biataastă țară!... Cât de mare nevoie mai avea ea încă de acest neprețuit patriot... Sărmanul Filipescu...”

Și două lacrimi s'au rostogolit pe barba lui argintie !

Am simțit că eu trebuia să fac un efort, pentru a ne smulge amândouă, deprimării...

Și apoi aveam o misiune, pe lângă dânsul, ce-o consideram ca sacră...

I-am spus, cu toată convingerea, cu toată căldura de care eram capabil, tot ce mi spusese Filipescu.

După ce m'a ascultat cu multă atenție, Costinescu mi-a spus :

„Dragul meu, dacă ar fi ca, creștinește, să'i procur o supremă consolație lui Filipescu, ți-ași spune, să'i transmiți ca să fie liniștit, că tot ce dorește el, se va împlini... Cum însă vreau să știe și el și D-ta, că simt la fel cu el și că mă fălesc că și de data asta inima mea a vibrat la fel cu aceia a unui mare român ca el — te autoriz să'i spui, că tot ce bătrânețele mele îmi mai îngăduie, voi face, pentru a nu se înfăptui, ceea ce el se teme...”

Și dacă ar fi să fie în altfel, apoi spune-i, că așa cum sunt de bătrân, voi părăsi familia, țară, avere, pentru a plânge aiurea și a'mi odihni oasele în alt pământ !”

Aceste ultime cuvinte au fost spuse cu o vigoare,

care contrasta cu tonul blajin obișnuit, al lui Costinescu.

Apoi Costinescu a mai spus :

„De altfel eu nu văd nici o temere... Nu am nici un indiciu că Brătianu e hotărât la un asemenea gest... S'ar putea să se dedea la unele manifestațiuni cari aparent ar indica aceasta — aceste manifestațiuni însă n'ar fi decât obicinuitele lui abilități spre a face presiune asupra aliaților, pentru a obține cât mai multe ajutoare în aceste clipe“.

Costinescu a mai făcut, unele precizări asupra situațiunei depe fronturi — și a adus învinuiri aproape violente privitor la Generalul Aslan. Nu i-am spus punctul de vedere a lui Filipescu, în această privință — ar fi fost zadarnic.

La plecare, ca nici odată, a oftat îndelung și m'a îmbrățișat... A simțit de sigur cât de mare nevoie aveam de a fi reconfortat !

Seara am văzut pe Filipescu, dornic să'i comunic spusele lui Costinescu.

L'am găsit însă cu totul extenuat, într'o somnolență continuă

Am profitat totuși de o clipă când mi s'a părut că atenția lui putea fi reținută și i-am relatat spusele lui Costinescu. Mi s'a părut că a prins spusele mele, fiindcă, fără a articula vre'un cuvânt, a inclinat de două ori capul, în semn de mulțumire...

25 Septembrie.

Peste câte-va zile va trebui să plec pentru mai mult timp în Moldova.

O îngrijorare dureroasă, mă stăpânește, acum că cei câți-va din jurul lui, nu ne mai putem ascunde, desnodământul apropiat !...

Il voi mai regăsi în viață la întoarcere ?...

Caut să'l văd cât mai des ; astăzi am fost de două ori la dânsul...

Am stat până noaptea târziu.

Slăbiciunea era extremă. Somnolență întretăiată de gemete și suspine.

Din când în când întredeschidea pleoapele și atunci puteai zări privirea lui stinsă — acea privire de obicei așa de expresivă, așa de încărcată de întreaga lui personalitate.

Mâna lui dreaptă, întinsă pe mescioara de lângă canapea, pe care se desfășura harta operațiilor fronturilor noastre... și numai această mână avea totuși chiar în timpul somnolenței, din când în când, pe hartă, mișcări care îți dădeau impresia că în ciuda tuturor suferințelor, conștiința lui era încă pironită pe frontul de luptă...

La un moment dat buzele lui s'au agitat, cu mișcări imperceptibile... Am crezut că s'a trezit și dorea ceva.

M'am sculat pentru a-i fi în ajutor; mi-am dat însă seama că era numai obsedat de o viziune ce'l chinuia.

Puțin câte puțin cuvintele deveneau mai deslușite, mai articulate, mâna pe hartă mai agitată — și aplecându-mă spre dânsul, am distins la un moment dat, la mici intervale :

„Ce cauți acolo generale?... Acolo e locul D-tale?...

Datoria către țară... Înainte voinici... Ori perim cu toții“...

Apoi n'am mai putut distinge nimic... Buzele se mai

mişcau, epuizarea însă le împedecă să mai exprime ceva perceptibil...

Puţin după aceea, cu un lung suspin, a căzut iarăşi în completă somnolenţă...

O flacăra sacră, mai pâlpâise încă pe altar !!...

26 Septembrie.

Înainte de a pleca dimineaţa în Moldova, am vrut să'l mai revăd încă odată, în astă seară...

Poate pentru ultima dată !...

Chinuitoare clipe de sbucium, acelea ale unei despărţiri supreme !...

Par'că ai vrea să aduni în acele câte-va clipe de răgaz — pentru ca să păstreze adevărat în suflet, ca o comoară — *tot, tot* ce se leagă de făptura ce mâine poate nu va mai fi !

Nu conteneam de a-l privi...

Sleit de forţe, mistuit de boală, întreaga lui făptură nu mai era de cât o reminescentă a puterii şi energiei de altă dată !

În clipele ce treceau năvalnic, depănam în minte tot ceia ce constituise ţesutul sufletesc al acestei admirabile zidiri omeneşti; elanuri sublime, lupte neînfricoşate în potriwa a tot ce era făţarnic, fudulia unei probităţi fără seamăn — şi mai presus de toate o dragoste de neam şi moşie, dusă până la nebunie...

Şi acum ?!...

Alternau în mine sentimentul durerii şi acel al revoltei... Durere — pentru pierderea unei fiinţe ce însemna pentru mine o *credinţă* — revoltă — contra nedreptăţii destinului care răpeşte ţării un om zidit

ca o piatră de hotar — tocmai în clipa în care aceste hotare sunt mai primejduite !...

Dar amintirea sufletului lui drept credincios și practicant, îmi impunea la căpătâiul lui, înăbușirea ori cărui murmur contra Dumnezeirei...

Stoicismul întregii lui vieți, până și în clipele celor mai năpraznice suferinți — impuneau la căpătâiul lui numai reculegere și umilință...

Totuși cum mă puteam despărți fără să nu am dela dânsul un cuvânt, o privire, o strângere de mână, măcar...

Am prins clipa când părea căși revine puțin din somnolență și când durerile păreau că'i dau un mic răgaz — și aplecându-mă spre dânsul, i-am spus :

„Plec mâine dimineață... vroiam să vă zic, să ne revedem cu bine“...

A întredeschis puțin pleoapele și printre ele, a tâșnit o privire care a strălucit ca o săgeată...

Am deslușit emoționat, că vroia să'mi spue ceva... dar că puterile nu-i mai îngăduiau cuvântarea...

Am zărit însă atunci mâna ce o avea întinsă pe harta țării lui iubite, că se mișcă, ca și cum prin acest gest, încerca să ajute și să deslușească ceea ce aceea privire ca un ascuțiș de sabie — și care a avea îmi va rămâne întipărită în suflet — nu putuse în deajuns s'o mai tălmăcească..

Și-am înțeles atunci — privind mâna ce se frământa pe hartă — ultima lui dorință...

„ARDEALUL ! !”

Efortul fusese pe semne prea mare, căci imediat a fost prins din nou de o adâncă somnolență.

Am încercat să-i strâng mâna, înainte de plecare...
Vai! dânsa nu mai reacționa, avea greutatea inerției...

Cu acea pietate pe care ți-o impune apropierea unei icoane sfinte, i-am depus un sărut pe frunte...

Și apoi m'am smuls de lângă dânsul...

Scara ce trebuia să scobor — și care cu fie-care treaptă mă depărta pentru totdeauna de dânsul — îmi părea un infinit labirint.

Pășeam mai mult automat de cât conștient — purtând în suflet, povara vitregiei credinciosului, a cărui flacără sacră, se stinge în altar!

Ajuns în stradă, aerul răcoros al nopței și bubuitul surd, îndepărtat de tun — m'au trezit la realitate...

Și acuma, zdrobit sufleteste scriu aceste rânduri în așteptarea zorilor dimineții, pentru a porni la drum — poate acel al pribegiei!...

Iași 30 Septembrie 1916.

Pe străzi trecători cu chipuri mohorâte; grupuri de oameni discutând, cu gesturi ce trădau desnădejdea...

O nouă înfrângere a aliaților noștri?

Un nou dezastru pe propriul nostru front?

Nimic din toate acestea...

Ceva și mai sfâșiitor — căci ireparabil...

NICULAE FILIPESCU MURISE!...

ANEXE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cronierul gic ca traisucte si fulgere crean
in cel rind in Liana si urcat Serban Voib Landuzique

"Era o prevestire

Cind si Trau si urcat regala Ferdinand, Europa
era gudente d. al mas infirmitat eglobi, in este sunt
somnante d. istorie

"E stracato o prorie d. ce vo fi dau un d. ag

"Z' vreu urtey fertincau in cari train, in
crem d. la scudo Iovura nis bapto e in floria
din timpul lui Petru Rareș, nis somnate d. plorata
o lui Constantiu Brancoveanu. U' a septim d. la
Regle iastin sa sea la lumina prorie intelepte
or sa fie ctitor d. biserice, ca Matei Boiniab

Urte lui e sa in de vstupa

Si vede ca eso o fact sere si fic e d. so
cea i. gicem

"Este traimul lui Dumnezeu ca so in
- plinest. vicut d. unu unu"

"Ve fi cel mas mare Voivod al Toam
imodobitate to cu taltarile lui Mikeș Viteș
- gub "Joum al intreg Articulul, al Tor.

- Romancote a al Moldovei, aducand p' d' inepa
stralucirea jurepre regale. Tare, repes in
cel mas suprem avout h. vitific al ceo
- ~~repre~~ ^{Tolau} vici si ~~spintit~~ ca cron natural

"De un va fi nisi una nisi alta, gogor
recu tany go gic's p'ray un co va slope ~~si~~

"I bceio, nicireo e t. o unum, Gre este
Si te incoronez in alta. Julia sau si mor
se campio h. la Turda"

11

N. Filipescu

Anexa Nr. 3

Somația adresată ziarului „Ziua“ cu semnătura originală.

S O M A Ț I U N E

Domnului JEAN IORGA, girant ziarului

„ZIUA“ Calea Griviței No. 41.

L O C O.

Ziarul „ZIUA“ No. 152 din Ianuarie anul curent, relatând cuvântarea ce subsemnatul am ținut la banchetul Cercului de Studii, al Partidului Conservator, a denaturat cu desăvârșire înțelesul cuvintele mele atribundu-mi păreri, și credințe cu totul ocupe celor ce am exprimat.

În consecință în baza dreptului ce-mi acordă art. 193 cod penal, vă somez ca în cel mai apropiat număr a ziarului „Ziua“, sau cel mai târziu în termenul maxim prevăzut de citatul art. al c. penal, să publicați în aceeași rubrică, în care a apărut relațiunea asupra discursului meu, și cu aceleași caractere, următoarea rectificare :

„Suntem autorizați de D-l N. Filipescu, a declara că e partizanul intrării în acțiune în contra Austro-Ungariei; că singură frică ce a exprimat, cu ocazia cuvântării ținute la banchetul Cercului de Studii, a Partidului Conservator, e că n'am intrat mai devreme în războiu, și că sperăm că, cât mai curând vom eși din neutralitate“.

Veți ști că în caz de refuz, din partea D-v., de a face, în condițiunile de mai sus, această inserțiune, mă

voi adresa Justiției, atât pentru aplicarea penalității,
cât și pentru daune.

N. FILIPESCU

CORPUL PORTAREILOR TRIB. ILFOV

Presenta s'a făcut prin intermediul nostru azi la
8 (opt) Ianuarie 1915.

Șeful Portărilor, *Indiscifrabil.*

Primit un asemenea exemplar azi 8 Ianuarie 1915.

Ioan Iorga.

Această adeverință de primire se certifică de sub-
scrisul agent judecătoresc al Corpului de Portărei de
pe lângă Tribunalul Ilfov. University Library Cluj

Agent judecătoresc, *Indiscifrabil,*

Anexa Nr. 4

Votul comitetului executiv din 20 Aprilie 1915

1. Alex. Marghiloman	—	36. Barbu Catargi	P.
2. Titu Maiorescu	P.	37. Nicu Ghica Comănești	P.
3. Ion Lahovary	P.	38. C. I. Argetoianu	C.
4. Th. Rosetti	P.	39. Nicu Lahovary	C.
5. Sturdza-Skeianu	abs.	40. C. Meisner	P.
6. C. Olănescu	C.	41. I. Mitilăneu	P.
7. C. C. Arion	P.	42. Petre Negulescu	C.
8. N. Filipescu	C.	43. Paul Teodoru	P.
9. M. Vlădescu	—	44. P. Plesniță	C.
10. Grădișteanu	C.	45. I. Igiroșianu	abs.
11. Dim. A. Greceanu	C.	46. Ion Săftoiu	C.
12. Dim. Nenitescu	P.	47. G. Știrbey	P.
13. Mih. Cantacuzino	C.	48. N. Mălmarolu	P.
14. Barbu Delavrancea	C.	49. T. Enibace	C.
15. General Argetoianu	C.	50. Leon Bogdan	P.
16. Dr. Râmniceanu	abs.	51. I. Ghiorghladi	P.
17. General Tell	C.	52. Emil Juvara	P.
18. Sabba Ștefănescu	C.	53. Dr. Peridi	abs.
19. Alex. Calimaki	C.	54. A. Teleman	P.
20. Al. Cantacuzino-Pășcanu	P.	55. D. Tacu	abs.
21. Mih. Deșliu	C.	56. G. Stroici	P.
22. Mih. Săulescu	P.	57. C. Tariano	P.
23. Aug. Deseacov	P.	58. Ștefan Borș	P.
24. Sava Somănescu	abs.	59. G. Aslan	P.
25. Iacob Negrutzi	P.	60. Basarab Brâncoveanu	C.
26. Dim. Dobrescu	P.	61. Căpitan Krupenski	P.
27. Ioan Miculescu	C.	62. C. Tăssescu P.	P.
28. Emil Lahovary	P.	63. V. Tretinescu	abs.
29. Grig. Cantacuzino	P.	64. C. Hiottu	C.
30. Simon Mehedinți	P.	65. I. Emandi	C.
31. Em. Antonescu	C.	66. Luca, El.	C.
32. Colonel Obedenaru	—	67. P. Toncescu	C.
33. Mihail Ractivan	P.	68. V. Hiott	C.
34. Virgil Arion	P.	69. C. Tudor	C.
35. Paul Greceanu	P.		

Anexa Nr. 5

Subsemnații, ofițeri de rezervă ai armatei române, luând cunoștință de revoltătoarea acuzare a ziarului „Moldova”, prin care noul nostru camarad de arme Octavian Tăslăuanu, e calificat de dezertor,, fiindcă, după ce a luptat trei luni de zile în armata asupritorilor neamului nostru din Ardeal, a venit în rândurile noastre, — declarăm că respingem cu indignare această infamie și sântem siguri că reprezentăm astfel sentimentul tuturor camarazilor noștri.

Vestejim purtarea ignobilă a acelora cari aduc invidia de dezertune Românilor când aceștia urmând îndemnul unei înalte conștiințe de neam, părăsesc armatele asupritorilor pentru a veni să lupte în rândurile oștirii noastre.

P. S. Inițiatorii au căzut de acord ca adesiunile să fie trimise Părintelui Lucaci, Strada Șincal, 6. București.

E R A T A

<u>Pg.</u>	<u>Rândul</u>	<u>in loc de:</u>	<u>a se citi:</u>
11	19	întâmpinare	întâmpinare
16	30	Curchill	Churchill
38	12	colegului	colegiului
38	24	de motive, a	de motive a
44	15	mici detalii.	mici detalii,
54	11	violenta, contra	violenta, contra
54	22	modului, cum	modului cum
57	3	„Ori cu mar fi —	„Oricum ar fi-
63	25	poete	poate
76	24	semnificativ.	semnificativ,
77	19	ceea ce. mi-a	ceea ce mi-a
82	12	a luat parte,	a luat parte:
84	4	Austria:	Austria;
86	17	Dață considerația	Deci considerația
86	19	actuală.	actuală,
87	4	dat.	dat,
91	29	ridica cu	ridica ca
92	30	dat, Filipescu	dat Filipescu
98	7	păreere	păreră
99	3	încă, în	încă, de
104	4	a Regelui.	a Regelui,
104	6	a conchis că.	a conchis că,
105	18	Pe —	Pa-
105	31	Prințul Carol.	Prințul Carol,
112	11	anti-slav.	anti-slav,
116	14	că, ardelenii	că ardelenii
120	26	Costinescu.	Costinescu,
123	16	ne vom	ne vor
124	12	în Balcani.	în Balcani,
127	27	lui Brătianu.	lui Brătianu,
130	13	D-rul Gian	D-rul Gianni
130	14	„Amt	„Am
131	26	nu rsăpundem	nu răspundem
136	25	ceva, firimituri	ceva firimituri
141	5	ex. abrupto?	ex abrupto
142	14	ca.	ca,

Pag.	Rândul	în loc de :	a se citi :
142		a se vedea anexa No. 2	anexa No. 3
143	21	închipui	închipuie
151	19	numai e aceia	nu mai e aceia
154	2	de ultimii	în ultimii
157	27	ruşesc.	rusesc,
161	2	exaspera :	exaspera ;
174	10	Transilvania	Transilvaniei
190	2	cărui	cărei
190	6	denota	denotă
192	16	Lacroix	Lacroix
192	19	armamentului.	armamentului,
202	2	va vroi,	va vroi
202	4	impresia.	împresia,
203	19	pare que	parce que
204	7	demnitari.	demnitari,
205	8	generalităţi ;	generalităţi :
212	20	artilieristice.	artilieristice,
214	19	l'ennè —	l'enne —
216	3	calmez.	calmez,
219	11	-gignon	-giugnon
231	13	suferi	preferi
242	5	deplasarea.	deplasarea,
243	4	petrecute.	petrecute,
247	6	singuri !	singuri !
247	19	ascunse.	ascunse,
249	19	boalei.	boalei,
254	4	Sud :	Sud ;
254	16	străină.	streină,
271	3	seama.	seama,
271	13	misiune, pe lângă dânsul.	misiune pe lângă dânsul,